

Директор школи, ліцею, гімназії

ЗМІСТ

Сторінка головного редактора. 3

Держава і освіта

Актуальна тема

Духовність нації: перші кроки до полілогу
(Думки, погляди, пропозиції) 6

Редакторський мікрофон

Пріоритетність та фінансування освіти
(*Василь Кремень та Леонід Сачков* відповідають на
запитання головного редактора журналу). 13

Науково-методичний центр — реформи освіти
(Розмова з *Олександром Ляшенком*, директором
Науково-методичного центру середньої освіти
Міністерства освіти і науки України). 16

Інноваційна школа

Книжка в журналі

Гузик Микола. Із секретів Комбінованої системи
(Організація навчально-виховного процесу за
універсальною технологією) 20

Педагогіка школи

Підвищуємо теоретичний рівень

Киричук Олександр. На шляху до Людини Духовної
(Духовно-катарсична активність вихованця
як показник ефективності педагогічної системи
освітнього закладу) 50

Постовий Віктор. Духовність української родини:
виміри сучасності. 59

Демченко Євгенія. Школа-родина: потреба
сьогодення 67

Волченкова Галина. Розвиток особистості: крок
за кроком (Модель безперервної особистісно
орієнтованої освіти в українській реальності) 82

Точка зору

Барматова Ірина. Чи може освіта бути бездуховною?
(Православна культура у шкільних вимірах) 90

За здорову націю!

Дубогай Олександра. Навчання... з мішечком
на голові (Біологічна і соціальна програма
розвитку дитини: подолання протиріч) 98

Науково-практичний журнал
для керівників
закладів освіти

ЗАСНОВНИКИ:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. М.П. ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Заснований у 1999 році

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 22 листопада 1999 р.

Передплатний індекс 22953

№ 2-3/2000

Жовтень—грудень

Голова Редакційної ради

Василь Кремень

Головний редактор

Ольга Виговська

Члени Редакційної ради

Ірина Барматова

Іван Бех

Надія Бібік

Людмила Ващенко

Борис Гадзецький

Володимир Голуб

Ірина Горьцька

Микола Гузик

Лідія Даниленко

Євгенія Демченко

Петро Дмитренко

Володимир Довгополий

Олександра Дубогай

Олександр Дусаविцький

Борис Д'яченко

Віктор Заїка

Ольга Зайченко

Іван Зязюн

Людмила Калініна

Созонт Коваль

Олександр Красноголовець

Руфіна Крижанівська

Юрій Кузнецов

Олександр Ляшенко

Василь Мадзігон

Сергій Максименко

Юрій Мальований

Валентин Моляко

Віктор Огнев'юк

Надія Островерхова

Іван Охрименко

Оксана Печура

Світлана Рудаківська

Олександра Савченко

Володимир Скиба

Марина Солов'янчик

Анатолій Сологуб

Юрій Трофімов

Георгій Філіпчук

Василина Хайруліна

Олена Чинюк

Микола Шкіль

Директор як менеджер

Над номером працювали:

Ірина Красуцька
(редактор-куратор)

Олексій Виговський
(авторський дизайн та оформлення)

Володимир Литвиненко
(автор обкладинки)

Ігор Соколов
(літературний редактор)

Галина Жебровська
(коректор)

●
При оформленні журналу
використані фотографії:
учнів та вчителів гімназії «Гармонія»
(м. Київ),

Ліцею іноземних мов (м. Луганськ),
школи-комплексу №3 м. Южне
Одеської обл.
та інших навчальних закладів України

●
Директор видавництва
«Педагогічна преса»
Юрій Кузнецов, т. 224-41-87

Головний редактор
педагогічних журналів видавництва
Василь Смолянець, т. 227-00-92

Заступник директора з виробництва
Валентина Максимовська, т. 246-70-83

Завідувач редакції
педагогічних журналів
Микола Задорожний, т. 246-70-83

Головний художник
Володимир Литвиненко, т. 246-71-45

Завідувач відділу реалізації,
збуту та реклами
Олег Костенко, т. 235-50-53

●
Адреса видавництва
«Педагогічна преса» та редакції:
01004 Київ, вул. Басейна, 1/2,
4 поверх, кімн. 7.
Тел.: 246-70-83

Наша адреса в ІНТЕРНЕТ:
www.ped-pressa.kiev.ua

●
Підписано до друку 29.12.2000.
Формат 70×100¹/₁₆. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. 12,35.
Обл.-вид. арк. 13,5. Наклад 500.
Ціна 8 грн. 21 коп. Замовлення № 2.

●
Верстка та друк:
друкарня НДІ
будівельного виробництва
м. Київ, проспект Червонозоряний, 51

Початкова школа: кроками реформи

Струннікова Дарина, Лемешева Лідія. Сходінки до безперервної освіти (З досвіду організаційно-методичної роботи в умовах Хотинського навчально-виховного комплексу (НВК) «Школа-сад») 102

Островерхова Надія. Аналіз реалізації принципів навчання. 110

Трибуна досвіду

Жерносек Іван. Функції управління науково-методичною роботою 116

Мій заступник

Рудаківська Світлана. Як виховати вчителя-майстра? (Технологія залучення педагогів до пошуково-методичної роботи) 120

Точка зору

Красовицький Михайло. Директор школи — менеджер чи лідер? (Як педагогічна наука заблукала в чужих поняттях та термінах) 126

ЕКСКЛЮЗИВ

Огнев'юк Віктор. Сучасна організація роботи середньої школи в документах і рекомендаціях 134

Типове положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації. 138

Про затвердження порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування (постанова і коментар) 143

Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти . . . 145

Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» 150

Довгоочікуваний
«педагогічний» будинок

реконатись, що і в наш час можна багато чого змінити на краще, якщо бути на своєму місці.

Енергією душі Миколи Шкілья, його розуму започатковано Національний педагогічний університет. Гнучкість, винахідливість у критичних ситуаціях не раз рятували і врятовують не лише самого Миколу Івановича, а й справу, якою він опікується.

Про свій університет Микола Шкіль говорить так: «Наш вуз вчить тих, хто згодом прищеплюватиме юним підопічним любов до дитини, до ближнього, до старшого. І вони, живучи за цим принципом, змінюватимуть, удосконалюватимуть світ. Благородству, терплячості, уважності, обачливості — цьому, поряд із математикою, мовою, історією навчають наші випускники молодь України». Керуючи університетом, де вчать любити людину, дбає і про тих, хто цьому вчить, причому не лише словами, а й ділами...

Скажіть, шановні читачі, хто сьогодні розв'яже проблему житлових умов педагогів — найбільш важке питання їхнього соціального захисту? Щороку, починаючи з 1998-го, Київ для педагогічних працівників виділяє по 14 квартир. Започатковано всеукраїнську програму забезпечення житлом молодого сільського вчителя. Та більше можна почути, що проблему житла неможливо розв'язати за браком грошей.

Справжньому керівникові притаманна здатність знаходити вихід із найскладніших ситуацій. Вирішення таких завдань під силу лише тим, які не збайдужіли у наш жорстокий час, залишилися професіоналами своєї справи, гнучкими та кмітливими. Вони бояться лише одного — забаритися в дорозі та спізнитися творити людям добро.

Залучившись підтримкою мера м. Києва Олександра Омельченка, Микола Іванович осилив проблему довгобуду житлового будинку для Педагогічного університету.

До 80-річчя університету, напередодні Нового року працівники вузу змогли отримати довгоочікувані квартири.

Ось так, дієво, наочно, конкретно і можна навчити любити людину, переконати суспільство в пріоритетності освіти, торуючи нелегкий шлях української спільноти до щастя!

ДЕРЖАВА І ОСВІТА

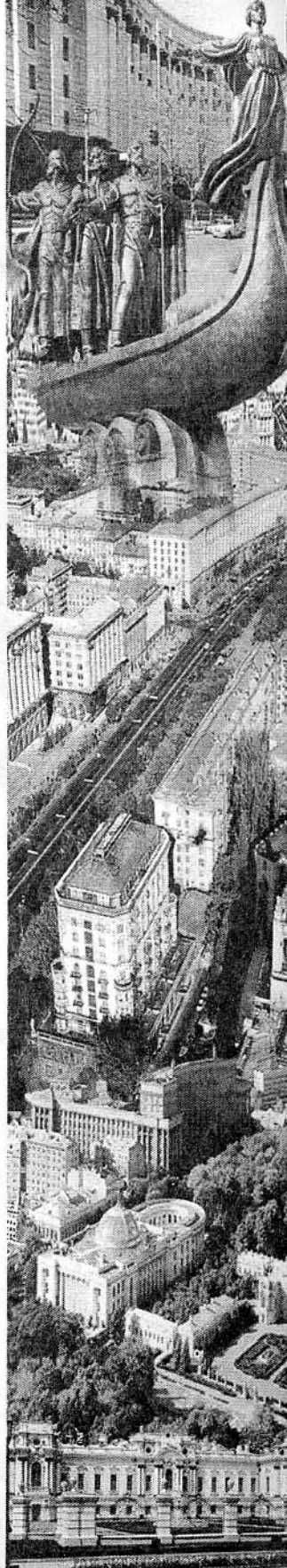
ДУХОВНІСТЬ НАЦІЇ:

перші кроки до полілогу с.6

РЕДАКТОРСЬКИЙ МІКРОФОН:

пріоритетність та фінансування освіти с.13

науково-методичний центр — реформі освіти с.16

ДЕРЖАВА І ОСВІТА

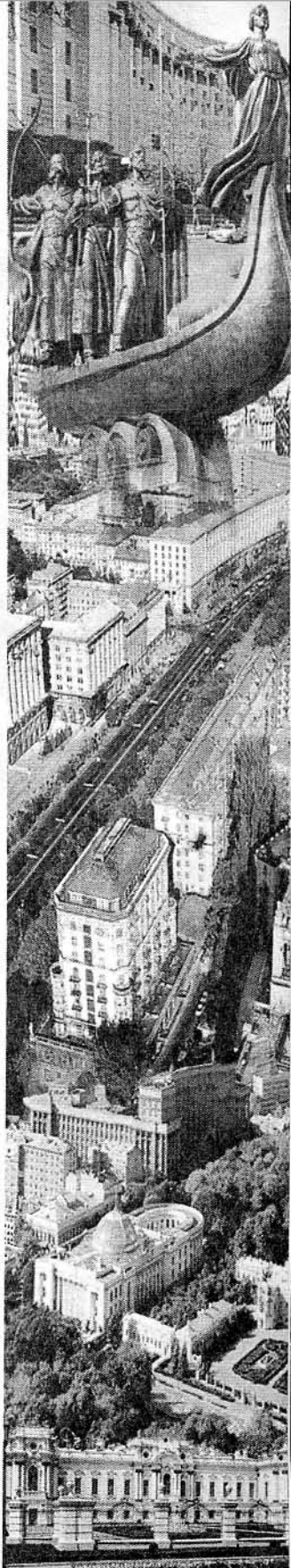
ДУХОВНІСТЬ НАЦІЇ:

перші кроки до полілогу с.6

РЕДАКТОРСЬКИЙ МІКРОФОН:

пріоритетність та фінансування освіти с.13

науково-методичний центр — реформі освіти с.16

ДУХОВНІСТЬ НАЦІЇ: ПЕРШІ КРОКИ ДО ПОЛІЛОГУ

Думки, погляди, пропозиції

Актуальна тема

Нині наше суспільство переживає моральну кризу, до якої найвразливіші — дитяче і молодіжне середовище. Саме тут найактивніше поширюються такі негативні явища як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, злочинність, депресивність настроїв, соціальний песимізм тощо. Суспільство не має можливості захистити молодь, бо саме «хворе». Всі ми бачимо, як відсутність будь-якого громадянського ідеалу, байдужість і безвідповідальність, зневіра у можливому покращенні життя, зникнення з суспільної свідомості поваги до таких цінностей як любов

до Батьківщини, гідність, порядність, честь стали ознаками нашого часу. Суспільству тотально бракує оптимізму та віри в краще майбутнє. Школа не спроможна виконувати свою виховну місію, бо духовний вакуум охопив систему освіти і виховання. У змісті освіти спостерігаються світоглядний хаос, орієнтація на бездушний інтелектуалізм.

«Ми повинні виростити, сформувати громадянина. Якими методами? Ще древні казали, що освічена, але не вихована людина — гірше за звіра. Сьогодні у нас, на жаль, — уклін на навчання, виховання практично немає. Результати цього вже поживаємо: втрачаємо ціле покоління, якому бракує духовності. І все це в обкладинці злидених умов життя», — сказав у своєму інтерв'ю редактору нашого журналу голова ЦК профспілки працівників освіти і науки **Леонід Семенович САЧКОВ**.

Розмаїття думок, позицій, різнобарвний світогляд в нашому суспільстві часто означає не свободний вияв думок, а лише невизначеність його духовних і моральних орієнтирів. Люди шукають самі, бо душа не терпить порожнечі, знаходячи не лише традиційні церкви, а й різні секти західних місіонерів, що чисельно зростають мов гриби після дощу, звертаються до окультних знань та вірувань. Осучаснені методи й форми їхньої роботи з людьми приваблюють саме молодь — майбутнє нашої держави. Тобто з мовчазної згоди держави та школи відповідальність за моральне здоров'я нації «взяли на себе» здебільшого сумнівні місіонери.

© Ольга ВИГОВСЬКА, 2000

Замислитесь, до відродження якої та чиєї духовності ми можемо дійти у такий спосіб!

Про це йшлося і в інтерв'ю з Леонідом Сачковим:

Ваше ставлення до релігії? А до місіонерів, що заповнили Київ, відкрили свої церкви, до яких ідуть наші люди, бо там не лише проповідь, а й музика, танці, спілкування?..

• Відповідь дуже проста. Якщо в суспільстві з'являється ніша, скажімо, в духовності, вона неминуче заповнюється. Ми перестали виховувати людину — а це її потреба — вона шукає іншого. Тягнеться до церкви, бо там є елемент виховання. Не важливо, до якої. Важливо, щоб віра проходила крізь душу. Це не повинно стати грою, дешевим популізмом, як інколи трапляється: таке викривлення побачать усі.

Скажу про себе. Мама мене хрестила, коли мені було 5 років. Зберігся хрестик, на нитці. Я про нього забув. Померла мама, я знайшов цей хрестик. Почав його носити і немов зв'язався зі своїм майбутнім. Хоча чесно кажу: не знаю — є Бог, нема Бога...

Атеїстичне минуле нашого суспільства, з одного боку, а з іншого — різнобарвна палітра людських вірувань значно ускладнюють шлях кожного з нас до себе, до власної сутності, до сенсу буття. Посилює кризу духовності й боротьба за пріоритетність кожної з представлених у світі релігійних течій,

а також методологічна невизначеність спільного та відмінного між релігією та духовністю. Небезпеку для нашої спільноти складає існуюча боротьба за «душі» і «мозок» людей з боку різних церков та релігійних течій.

Розуміння представниками державних освітніх органів та різних релігійних організацій, громадських об'єднань педагогів підступності цієї «пастки» призводить останнім часом до ініціації конкретних заходів щодо перебудови сучасної школи, особливо в аспекті виховання. Конструктивним виходом з такої ситуації має бути подолання будь-яких протистоянь. В Україні вже зроблено перші кроки назустріч один одному як з боку держави, церкви, так і суспільства.

Свідченням цього є визначна зустріч, яку в квітні 2000 року провели керівництва Міністерства освіти і науки України, Держкомітету України у справах релігій з Всеукраїнською Радою церков і релігійних організацій. Метою зустрічі було обговорення проекту Меморандуму про співпрацю між ними. Вітаючи це зібрання, Василь Кремень сказав: «Я переконаний в історичній необхідності нашого зближення... Думаю, ми забезпечимо успіх нашої діяльності, якщо будемо йти визначеним напрямом поступово — відповідно до готовності нашого суспільства і системи освіти зокрема».

*Школа
потребує
одухотворення*

ДУХОВНІСТЬ НАЦІЇ: ПЕРШІ КРОКИ ДО ПОЛІЛОГУ

Думки, погляди, пропозиції

Актуальна тема

Нині наше суспільство переживає моральну кризу, до якої найвразливіші — дитяче і молоде середовище. Саме тут найактивніше поширюються такі негативні явища як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, злочинність, депресивність настроїв, соціальний песимізм тощо. Суспільство не має можливості захистити молодь, бо саме «хворе». Всі ми бачимо, як відсутність будь-якого громадянського ідеалу, байдужість і безвідповідальність, зневіра у можливому покращенні життя, зникнення з суспільної свідомості поваги до таких цінностей як любов

до Батьківщини, гідність, порядність, честь стали ознаками нашого часу. Суспільству тотально бракує оптимізму та віри в краще майбутнє. Школа не спроможна виконувати свою виховну місію, бо духовний вакуум охопив систему освіти і виховання. У змісті освіти спостерігаються світоглядний хаос, орієнтація на бездушний інтелектуалізм.

«Ми повинні виростити, сформувати громадянина. Якими методами? Ще древні казали, що освічена, але не вихована людина — гірше за звіра. Сьогодні у нас, на жаль, — уклін на навчання, виховання практично немає. Результати цього вже пожинаємо: втрачаємо ціле покоління, якому бракує духовності. І все це в обкладинці злидених умов життя», — сказав у своєму інтерв'ю редактору нашого журналу голова ЦК профспілки працівників освіти і науки **Леонід Семенович САЧКОВ**.

Розмаїття думок, позицій, різнобарвний світогляд в нашому суспільстві часто означає не свободний вияв думок, а лише невизначеність його духовних і моральних орієнтирів. Люди шукають самі, бо душа не терпить порожнечі, знаходячи не лише традиційні церкви, а й різні секти західних місіонерів, що чисельно зростають мов гриби після дощу, звертаються до окультних знань та вірувань. Осучаснені методи й форми їхньої роботи з людьми приваблюють саме молодь — майбутнє нашої держави. Тобто з мовчазної згоди держави та школи відповідальність за моральне здоров'я нації «взяли на себе» здебільшого сумнівні місіонери.

© Ольга ВИГОВСЬКА, 2000

**З проектом
концепції
громадянського
виховання
в умовах розвитку
української
державності
ви можете
ознайомитися
у журналі
«Шлях освіти» —
2000. — № 3**

Директор школи, ліцею, гімназії №2-3 '2000

Зазначимо, що держава (в особі Міністерства освіти і науки) сьогодні не стоїть осторонь гострих, неоднозначних і в той самий час важливих проблем школи, освіти, людини. Більше того, МОН з багатьох найактуальніших проблем — на передовій. Його перші кроки в цьому напрямкові вагомі, відчутні та продумані.

Наше суспільство поступово повертається до самого себе. Сьогодні все більше знаходиться прибічників переносу акцентів зі сфери економічної у сферу духовну. Шириться коло тих, хто усвідомлює, що першопричина економічного занепаду країни — це занепад духовний. Школа потребує одухотворення, а це ставить питання про докорінний перегляд освітньо-виховної стратегії держави. Природньо, що з позиції, коли наш народ розглядається як споживач другосортних товарів для слабо розвинених країн, а для високорозвинених — поставником дешевої робочої сили, боротьба за духовні цінності суспільства видається недоречною. Але ні ми, ані наші діти не згодимося жити у відсталій країні. *Тоді вихід у всіх нас один — будувати свою рідну українську школу власним розумом і власними руками.* Бо саме через школу, власну систему освіти і виховання український народ у своїх дітях має можливість продовжувати, відтворювати й розвивати

себе, свою духовну й матеріальну культуру, науку, психологію, менталітет, національний характер, забезпечувати духовну єдність та спадкоємність поколінь, і у такий спосіб — економічний прогрес держави. Тому на часі — нова система виховання та в цілому — нова освітянська політика держави.

— • —
«Мусимо визнати, — сказав Міністр освіти і науки України Василь Григорович Кремень у своїй доповіді на підсумковій Колегії Міністерства 17 серпня 2000 року, — АПН України розробила проєкт концепції громадянського виховання».

Далі міністр акцентує нашу увагу на тому, що «система виховання має ґрунтуватися на високій духовності. Як стверджує сучасна філософія, розум повинен стати моральним. А пріоритетним може бути лише морально вмотивований шлях».

— • —
Визначити конкретні кроки на шляху до ефективної розбудови освіти на засадах доброчесності та моралі пропонують прибічники християнства. Цьому сприяло проведення ними всеукраїнських заходів — **церковно-світської конференції «Християнські цінності в освіті і вихованні»**, що пройшла у Києво-Печерській Лаврі в березні минулого року, та **семінару**, проведеного в серпні 2000 року

на базі Українського колежу ім. В.О.Сухомлинського.

Учасники цих заходів вважають, що основою традиційних для України чеснот є саме християнська мораль. Саме тисячолітня християнська традиція, за їхньою думкою, виховала такі риси українського національного характеру як милосердя, людяність, великодушність, гостинність, толерантність, порядність, працелюбність тощо, підносячи культурний та етичний рівень нації.

Тому вони пропонують при розробці концепції національного виховання звернутися до духовно-освітньої спадщини нашого народу, бо лише християнська стратегія виховання узгоджується з:

- нашою виховною традицією;
- характером української ментальності (домінування духовних елементів, чуттєвість, схильність до інтроверсійності тощо);
- типом культури, прояви якого можна з особливою виразністю віднайти у «Повчанні князя Мономаха дітям», спадщині Києво-Могилянської колегії (Київської академії);
- народною педагогікою.

Зрозуміло, що без консолідації зусиль суспільства, держави і церкви завдань в області виховання, культури та освіти України не вирішити.

Отже, початок співпраці між представниками держав-

них структур, педагогічної громадськості і церкви закладено! Для глибшого розуміння проблеми пропонуємо вашій увазі інтерв'ю, що взяла журналістка **Тетяна Тригуб** у **Миколи ЄВТУХА**, доктора педагогічних наук, члена-кореспондента, академіка-секретаря АПН України, завідувача кафедри педагогіки Національного лінгвістичного університету, Голови Наукової ради Православного Педагогічного товариства, співголови згадуваної церковно-громадської конференції «Християнські цінності в освіті та вихованні». Воно, до речі, може стати початком полеміки в наступних числах нашого журналу.

Микола Борисовичу, відомо, що наші світські педагоги можуть отримувати постійну консультативну допомогу у викладачів Київської Духовної академії?

Чи можна до цього ставитись позитивно? Адже школа в нашій країні відокремлена від Церкви...

• Підкреслю: активна співпраця нашого православного духівництва з представниками педагогічної науки й педагогами-практиками не тільки недільних, а й загальноосвітніх шкіл є надзвичайно важливою.

Це наші спільні проблеми — школи, церкви, держави. І будемо їх спільно розв'язувати. Церква завжди допомагала сирітам, бідним, немічним. І така допомога

конче необхідна саме у кризові часи. Наш святий обов'язок — і АПН, і Міносвіти і науки, і соціальних служб — співробітничати з Церквою насамперед у сфері освіти й виховання нашої молоді. Ми будемо тільки вдячні духовному наставництву з боку нашої Православної Церкви.

Як Ви ставитесь до викладання у школі основ православної народної педагогіки, введення вивчення добродесних норм поведінки до програм не тільки недільних, а й усіх загальноосвітніх шкіл?

• Цю ідею неможливо не підтримувати. У своїх лекціях, у роботі з викладачами кафедри я завжди спираюся на традиції народної педагогіки — надзвичайно глибокі, цілісні, мудрі, які завжди несуть в собі потужний виховний і духовний заряд, як у вихованні, так і в буденному спілкуванні.

Чи влаштовує Вас, Микола Борисовичу, рівень духовної освіти наших пересічних учителів?

• Поки що, на жаль, наші вчителі не лише не мають такої освіти, а й не вміють зорієнтуватися, як правильно з православної точки зору відповідати на дошкульні запитання, а часто і відверті виклики своїх учнів. Тому необхідно організувати постійно діючі семінари для педагогів всіх рівнів навчання при нашому Православному Педагогічному Товаристві.

Необхідно знайти авторів, які б писали методички, посібники, підручники саме з основ християнської моралі. Знайти спонсорів і видавців. Дати нашим людям знання, яких вони насамперед потребують.

Складно, але все-таки можливо дійти до консенсусу, якщо всі учасники навчально-виховного процесу в школі представники одного і того самого віросповідання. Але таких шкіл в Україні не так уже й багато. А як бути школі, якщо її учні та їхні батьки є представниками різних релігійних конфесій? Як у таких умовах досягти взаєморозуміння? Ці запитання ще чекають своїх відповідей...

Зазначимо, що від того, наскільки школи та їхні керівники, педагогічні колективи визначаються сьогодні в орієнтирах духовного відродження нації та шляхах виховання її майбутнього, залежить головне — здатність відбутися нам як високорозвиненому суспільству. І у цій справі відповідальність лежить на кожному — від вчителя до міністра.

Пропонуємо увазі читачів ексклюзивне інтерв'ю з Міністром освіти і науки України **Василем КРЕМЕНЕМ**, бо сподіваємося, що саме його відповіді допоможуть освітянам визначитись у власній позиції щодо таких неоднозначних проблем як духовність та релігія.

Василію Григоровичу, сьогодні наше суспільство і школа зокрема повертаються до духовності. Яким Ви бачите цей шлях для дитини, вчителя, нації взагалі?

• Повернення до духовності потрібно розглядати як процес. Бо миттєво ми не зможемо його здійснити, маючи на увазі деякі обставини.

• *По-перше*, необхідно випрацювати в суспільстві сукупність духовних цінностей, на які б орієнтувалося, коли йдеться про освіту, молоде покоління.

По-друге, ми маємо цю сукупність цінностей зробити пріоритетною для широкої громадськості України.

Третя обставина пов'язана з підготовкою відповідних підручників, науково-методичних посібників, які б віддзеркалювали саме таку систему цінностей у курсах різних предметів, включаючи літературу, історію, суспільствознавство тощо. Все це обумовлює необхідність розгляду духовного відродження освіти як довготривалого процесу.

А технологічно ми маємо випрацювати цілісну систему цінностей у сукупності програм із різних предметів. Ось чому я великий прибічник того, щоб ми не оцінювали кожний підручник окремо, а лише в сукупності з іншими підручниками даного класу, а в перспективі — зі всією сукупністю підручників предметної вертикалі загалом. Ме-

та цього — цілісне сприйняття учнем принципів духовності, що має бути досягнуто шляхом вивчення комплексу шкільних предметів.

Яким я бачу духовне виховання у змістовому аспекті? Безумовно, це опора на притаманні людині, людському життю норми і цінності. А з іншого боку — це опора на всю багатовікову історію українського народу, бо через неї — її події та особистості — ми також черпаємо багато прикладів високої духовності. Зрозуміло, що висока духовність — це і віддзеркалення національного характеру саме української нації. І ще одна складова, яку я не можу не назвати, — це віддзеркалення тих цивілізаційних змін, які відбуваються у сучасному світі. Умовно кажучи, в одній руці ми маємо тримати булаву, а іншою — працювати на комп'ютері. Безумовно така багатоаспектність вимагає зосередження зусиль і педагогів, і всієї інтелігенції — еліти нації — на реалізації завдання, я б сказав, навіть не повернення до духовності, а одуховторення освітянського процесу.

Василію Григоровичу, в нашій країні церква законодавчо відокремлена від держави. Але нині багато хто з директорів шкіл намагається виховувати дітей у традиціях

ВАСИЛЬ КРЕМЕНЬ:
Забезпечимо успіх нашої діяльності, якщо будемо йти визначеним напрямком поступово — відповідно до готовності нашого суспільства і системи освіти зокрема

**ВАСИЛЬ
КРЕМЕНЬ:**
*Не вважаю,
що можна
ставити
знак
рівності
між
духовністю
та релігією*

православної культури. Як Ви до цього ставитесь?

• Я з шаную і повагою ставлюсь до церкви, віри, віруючих, священослужителів. Це, по-перше. По-друге, я вважаю, що дитина безумовно має бути обізнана з історією церкви та релігії. Ми повинні більше говорити в школі про елементи християнської етики, про інші позитивні речі, які демонструє впродовж сторіч православ'я, бо воно, як найрозповсюдженіша на теренах України релігія, має безперечний вплив на формування моделі етичної поведінки нації.

Але я зовсім не вважаю, що можна ставити знак рівності між духовністю та релігією. Це, я сказав би, великий крок назад. Духовність — це значно ширше поняття, у якому релігійна духовність є лише елементом, компонентом духовного розвитку людини. Він може бути більшою або меншою мірою відображений в поведінці тієї чи іншої людини. Для однієї людини це може мати першочергове значення, а в іншій відходити на другий план.

Розкажіть, будь ласка, нашим читачам про ті зміни, які можуть відбутися в освіті у зв'язку з підписанням Міністерством освіти і науки та Всеукраїнською Радою церков Меморандуму щодо спільної роботи.

• Цей Меморандум, над яким ми постійно працюємо, відображає наше бажання

співпрацювати у сфері виховання підростаючих поколінь. Його норми засновані на законодавчих актах, які визначають місце церкви у нашому суспільстві. Але це не передбачає якоесь вторгнення церкви у навчальний процес у школі. Кожному — своє.

— • —

Пошук шляхів відродження духовності української спільноти триває. Усім освітянам, насамперед, — керівникам закладів освіти потрібно визначитися у власному світобаченні, у світоглядних позиціях, прорости у власній усвідомленій духовності.

Шановні колеги! Ми з вами можемо сприяти духовному становленню нації. Почнемо ж діяти! Запрошуємо Вас до творчої дискусії на сторінках наступних номерів журналу.

А у цьому числі у рубриці «Педагогіка школи» над проблемами духовності — у сім'ї та школі — разом з нами розмірковують фахівці: **Віктор ПОСТОВИЙ**, кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторією сімейного виховання Інституту проблем виховання АПН України, та **Ірина БАРМАТОВА**, директор приватної школи «Співтворчість», головною метою якої є виховання високодуховної творчої особистості шляхом насичення духу школи православною культурою.

Ольга Виговська,
головний редактор журналу

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ТА ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ

Міністр освіти і науки України Василь Кремень та
Голова ЦК профспілки працівників освіти і науки
Леонід Сачков відповідають на запитання
головного редактора журналу

Редакторський
мікрофон

Всі ті, хто є патріотами нашої держави, усвідомлюють зв'язок між рівнем освіти і рівнем розвитку нашої держави. Розуміємо і те, що без капіталовкладень в освіту зможемо зробити далеко не все. Чи зміниться залишковий принцип фінансування освіти? Чи стане пріоритетною наша освітянська галузь?

• **В. Кремень.** Я думаю, що оцінюючи той проект бюджету на 2001 рік, який розроблено і подано у Верховну Раду, можна сказати, що безумовно є певні позитивні подвиги щодо освіти і справді заплановано певне підвищення заробітної плати вчителям і всім освітянам, науковцям. Передбачено досить непогані позиції (у всякому разі не гірші, ніж у цьому році) щодо фінансування друку підручників. Тим більше, якщо Верховна Рада буде приймати закон у другому читанні щодо звільнення книгодруку від ПДВ, то ми матимемо непогану можливість у наступному році... Разом з тим я б так сказав, що, на превеликий жаль, говорити про пріоритетність освіти в Україні і в тому числі в бюджеті, який подано, ще немає підстави.

Тут, мабуть, багато причин. Головна із них — це те, що все-таки суспільство не усвідомило повною мірою пріоритетності цієї галузі, цієї сфери. А якщо су-

спільство не усвідомило, якщо воно голосно про це не каже, це не відстоює, то багато із тих, хто має причетність до створення бюджету і до його проходження у Верховній Раді, також цією пріоритетністю у своїх діях не керуються. Хоч я думаю, що після першого читання бюджет буде поліпшено, якраз у напрямку сфери освіти, сфери науки. Але говорити про реальність пріоритетного ставлення до сфери освіти, на превеликий жаль, сьогодні ще не можна...

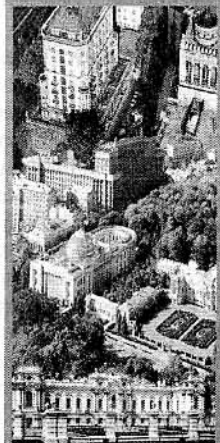
Василу Григоровичу, чи мали Ви можливість внести пропозиції з приводу фінансування?

• Так. Безумовно. Я хочу сказати, що Міністерство освіти і науки офіційно вносило пропозиції до бюджету, які передбачають в повній мірі задоволення виконання 57 статті Закону про освіту. В ній дві частини. Перша — середня заробітна плата в школі повинна бути на рівні середньої заробітної плати в промисловості, а в вузах — вдвічі більше, ніж у промисловості. А друга частина 57 статті — це виплата надбавок за стаж роботи.

Ми також вносили пропозиції й конкретнішого характеру, щодо того, щоб зробити певне фінансування модернізації теплоенергетики в навчальних закладах. Тому

Василь
Кремень

*Бюджет на 2001 рік уже прийнято. Тепер ми можемо самі пересвідчитися, наскільки виявилася впливовою діяльність керівників освіти, спрямована на захист наших з вами інтересів.

що з бюджетних сфер освіта, мабуть, найвиратніша в теплоенергетичному відношенні. Скажімо, 126 млн. грн. в рік — за цей рахунок можна було б провести тепло і енергозберігальні технології, що б в стислий час себе окупило, і держава мала б економію.

І ще кілька інших конкретних речей. Але я розумію, що в умовах сучасної економіки вигомо 57 статті ми не зможемо реалізувати.

Не зможемо взагалі, чи не зможемо так швидко?

• У 2001 не зможемо, але я сподіваюсь, що її буде реалізовано більшою мірою, навіть у цьому бюджеті, але у другому читанні...

Це саме запитання, на прохання редактора, коментує Голова ЦК профспілки працівників освіти і науки **Леонід САЧКОВ**.

• **Л. Сачков**. У одному із законів про вищу освіту сказано таким чином: є спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі освіти, який здійснює керівництво в системі. І це — Міністерство освіти і науки. Є громадський орган, який також уповноважений нашим освітянським загалом відстоювати права і інтереси працівників галузі. Виходячи з ідеї утворення цих структур, мета у них — одна.

Перше. Це оптимізація всіх систем і ланок з метою пошуку найбільш ефективних схем роботи всієї системи. Критерієм цього на сьогоднішній день є підходи — методичні, організаційні, культурні, фінансові, могу називати їх і далі. Але мета одна: є учасники навчально-виховного процесу. Сюди входять учні, студенти, вчителі, викладачі, всі ті, хто забезпечує навчальний процес. Тому міністерство передбачає свої функції в перших позиціях: методика, структура, організація тощо — це все покладається як на учнів, студентів, так і на викладацький склад. Профспілка ж працює, щоб забезпечити найкращі умови виконання цих функцій.

Не можуть нормально працювати учасники навчального процесу, якщо в класі холодно, нема освітлення, нема засобів навчання тощо. Тобто виникає *найперше завдання* — загальний стан фінансування галузі. Це гроші й на розвиток матеріально-технічної бази, комунальні послуги, на те, що повинно забезпечити оптимальний режим роботи школи чи вуза. Нині тут у нас надзвичайно складні проблеми. А саме. Міжнародні організації, світова практика

вважає, що для функціонування освіти держава незалежно від її економічного стану повинна видавати не менше 6% ВВП. Сьогодні в проєкті бюджету, який пройшов перше читання, закладено 4,05% ВВП. Фактично, на 2% до світових рекомендацій не досягуємо.

Профспілка, та й всі освітяни сьогодні не задоволені станом фінансування, особливо рівнем заробітної плати, тому ці 4,05% — це фактично в питомій вазі — фонд заробітної плати. Отже, на оновлення матеріально-технічної бази, на комунальні послуги, куди входить освітлення, опалення, водопостачання, навіть вивезення сміття, сказати відверто — сьогодні коштів передбачається на мізерну суму. Я вже не кажу про капітальне будівництво, про реконструкцію.

Тобто у нас сьогодні проблема ротації, оновлення матеріально-технічної бази всіх закладів, починаючи від дошкільних, закінчуючи інститутами підвищення кваліфікації. Отже, проблема лишається. В проєкті бюджету, на жаль, ці кошти передбачено не в значній мірі, але комітет Верховної Ради (ВР) і профспілка вважають, що на ці потреби необхідно виділити додаткові кошти.

В даній ситуації міністерство дало свої розрахунки за потребами галузі. Ці розрахунки знаходяться в Мінфіні і бюджетному комітеті ВР, ними оперує комітет з питань науки і освіти, і з'явилися ще нові пропозиції, а саме: збільшити асигнування на підручники, передбачити нову статтю — шкільна бібліотечка і фахові журнали, збільшити кошти на комп'ютеризацію, тому що виділених 20 млн. недостатньо. Крім того, слід оплатити, починаючи з 9 класу, закінчуючи магістратурою, документи, або свідоцтва про закінчення навчального закладу.

Ці пропозиції повністю підтримуються нами, наші розрахунки тут збігаються. Але *на це треба шукати гроші*. Вчора (2 листопада) перше читання пройшло, але треба буде вне-

Леонід Сачков

сти оці пропозиції щодо необхідних змін бюджету для другого читання. Це буде дуже складно, тому що *це виливається додатково в 2 млрд. грн.* Такі гроші в бюджеті просто перерозподілити не можна, тому це буде, як кажуть, із всіх по нитці. Навіть буде запропоновано ввести так званий освітянський збір. Це загальна пропозиція комітету, а ми її підтримуємо. Освітянський збір — це один відсоток на вартість реалізованих товарів і послуг. Не знаю, чи піде ВР на це, але це може додатково дати 400 млн. грн. Схема дуже проста. Наприклад, людина, яка має заробітну плату 118 гривень, на харчі витрачає хай 70 гривень. Отже, 1% — це 70 коп. з бідної людини. А якщо я купляю «Мерседес», а він коштує 200 тис. доларів, то 1% — це вже 2 тис. доларів. Це, фактично, збільшує ціну товарів — тому таке положення треба приймати окремим законом.

Тепер щодо другої частини — захисту учасників навчально-виховного процесу. Це заробітна плата. У структурі бюджету вона складає найбільшу питому величину, і якщо узагальнити бюджет, то найдорожчою для держави є освіта. Така світова практика. У нас вона найдорожча і найбідніша. За питоною вагою у структурі бюджету — це значний відсоток, це великі гроші, *а з них завжди хтось хоче щось урізати.* Тому ми до сьогоднішнього дня фінансуємося за залишковим принципом.

На сьогодні основним є введення в дію однієї з норм статті 57 — приведення у відповідність посадових окладів освітян до середньої заробітної плати в промисловості. Це 280 гривень — учителю, 460 — викладачу вищої школи.

Але ж наш Міністр сказав, що це не буде введено з 1 січня 2001 року?

• Я скажу інше: якщо ця норма пройде, а вона проходить через Закон про державний бюджет на 2001 рік, то вона має вступити в дію з 1 січня. Я не знаю, чим керується міністр, я керуюсь нормою закону: якщо вводиться з 1 січня, то має працювати ця норма, це — закон.

І ще раз про заробітну платню. Це найболючіше сьогодні питання. Якщо цього року ми не зробимо розбюджетування 57 статті, то я не знаю, як освіта виживе наступного року. Настрій комітету Верховної Ради (його голова — Ігор Юхновський) — йти до кінця, настрої профспілки такий самий — йти до кінця.

Ми позавчора, у вівторок (йдеться про 31 жовтня), прийняли рішення стосовно пікетування 14 листопада ВРУ на підтримку дій нашого комітету. *Це перше пікетування не проти, а на підтримку дій комітету.*

Леоніде Семеновичу, чи відчуваєте Ви, що зараз в керівництві саме ті лідери, які можуть вивести освіту на вищій рівень?

• Вперше у моїй практиці два державних і один громадський орган діють в одному річищі. Сьогодні я бачу в міністерстві бажання дати саме те, що потрібно освіті, бачу намагання і зусилля комітету ВР зробити необхідне для освіти... Ми зараз об'єдналися. Основа нашого об'єднання, його найголовніший аргумент — пріоритетність освіти.

Чи підтримує вас Верховна Рада?

• В принципі на сьогодні нам вдалося переконати у суспільстві майже всіх — від керівників найвищого рангу й до звичайних батьків — в тому, що освіта — це майбутнє держави і кожної сім'ї. Тому високі керівники вже публічно про це заявляють. Уже в Указі Президента все це враховано. Це також розуміють в КМ, у ВР. Але є одна деталь, яка не завжди дає їм змогу бути відкритими до кінця. Деталь називається: лобіювання власних інтересів. Він, наприклад, представляє аграріїв. У режим його життя входять уже цехові інтереси. І ось ці люди стоять перед вибором: чи віддати перевагу освіті, чи шахтарям, чи лікарям, чи енергетикам, чи іншим.

На сьогодні ми ще не зробили останнього кроку: бо є сумніви щодо того, що освіта — найпріоритетніша галузь... Часто цехові інтереси ще переважають. Просто кажучи, аграрій каже: якщо ми вас не нагодуємо, то що буде? А я кажу по-іншому: якщо освіта не дасть освіченого агронома, то ми не нагодуємо ніколи. Якщо освіта не навчить і не підготує, медика, то він ніколи це суспільство не вилікує. Тобто першочерговими стають: пріоритетність, значимість, первинність. Треба, щоб кожний громадянин держави це зрозумів ...

Отже, виходить, що порятунок нашого суспільства в реалізації всім нам добре відомого принципу «Один за всіх і всі за одного!».

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР — РЕФОРМІ ОСВІТИ

З доктором педагогічних наук, професором, директором Науково-методичного центру середньої освіти Олександром Ляшенком розмовляє головний редактор журналу «Директор школи, ліцею, гімназії», кандидат педагогічних наук Ольга Виговська

Редакторський
мікрофон

Олександр
Ляшенко

Що можна чекати з часом і на що можна сподіватись в плані нормативного забезпечення нашої школи, яка розбудовується зараз як 12-річна?

• Вже є законодавча база, що стосується середньої освіти. Це — Закон про загальну середню освіту. На його виконання розробляється цілий пакет документів, які визначають концептуальні засади роботи 12-річної школи, на яку переходимо в 2001 року, з 1 вересня. Насамперед, це концепція 12-річної загальної середньої освіти, яку опубліковано в газеті «Освіта України» і зараз винесено на обговорення широкого загалу громадськості. Ми сподіваємось отримати пропозиції, після обговорення яких — внесемо корективи в цю концепцію і будемо її пропонувати Другому з'їзду педагогів, який відбудеться в жовтні 2001 року. Ця затверджена концепція буде покладена в основу доктрини освіти, яку готують до прийняття З'їздом педагогів. Так само ми винесли на обговорення Концепцію громадянського виховання і Концепцію інформатизації ЗОНЗ (загальноосвітніх навчальних закладів) та комп'ютеризації сільських шкіл, які нині теж в стадії обговорення, з'ясування і визначення шляхів, якими будуть здійснювати школи роботу саме за цими напрямками.

Чи є плани перспективного введення до дії саме цих проектів?

• Одні діятимуть з початку нового навчального року, це ті, які будуть обов'язково прийнятими, а інші прийматимуться після внесення до них корективів. Концепція інформатизації буде прийнята найближчим часом (до 2001 р.). Концепція громадянського виховання — вже на стадії врахування пропозицій. Тож реально почати навчання у 2001 — 2002 н. р. з цими концептуальними документами. На підставі останніх розробляється творча база діяльності школи. До 1 вересня 2001 року ми маємо забезпечити нормативними документами початкову ланку освіти, є певний графік, за яким ми це робимо. До 2005 року ми повинні опрацювати нові програми з усіх предметів для середньої школи, яка за структурою та за змістом буде відрізнятися від нині чинної.

Які основні позиції будуть закладені в змісті цих програм, чим вони будуть докорінно відрізнятися від нині існуючих?

• Ми плануємо не кулуарну розробку програм, навчальних планів, а будемо оголошувати конкурс. У такий спосіб виявимо досвід, який існує в Україні щодо методичного забезпечення навчального процесу. Ці програми повинні бути реальним здобутком педагогічних працівників. В Україні вже існують такі, це — авторські програми, які зараз уже можемо використовувати і пропа-

увати широкому загалу педагогічної громадськості.

На що треба розраховувати директорам, щоб підготувати себе не лише психологічно, а й змістовно, організаційно для нового року в новій школі — початковій. Що надійде від вашого Науково-методичного центру середньої освіти до шкіл до початку нового навчального року?

• До 1 вересня 2001 р. буде виданий повний комплект навчальної літератури для 1-ого класу. Ці підручники зараз знаходяться в редакції, і не буде жодного предмета, який би не був забезпечений навчальною книгою, так само буде і з програмами. Ми маємо досвід навчання дітей 6-річного віку. Понад 10 років відбувався експеримент, який був масовим (були такі періоди, коли понад 40% шкіл працювали в режимі 6-річного віку), треба врахувати цей досвід і йти далі. 12-річна школа — це зовсім інша школа, вона має інші концептуальні засади, які покладаються в основу як її побудови, так і самої діяльності навчальних закладів. Зрозуміло, що кожний директор з урахуванням специфіки діяльності свого закладу повинен будувати свою модель, свою школу.

Коли дитину приймають до школи, то педагоги і психологи повинні вивчити її індивідуальні можливості, особливості, як робиться і зараз у базових школах. Виходить, що школа повинна заздалегідь підготуватись до того, щоб добре вчити різноманітних дітей, так?

• Так, особливо в 1-ий клас, бо приходять діти з різною підготовкою: є такі, котрим можна одразу в 2 класі навчатись, а є й інші... Потрібно індивідуально підходити до кожної дитини. В навчальних планах, які пропонуються, буде варіативний компонент, що дозволить вести індивідуальну роботу вчителя з такими учнями. Навчальний план має бути гнучким, таким, що задовольнить освітні потреби кожної дитини, в залежності від її нахилів, інтересів, побажань батьків.

І це вже враховано у нових планах?

• Для цього ми вводимо в навчальні плани інваріантну і варіативну складові. В початковій школі цю варіативну складову треба використовувати гнучкіше, не стільки на введення нових предметів (переліку предметів достатньо в 1-ому і 2-ому класі), скільки на індивідуальну роботу з учнями, бо потрібно підготувати дитину до сприймання матеріалу, до навчальної роботи, а інше — надолужать

в старших класах, починаючи з основної школи.

Але до такої організації роботи вчителів треба підготувати. Чи будуть від вашого Центру підготовлені науково-методичні посібники, якісь рекомендації щодо того, як це треба вчителям робити? І як директору організувати в школі цей процес?

• Найкращі методичні посібники — це посібники, створені вчителями. Досвід багатьох років доводить, що якщо досвідчений вчитель викладає свою методичну систему у вигляді посібника, як правило, такі методичні посібники найефективніші. Ми будемо враховувати такий досвід і пропонувати його, для цього ми проведимо цикл таких заходів, як «Вчитель року». На підставі цього конкурсу ми знайомимо педагогічну громадськість з передовим, новаторським досвідом. До речі, у 2001 році буде номінація «Керівника навчального закладу»: 1-ий етап — листопад-грудень; 2-ий — січень-лютий; 3-ій — березень — підбиття підсумків. Будемо в цій номінації виявляти таких керівників шкіл, які створили навчальний заклад, що має своє обличчя, тобто це повинна бути не просто хороша школа, а така, яка має свою мікроконцепцію, свій стиль роботи, своє бачення навчального процесу, тобто всі компоненти, що дають їй змогу вважатися авторською.

Чи зможуть директори навчальних закладів дізнатись про всі ці зміни, що готуються для шкіл, заздалегідь, ще до початку вересня? Чи завчасно надійдуть до виконавців всі ці підручники, програми для початкової школи?

• Школи буде забезпечено всім необхідним до 1 вересня 2001 року. Завчасно можна ознайомитись з нормативними документами, які будуть заздалегідь випущені. Зараз ми працюємо над кількома такими документами.

Ольга Виговська

Поряд з тим, що зараз робиться з оцінюванням, запровадженням 12-бальної шкали оцінювання, розроблений документ, який зможе регулювати питання державної атестації учнів середньої школи, — це положення про оцінювання, атестацію, переведення та випуск учнів навчальних закладів. Зазначу, що в початковій школі спеціалісти пропонують використовувати якісну оцінку роботи учня, а не бальну.

Ваші персональні враження від тих якісних змін, що зараз відбуваються на рівні школи?

• Ця зміна відбувається не лише в українській школі, а в усьому світі. Весь світ на порозі нового тисячоліття поставив питання про якість освіти. Ви знаєте про передвиборчі програми американського президента, аналогічні програми були й в Європі, тобто в нове тисячоліття країни входять не просто з гарною, а з високоякісною освітою. Є кілька таких показників високоякісної освіти, яку треба забезпечити. Насамперед, це доступ до всіх видів освіти: і конституційно у нас повністю забезпечено безкоштовне одержання повної загальної середньої освіти. На сьогоднішній день Україна є однією з небагатьох держав, яка проголосила те, що повна загальна середня освіта є обов'язковою, конституційно проголосила.

Другий такий показник — це освітній ценз, тобто тривалість навчання в середній школі. Більшість учнів у нас навчаються фактично 10 років, отримуючи повну загальну середню освіту. Зараз ми переходимо на 12-річний термін навчання, який є вимогою ЮНЕСКО. Якщо проаналізувати стан освіти в країнах світу, то можна сказати, що немає жодної, крім країн пострадянських, де була б повна загальна освіта менша за 12 років. В основному — це 12, 13-річний термін навчання, а в деяких країнах навіть 14 років.

Третя тенденція, яка існує, — це зменшення віку, з якого діти починають навчатися, йти до школи. У Франції є так звані «материнські школи», і 85% дітей з 3-х років відвідують їх.

Враховання індивідуальних освітніх потреб кожної дитини (нахилів, здібностей, інтересів, які вона виявляє) дає можливість дітям в умовах масового навчання знайти свою освітню траєкторію, вивчати те, в чому б дитина змогла досягти вищих освітніх результатів. Зрозуміло, що учень повинен якимсь ядром змісту засвоїти, що для всіх учнів без винятку воно стає інваріантною частиною, крім

того, він мусить виявити себе і як особистість, як індивідуальність, що має свої інтереси, свої здібності і хоче розвинути їх, щоб стати потім висококласним фахівцем.

Ну і нарешті, це — спроможність продовжувати навчання протягом усього життя, тобто в даному випадку, коли ми говоримо про освітній ценз — він не обмежується лише початковою чи вищою освітою, а продовжується протягом усього життя. Середня освіта, а особливо — вища, мають стати мобільнішими, тобто, давати такі знання, які дозволять постійно їх вдосконалювати, отже, інформаційний бік — другорядний, а мотиваційний і діяльнісний боки виходять на перший план.

І все-таки давайте повернемося до основної постаті, яка є суб'єктом нашого журналу, — це директор, керівник навчального закладу освіти. Яким Ви його сьогодні бачите? Які завдання сучасного директора?

• Він має стати генератором прогресивних ідей, підготувати навколо себе прихильників цих ідей, аби навчальний заклад, яким керує даний директор, мав своє обличчя і задовольняв вимоги, освітні потреби вихованців.

Якими рисами вирізняється кваліфікований керівник? Яка відмінність між «гарним» і «поганим» керівником?

• Так важко сказати. Людина, яка втратила любов до життя, — це поганий керівник, бо він не відчуває того пульсу життя, який нині діє, він користується своїм досвідом, можливо і гарним досвідом, але не вдосконалює себе. Такий керівник з часом втрачає свій імідж як гарного керівника.

Чи впливають особистісні риси на формування керівника?

• Керівником не народжуються, ним стають. **А конкретно можете назвати хоча б деякі риси особистості, притаманні справжньому керівникові?**

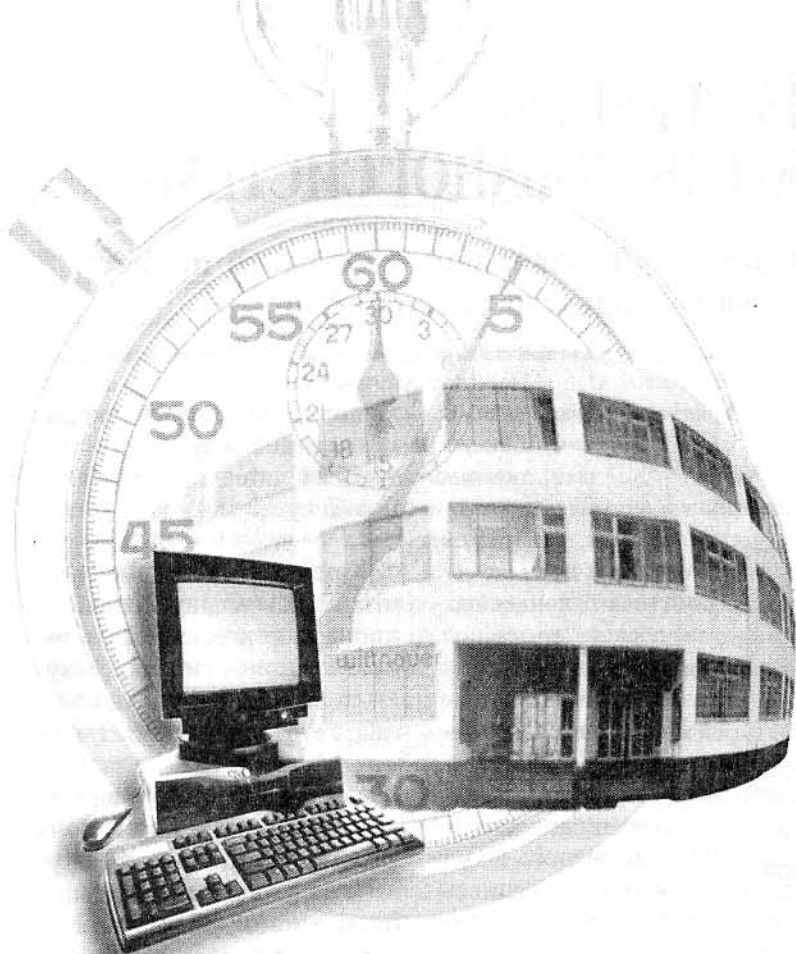
• Порядність — насамперед. **Які Ваші побажання нашим шкільним керівникам?**

• Не зраджувати собі. **Які Ваші персональні мрії щодо освіти?**

• Бачити щасливі обличчя дітей, які йдуть уранці до школи.

А вчителів Ви не хотіли б побачити щасливими? Ознака щасливого вчителя — це що?

• Якщо учень приходиться з посмішкою і не хоче йти зі школи, то це найкраща нагорода вчителів.

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

МИКОЛА ГУЗИК: ІЗ СЕКРЕТІВ КОМБІНОВАНОЇ СИСТЕМИ

- навчально-виховний процес за універсальною технологією с. 20
- блок навчально-розвивальної інформації с. 32
- програма фронтального опрацювання блоку навчальної інформації ... с. 35
- навчально-розвивально-виховуючі програми с. 41
- вимоги до організації навчання дітей с. 43

ІЗ СЕКРЕТІВ КОМБІНОВАНОЇ СИСТЕМИ

**Організація навчально-виховного процесу
за універсальною технологією**

Книжка в журналі

Оскільки існують звичайні базові формування учнів, виникає питання про відповідну технологію їхнього навчання, розвитку та виховання. Тож є сенс подати хоча б концепцію, власне систематизований стислий опис цієї Комбінованої системи.

Насамперед зауважимо, що вона певною мірою є універсальною щодо навчання дітей різного віку і різних навчальних можливостей, забезпечуючи гарантоване засвоєння базових дисциплін.

Тож запрошуємо вас до світу Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу. Зважаючи на те, що вона вже досить до-

кладно описана в науково-методичній літературі, обмежимося лише концептуальною її сутністю.

Комбінована система організації навчально-виховного процесу є такою педагогічною технологією, яка базується на поєднанні колективних, групових та індивідуальних форм навчання за умов перебування дітей у звичайному шкільному класі. Вона дає змогу вчителю відреагувати на індивідуальні відмінності в темпі, обсязі та рівні засвоєння шкільних програм учнями без відокремлення останніх до індивідуальних чи персональних груп.

Головними принциповими ознаками Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу є:

□ поетапне проходження пізнання відповідно до процесів, що здійснюються в корі головного мозку під час інтелектуального акту;

□ підпорядкування навчання дитини в школі завданням її інтелектуального та духовного розвитку (за цих обставин головне для вчителя — не заповнення свідомості дитини якомога біль-

**Микола
ГУЗИК,**

член-кореспондент
АПН України,
директор
авторської школи-
комплексу № 3
м. Южне
Одеської області

Ім'я директора авторської школи-комплексу № 3 м. Южне Одеської області знає у всьому педагогічному світі. Читачі нашого журналу у першому номері вже мали можливість познайомитись з Миколою Петровичем Гузиком зблизька. І не лише з його школою, а й з ним самим, прочитавши на сторінках часопису його численні роздуми, висловлені у розмовах з головним редактором журналу щодо багатьох проблем, що хвилюють керівників освіти, освітян, батьків.

Сьогодні — друга (але не остання!) зустріч і, сподіваюсь, що і вона буде для Вас корисною.

© Микола ГУЗИК, 2000

шою кількістю готової інформації, а формування таких найголовніших якостей інтелекту як сприйняття, розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінка);

□ змістовність, планомірність та контрольованість процесів розвитку інтелектуальних можливостей головного мозку за рахунок інтеграції академічного змісту того чи іншого навчального предмета зі змістом відповідних розумових дій, а саме: аналізом, синтезом, абстрагуванням, порівнянням, класифікацією та узагальненням;

□ змістовність, планомірність та контрольованість афективного розвитку дитини, що здійснюється за рахунок поєднання розумової праці з особливим спеціально стимульованим емоційно-вольовим станом учня, що зумовлює реактивні функції розуму, гнучкість, оригінальність та точність мислення, а також збуджує допитливість, фантазію, творчу уяву й інтуїцію;

□ спрямованість кінцевого інтелектуально-духовного результату на пізнання та усвідомлення Божественної суті природи і самої людини, бажання служити і славити Господа та присвятити всі свої досягнення пізнанню величі Божої любові до людини, краси й гармонії всього його творіння;

□ формування безпосередньо через навчально-розвивальний процес, що здійснюється на кожному уроці, якостей, які забезпечують людині гідний спосіб і стан життя, а саме: працелюбності, високої працездатності, вміння самому організувати необхідні засоби для достатнього рівня матеріального та духовного життя;

□ виховання впевненості учня в тому, що він прийшов у світ з тільки йому притаманними здібностями, і що цей світ радо зустрине його нововведення, пропозиції, сприятиме реалізації його можливостей;

□ диференційований підхід до темпу, обсягу та глибини засвоєння інформації учнями; встановлення такого режиму, коли кожен учень має змогу діяти на рівні своїх

оптимальних розумових та емоційно-вольових можливостей;

□ реалізація принципів послідовності, особистої достатності та наступності щодо засвоєння знань, умінь та навичок;

□ створення такої ситуації у процесі засвоєння інформації, коли на кожен її дидактичний крок використовується індивідуально необхідний для повного здійснення цього кроку навчальний час;

□ орієнтація навчально-виховного процесу на самостійну пізнавальну діяльність учня за умови його колективного навчання;

□ забезпечення умов для ліквідації всіляких організаційних перешкод під час індивідуального переходу учнів до наступного класу за одним чи двома предметами;

□ створення відповідних умов для поступової профілізації навчання та реалізації тих чи інших пізнавально-виховних пріоритетів;

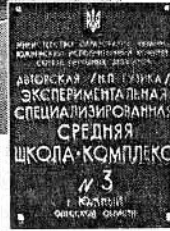
□ зменшення часу на засвоєння тих чи інших навчальних курсів і програм школи, що

Школа Гузика, занесена до реєстру шкіл ЮНЕСКО, належить до 26-ти кращих шкіл світу. Звідки таке визнання? Спеціалісти твердять, що навіть кращі школи Німеччини програють їй за показниками «людяності», «освіченості», «вихованості».

Школа є експериментальним майданчиком АПН України. Авторська система, покладена в основу її функціонування, успішно впроваджується іншими навчальними закладами — у містах Енергодар, Тирасполь, Львівськ тощо.

На запитання головного редактора — *Чого б ви хотіли для своєї школи?* — Микола Петрович відповів: «Кращої матеріальної бази. І геніальних учителів, бо ми служимо Майбутньому!». А щодо себе зауважив: «У мене життя рожеве — проблем немає».

створює резерв часу для удосконалення знань, умінь та навичок учнів, а також підняття рівня профільної освіти;

□ застосування в навчально-виховному процесі новітніх інформаційних технологій та найкращих досягнень світової дидактики та методики.

Комбінована система організації навчально-виховного процесу заснована на принципах інтеграції найрізноманітніших педагогічних технологій, що притаманні класно-урочній, вузівській та індивідуальній системам навчання і розвитку дітей. Сутність її полягає в тому, що на відповідних етапах засвоєння знань, умінь та навичок учитель комбінує педагогічні технології таким чином, щоб найкраще і найефективніше залучити до того власний навчальний потенціал дитини. Тут виходимо з того непересічного факту, що навіть геніальний учитель не спроможний навчити дитину, якщо вона сама того не бажає. Отже завдання вчителя полягає в тому, щоб спонукати до активної цілеспрямованої діяльності самого учня та створити умови для його навчання, розвитку та виховання. Тому технологічні операції, що є в арсеналі Комбінованої системи, пов'язані з активізацією вчителем під час уроку всіх чинників, спря-

мованих на навчання дитини самостійно добувати знання. З огляду на це Комбіновану систему можна віднести до тих педагогічних моделей навчання, які орієнтовані на самостійну пізнавально-виховну працю дитини. Згідно з даною системою створюється програма навчання дітей з кожного предмета. Власне, тут функціонує два різних види навчальних програм: загальна та поурочна.

Загальна програма складається з метою визначення конкретного змісту, обсягу та глибини інформації, якими передбачено формування повних умінь та навичок в учнів, іншими словами — те, що має бути реалізованим у даному навчальному курсі. В ній також окреслені ті розвивальні завдання, які має виконати учень у процесі вивчення того чи іншого предмета, на тому чи іншому етапі.

В програмі інтелектуального та емоційно-вольового розвитку дитини записані ті конкретні показники розвитку його розуму та душі, які мають бути досягнуті під час засвоєння наукової інформації з програмових курсів. Про ці показники вже згадувалось, тут звернемо увагу тільки на їхні категорії.

Передусім це те, що належить до засвоєння спеціальних розумових операцій, які віддзеркалюють характерні ознаки зростання аналітико-синтетичних можливостей кори головного мозку. Вони детермінують обсяг, глибину тієї інформації, яку здатний переробляти мозок конкретної дитини, а також креативні показники її розуму, а саме: *сенсорне та абстрактне пізнання, пам'ять, дивергентне та конвергентне продуктивне мислення та оцінка.*

Функція **пізнання** забезпечує учневі оволодіння інформацією та відповідними навчальними вміннями та навичка-

ми. Безпосереднє пізнання вимагає добре розвиненого відчуття. Крім цього, вимагається наявність дії певних якостей нервових процесів, що відповідають за відтворення відповідних образів в корі головного мозку. Такими якостями є чутливість, сила, швидкість та гострота сприйняття нервового збудження; витривалість та активність нервових клітин. Показники, які характеризують якість пізнавальних можливостей, — обсяг уваги та зосередженості. Під складовими пізнавальної сфери розуміється той час, протягом якого дитина перебуває в стані активного сприйняття інформації. Особливість уваги полягає в тому, що вона не є прямою функцією мозку, а виступає інтегративною якістю особистості, зумовленою поєднанням сили збудження нервових клітин та волі людини. Увага розвивається в чітко визначеному напрямку, а саме: від мимовільної до довільної уваги. Ось чому дуже важливим є застосування в навчальному процесі таких методик, які збуджують процеси мимовільного запам'ятовування навчальної інформації та поступового включення довільного.

Пізнання може відбуватися через спеціальні процеси мислення, не пов'язані з безпосереднім відчуттям реальності. Таке пізнання спирається на той конкретний абстрактний матеріал, що міститься в нашій свідомій пам'яті.

Пізнання є найважливішою ознакою розумової діяльності, але не єдиною. Тому в навчально-розвивальному процесі треба обов'язково передбачати й інші здібності головного мозку, а саме пам'ять.

Пам'ять — це особливий механізм фіксації, збереження та відтворення інформації, що забезпечує адекватну реакцію організму на ті чинники, які в даний час не діють безпосередньо на

органи сенсорної сфери. Пам'ять володіє властивостями зберігати інформацію як тривалий, так і короткий час. Обсяг довготривалої пам'яті людини практично не має обмежень. Але для того, щоб інформація зафіксувалася пам'яттю назавжди, вона повинна пройти через ворота короткотермінового запам'ятовування.

Обсяг короткотривалої пам'яті у різних людей майже однаковий. Вона вимірюється за допомогою правила Міллера: « 7 ± 2 » одиниці інформації за один акт сприймання.

Обсяг короткотривалої пам'яті — дуже стійка і майже

незмінна характеристика мозку, але обсяг довготривалої пам'яті можна суттєво збільшувати за рахунок спеціальних прийомів. До них належать: генералізація одиниць інформації за рахунок уведення логічних зв'язків; застосування в процесі засвоєння спеціальних мнемотехнік; уведення в процес пізнання спеціальних вправ, що тренують пам'ять.

Пам'ять — дуже важлива ознака інтелекту, вона забезпечує розсудкові центри необхідним матеріалом для діяльності та розвитку. Таким чином, будь-який розумовий процес не може відбуватися без участі пам'яті. Тому в навчальному процесі, який зорієнтований на продуктивну аналітико-синтетичну діяльність, розвитку пам'яті приділяється належна увага. Але та інформація, яка утримується в пам'яті дитини, характеризує безпосередньо її розумові

Більшості з нас
краще
запам'ятовується
не те, чому нас
учать, а те, як нас
навчають.

Е. Севрус

Миколу Гузика нечасто можна побачити у директорському кріслі. Його основна робота — серед дітей і вчителів

здібності. За умов, коли образи пам'яті використовуються тільки для відтворення, але аж ніяк для перетворення, інтелект людини збіднюється. Відомо багато таких людей, які завдяки великому обсягу пам'яті володіють безліччю різного роду інформації, але абсолютно безпорадні там, де треба розв'язати елементарну задачу. Те, що є в нашій пам'яті, лише тоді може вважатися нашим справжнім надбанням, коли воно включається в процес розсудкової діяльності головного мозку. Образи пам'яті, таким чином, слугують вихідним матеріалом для синтезу нової інформації, для участі в роботі мозку — мисленні.

Тому навчальна діяльність, яка обмежується запам'ятовуванням готових фактів, логічних зв'язків і узагальнень, не може вважатися достатньою і доцільною. Вона абсолютно не стосується тих творчих процесів, які спонтанно розвиваються в корі головного мозку дитини. Невикористання тієї інформації, яку обставини шкільного життя примушують засвоювати, веде до повної втрати інтересу дитини до школи, вивчення шкільних предметів і призводить до втрати нею природних та набутих інтелектуальних можливостей.

Таким чином, засвоєння необхідної суми знань не може бути досягнуте за рахунок відмови від творчого розумового акту, під час якого розвиваються як самі знання учня, так і аналітико-синтетичні його можливості.

Розумовими реакціями вважаються *аналітичні, синтетичні, абстрагувальні, порівняльні та узагальнюючі процеси*, які можуть відбуватися тільки з абстрактними образами нашої пам'яті. Ці та інші аналітичні функції кори головного мозку можуть бути організованими для синтезу або тільки однієї вірної інформації, або великої її кількості. Тип продуктивного мислення, в процесі якого мозок спрямований на пошук одного, але обов'язково вірного результату, називається **конвергентним мисленням**.

За рахунок такої організації мислення створюються нові конкретні знання: поняття, терміни, закони, принципи, формули, правила та інші умовиводи, що отримуються за рахунок узагальнення інформації. Конвергентне мислення спирається на жорстку схему, яка приводить до правильної відповіді на поставлене запитання.

Приклад застосування конвергентного мислення — розв'язування кросвордів, чайнвордів, ребусів, загадок, а також реальних проблем, де вимагається єдина точна і конкретна відповідь. Конвергентне мислення розвивається в процесі застосування на практиці будь-яких правил (орфографічних, математичних, технологічних та ін.). За рахунок такої організації процесу аналітико-синтетичної діяльності людина засвоює, наприклад, моральний закон і навчається всьому тому, що потрібно успадкувати від старшого покоління без будь-яких суттєвих змін.

Найкращим матеріалом для розвитку конвергентного мислення є все те, що можна класифікувати та узагальнити.

Протилежною формою мислення за ознакою охоплення ним кількості різних аспектів, властивостей предмета чи явища та виведення певних узагальнень, є **дивергентне мислення**. Слово «дивергенція» означає розходження ознак на протигагу поняттю «конвергенція», що означає звуження, або сходження ознак.

Отже, дивергентне продуктивне мислення є така організація аналітико-синтетичної діяльності мозку, коли він продукує цілий ряд версій, ідей та способів вирішення існуючої проблеми. Обов'язковою умовою для здійснення цього виду мислення є включення до його процесу фантазії, творчої уваги та інтуїції.

Дивергентне мислення породжує ситуації, коли мозок повністю розкріпається, а тому стає здатним охопити та проаналізувати якусь ситуацію з різних боків. Завдяки тій свободі, яка дається інтелектуальним структурам дитини, вона може повністю реалізувати свої розумові здобутки і продемонструвати неповторність свого мислення. Здійснюється перебіг розумового процесу в глибші зони мозку, де синтезуються такі його властивості, як активність, самостійність, продуктивність, критичність, реактивність, лабільність та ін.

Дивергентне мислення продукує нові, оригінальні ідеї, а тому є найінтегративнішим показником творчих здібностей дитини. Під час роботи за Комбінованою системою йому віддається пріоритет.

Інформація, яка продукується в процесі конвергентного та дивергентного мислення, слугує матеріалом, над яким дитяча свідомість може здійснювати

оцінювальний акт. Отже, йдеться про особливу орієнтацію розумових дій на оцінювальне мислення.

Оцінювальне мислення — це такий акт, кінцевим результатом якого є висновки відносно правильності, придатності, відповідності, бажаності, доцільності та інших аспектів справи, що вимагає нашої оцінки.

Оцінювальне мислення характеризує ступінь сформованості таких якостей інтелекту, як незалежність способу мислення, індивідуальний стиль мислення, пристосованість до формування власного погляду на ту чи іншу проблему.

Оцінювальне мислення саме по собі не породжує нових знань, а тому воно може відбуватися лише на тому готовому матеріалі, який включається в активний розумовий процес.

Ця операція дає змогу дитині встановити відповідність між існуючим стандартом та тим, що його отримано в результаті засвоєння інформації. Оцінювальне мислення добре розвивається під час виконання дій порівняння, класифікації, абстрагування, узагальнення тощо.

Отже в загальній програмі записуються ті конкретні якості аналітико-синтетичної діяльності, які властиві певній сформованості розумових операцій учня.

Потім засвоєння конкретних умінь та навичок, найрізноманітніших прийомів пізнання, запам'ятовування, конвергентного, дивергентного та оцінювального мислення включається в поурочний зміст навчально-розвивальних програм.

Поурочні навчально-розвивальні програми послугують тією організуючою і спрямовуючою основою, на якій здійснюється навчання, виховання кожного учня на уроці та поза ним. Вони також організують та окреслюють відпо-

Підготовка до уроків у початковій школі

відну виховну працю вчителя безпосередньо на його уроці. В поурочних навчально-розвивальних програмах синтезуються та інтегруються змістові одиниці інформації, засвоєння яких забезпечує гарантований успіх дитини в її навчанні, розвитку та вихованні. Таким чином у них за умов, коли всі складові навчально-розвивально-виховного процесу забезпечені відповідним змістом та особливою специфічною технологією, поєднується відома триєдина функція навчання.

Ці програми складає безпосередньо сам учитель і надає їх для користування кожному учню.

Зміст та технологічні особливості програм детермінуються такими найголовнішими чинниками навчально-виховного процесу як-то:

1. Рівнем аналітико-синтетичної діяльності учнів, який має бути досягнутий у процесі засвоєння та творчого перетворення навчальної академічної інформації.

2. Рівнем сформованості кінцевого продукту мислення, що здійснюється над тією навчально-виховною інформацією, що засвоєна пізнанням та пам'яттю учня.

3. Обсягом та глибиною проникнення в навчальний матеріал відповідно до конкретних етапів його вивчення та засвоєння.

4. Станом засвоєння та сформованості афективних показників розвитку дитини.

5. Ступенем завершення знань, умінь та навичок у когнітивній та афективній сферах, які підлягають оцінюванню та корекції.

Поурочні навчально-розвивальні програми складаються на кожний тип занять по-різному. (Про це йтиметься далі).

Важливою ознакою Комбінованої системи є те, що зміст кожного навчального предмета формується не за лінійним принципом, без усякого збереження так званого принципу історичності. Тут діє **принцип ієрархії** найголовніших змістовних одиниць, з яких складається та чи інша навчальна інформація. Найпершою і найстаршою одиницею змісту в нашій системі є відповідний науковий закон, принцип чи правило. На другому місці через чинники, що зумовлюють формування відповідного змісту, виступають наукові поняття та терміни, які обслуговують вербальну сутність даної закономірності.

За ними в змісті навчального предмета розташовуються ті конкретні факти, які зумовлюються дією відповідної закономірності і ті, сутність яких можна пояснити за допомогою даного закону.

Таким чином, при формуванні змісту того навчального матеріалу, який слід засвоїти всім учням, використовується всього три типи інформації: закономірності, наукові поняття та наукові факти.

Наступна особливість відбору змісту навчального предмета обумовлена тим, що існують певні обмеження щодо обсягу матеріалу, а саме, він має бути скорочений до мінімуму. Досягти цього можна за рахунок дуже копійного підбору тих фактів, які викладаються, та специфічного викладу матеріалу. *По-перше*, факти повинні прямо вказувати на існу-

вання закономірності, яка вивчається. *По-друге*, кількість фактів не може переважати трьох-чотирьох, а саме: один-два з них доводять існування певної закономірності, а решта пояснюються за допомогою цієї ж теоретичної основи. *По-третє*, під час викладу матеріалу використовуються найрізноманітніші прийоми генералізації та концентрації дидактичних одиниць змісту. *По-четверте*, вилучається вся та інформація, яка стосується різноманітних методичних пояснень та викладок.

Вилучається також будь-яка інформація, яку учень може сам домислити, відкрити, знайти в процесі самостійної пізнавально-розвивальної діяльності.

Виклад того чи іншого предмета починається з теорії і закінчується фактами. Використання дедуктивного підходу до подачі матеріалу дає можливість педагогу ефективно керувати процесами самостійного вивчення предмета учнями. Озброївшись необхідними теоретичними знаннями, учні з успіхом використовують їх для виявлення тих численних природних фактів, які упорядковані і обумовлені даною закономірністю. Знання теорії використовується як своєрідний ключ, за допомогою якого відкриваються всі таємниці, що пов'язані з дією відповідних законів.

Значне скорочення обсягу наукової інформації, яка викладається дітям на самому початку вивчення теми, дає змогу зекономити дуже багато навчального часу. Він використовується для проникнення в навчальний матеріал настільки, наскільки це дозволяють здібності та пізнавальні потреби дитини. Генералізація і концентрація змісту предмета створюють такі умови, коли мала за формою наукова інформація вміщає фактично безконечну її широту та глибину.

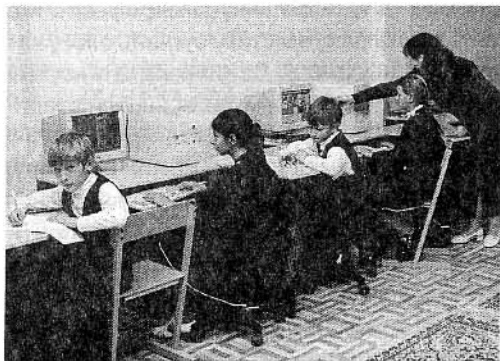
Преформована таким чином наукова інформація згідно з Комбінованою системою послідовно вивчається, розширюється та поглиблюється учнями на уроках 7 типів:

- розбору нового матеріалу;
- фронтального опрацювання матеріалу;
- індивідуального опрацювання матеріалу;
- індивідуального внутрішньопредметного узагальнення та систематизації матеріалу;
- міжпредметного узагальнення та систематизації матеріалу;
- контролю та корекції набутих формальних знань, умінь та навичок;
- контролю та корекції творчих умінь та навичок дітей у застосуванні вивченого матеріалу.

ЗМІСТ ТА ТЕХНОЛОГІЯ УРОКІВ РОЗБОРУ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

З цього типу занять починається вивчення всіх навчально-розвивальних тем, які виділено в змісті загальної програми даного курсу. Дидактичним завданням цього заняття є засвоєння формальних знань (теорій, термінів, понять та наукових фактів) на репродуктивному рівні. З огляду на якість пізнаного

Урок інформатики веде вчитель
А.М. Кириченко

На уроці біології

учнями, важливо визначити мінімально достатню межу оволодіння інформацією, яка має бути досягнена під час розбору матеріалу. Це необхідно знати вчителю, щоб правильно контролювати ті результативні показники та чинники навчально-виховного процесу, що засвідчують достатність або недостатність навчально-розвивального впливу на дітей з боку вчителя. Це дає вчителю сигнал, чи можна вже переводити учнів на новий, складніший і самостійніший етап засвоєння знань, умінь та навичок.

Отже, кінцевим результатом уроку розбору нового матеріалу має бути засвоєння довготривалою пам'яттю навчальної інформації, яка включає в себе:

1. Всі необхідні дидактичні одиниці, що обслуговують ту теоретичну закономірність, яка складає головну змістову сутність блоку навчальної інформації. До них належать наукові поняття, терміни, формули, принципи та правила.

2. Виклад змісту самої теорії чи закону, який є головним об'єктом вивчення на даному уроці, засвоєння та вміння відтворити один-два факти, які пояснюють природну сутність того закону чи теорії, що вивчається, та один-два факти, які можуть бути пояснені за допомогою даної теорії.

У зв'язку з тим, що, відповідно до Комбінованої системи, процес свідомого засвоєння знань, умінь та навичок поділений на конкретні етапи, буде не зайвим спочатку зробити стислий відступ від описання уроку розбору нового матеріалу і пояснити суть кожного з цих елементів.

Кожен з названих вище семи типів занять відображає ту структуру засвоєння матеріалу, яка може бути сформована в свідомості учня за рахунок цілеспрямованої навчально-розвивальної діяльності. Суть у тому, що навчальна інформація, яку засвоює учень за допомогою інтелектуальних операцій, може досягати в його свідомості різної стадії зрілості чи сформованості.

Елементарним кінцевим продуктом процесу пізнання є засвоєння так званих **одиниць інформації**. Серед них знаходиться все те, що засвоюється довільною пам'яттю. Це завжди ті факти та явища, які збуджують емоції і викликають якісь душевні переживання (радість, тривогу, насолоду, огиду тощо). Крім цього, може бути така інформація, яка людині щось нагадує, або дає змогу встановити відповідні аналогії.

Безумовно, що при спеціально організованому процесі пізнання одиниці інформації можуть бути зафіксовані й за допомогою довільної пам'яті, але насамперед має бути включена воля дитини. Тому дуже важливою при засвоєнні одиниць інформації є спеціальна активізація вчителем вольових зусиль дітей. Результат засвоєння одиниць інформації має величезне значення для успішної діяльності інтелекту, поширення та поглиблення інформації, що вивчається.

В керованому навчально-розвивальному процесі існує можливість спрямувати пам'ять дитини на фіксацію та-

ких одиниць інформації, які обслуговують вербальний виклад теорії. Йдеться про наукові терміни, поняття, правила та формули. Очевидно, що для досягнення даної мети ці одиниці інформації треба включати в такий загальний контекст, який збуджує емоційно-вольовий стан дитини. Це можуть бути елементарні заклики вчителя до дітей уважно ставитися до необхідної інформації, багаторазове повторення та спеціальне заучування її. Але все ж таки найефективнішими прийомами організації засвоєння потрібних одиниць інформації є ті, що збуджують довільну пам'ять. В арсеналі вчителів, що працюють за Комбінованою системою, є чимало таких спеціальних прийомів, серед яких чільне місце займають побудовані на асоціаціях та аналогіях.

Другим в ієрархії кінцевих продуктів засвоєння інформації є **класи знань**.

Класи знань — це така сукупність інформації, яка наростає навколо засвоєних одиниць інформації. Наприклад, дитина засвоїла термін «іменник». Володіння цим терміном створює можливості для поступового групування різного роду інформації, що стосується цього терміна.

Таким чином, наукові поняття, що спочатку виникли як окремі самостійні одиниці інформації, стають своєрідними центрами кристалізації відповідних класів інформації. Їхнє формування може відбуватися як за участю мислення, так і без нього, за рахунок заучування готового фактичного матеріалу. З дидактичної точки зору найдоцільнішим є поєднання цих двох способів отримання нової інформації. Перший, творчий спосіб використовується лише тоді, коли в структурах пам'яті дитини є та інформація, яка може бути включена в процес класифікації наукових понять,

термінів, формул та правил. У цьому випадку, крім процесів класифікації, відбуваються розумові операції, за допомогою яких створюються зв'язки між інформацією, що була засвоєна раніше, і тією, що тільки-но засвоюється на уроці. Ось чому включення відомої суми знань до активного процесу їх перекласифікації, перебудови їхньої первинної структури розвиває розумові здібності мозку і перетворює набуте пам'яттю в активне творче надбання дитини.

Ще складнішим і віддаленішим від початку процесу пізнання тих чи інших предметів чи явищ є **відношення**. Цей кінцевий продукт мислення віддзеркалює найрізноманітніші зв'язки, які можуть бути встановлені між окремим класами інформації, а також між окремими елементами в середині даного класу інформації. Ці відношення можуть бути проаналізовані з будь-якого боку, але найважливіше знайти те, що сприяє послідовному засвоєнню інформації. Тобто йдеться про те, щоб у свідомості учня весь матеріал вишикувався в тій послідовності, яка відповідає логіці його систематичного відтворення. З цією метою виділяємо спочатку логічну канву, яка зв'яже потрібні класи інформації, потім послідовно розподіляємо матеріал згідно з нею.

Аналогічні дії, які спеціально спрямовують свідомість на пошуки відношень, мають велике розвивальне значення. На їхньому тлі формуються такі важливі інтелектуальні вміння, як *порівняння, абстрагування, класифікація та узагальнення*.

У пошуках відношень учителю треба скеровувати дітей на аналіз тих видів, серед яких найважливішими є *причинно-наслідкові, ієрархічні, генетичні, логічні та загальні*. За рахунок того, що діти бу-

дуть знати, які можуть бути встановлені відношення між тією інформацією, якою вони володіють, або тільки оволодівають, у них свідоміше будуть формуватися дослідницькі, творчі уміння та навички. За цих умов дитина забезпечується тими необхідними знаннями, які їй допоможуть якнайшвидше перейти до самостійного навчання та пошуку потрібної інформації.

В початковій школі використовуються простіші відношення. Наприклад: *що за чим знаходиться; що перше, а що друге; що більше, а що менше; що нижче, що вище; що головне, а що другорядне; що відповідає умові, а що ні; що зайве; що з чим пов'язане; що чим обумовлене; що від чого походить; що протилежне цьому; що відповідає, а що суперечить; що спочатку, а що в кінці; що може бути використаним з прибутком, а що із втратами; що слабкіше, а що сильніше; що позитивне, а що негативне; що існує в природі, а що ні; за яких умов настає □; де те, а де інше; де середина; хто старший, хто молодший та ін.*

Наступним етапом формування знань є їхня систематизація, кінцевий продукт якого — найрізноманітніші **системи знань**.

Система знань — це такий продукт аналітико-синтетичної діяльності, який характеризується створенням розгалуженої сітки умовних рефлексів, що зв'язують набуту інформацію в єдиний логічний блок. Системи можуть створюватися в межах наукових понять, теорій, класів інформації, що обслуговують ту чи іншу галузь знань, вмінь та навичок. Завдяки системам людина оволодіває певним інтелектуальним досвідом.

З точки зору педагогічної доцільності дуже важливою є поетапна систематизація набутої інформації. Вона буду-

ється за такою загальною схемою: матеріал, який підлягає систематизації, спочатку аналізують з метою формування відповідних його класів. Потім класифікують інформацію за тими чи іншими критеріями. Після цього встановлюють зв'язки між класами інформації, використовуючи різні види порівняння. А згодом — ієрархічну послідовність розташування класів інформації в логічній канві тих чи інших зв'язків. Таким чином синтезується узагальнюючий образ потрібної інформації.

Системи бувають прості та складні. Прикладом простих систем є речення, формули, рівняння та інші. Складніші системи — це різні розрахунки, де треба вміння застосовувати відповідну послідовність дій та інструкції.

Перекази, розповіді, оповідання теж належать до систем, які можуть безкопечно варіюватися за складністю побудови та формою. Кросворди, діаграми, загадки та ін. — також системи. Таким чином, системами є найрізноманітніші умовиводи, які відтворюють закінчену думку, версію, ідею, чи будь-яку мету.

Доведення знань учнів до синтезу систем — найкращий інструмент для формування та розвитку вмінь та навичок, здійснення всіх тих інтелектуальних операцій, на які здатний інтелект від природи, а саме: аналізу, синтезу, поірівняння, абстрагування, класифікації та узагальнення.

На стадії утворення систем, які об'єднують знання, поступово набуті учнем у рамках даного предмета, і отримані ним при вивченні інших навчальних предметів, закінчується суто той етап пізнання, який забезпечує свідоме засвоєння знань, умінь та навичок.

Але сам процес удосконалення знань не завершується. Він ще може бути переведеним у абсолютно творчий простір.

Цей простір знаходиться в тих структурах мозку, які можуть здійснювати різнобічні перетворення набутої інформації. Їхній кінцевий продукт — так звані **трансформації**. Вони створюються в результаті структурної перебудови, перерозподілу, зменшення або збільшення обсягу систем знань, умінь та навичок, у зв'язку зі зміною існуючого погляду на цю систему. Трансформації синтезують нові незвичайні, нетрадиційні, оригінальні, новаторські системи знань, а тому віддзеркалюють певний перетворюючий потенціал дитини. За рахунок переведення творчого переосмислення набутого навчально-розвивального досвіду учня в стан трансформації ефективно формується і розвивається винахідницький талант дитини, а також створюються дуже сприятливі умови для вдосконалення емоційно-вольової та духовної її сфер.

Трансформації відбуваються в ситуаціях, коли від учня вимагають здійснювати різні перетворення, перерозподілення, а також модифікації, ускладнення або спрощення тієї чи іншої системи поглядів, звичок, трактувань, дій та рішень. Прикладом трансформацій, які звичайно використовуються в навчальному процесі, є самостійне виведення формули, що в готовому вигляді не існує в підручниках, рішення задачі. Це написання різних творів, особливо пародій тощо.

Найвищий етап формування творчих здібностей учнів характеризується появою в них умінь та навичок здійснювати логічні перетворення типу: «Що відбудеться, якщо...». У психологічній літературі такі логічні вміння називають **імплікаціями**.

Імплікації — це такий кінцевий продукт творчого мислення, який характеризує вміння прогнозувати можливі

З юними читачами спілкується завідувач шкільною бібліотекою **Н.М. Люшенко**

висновки. Імплікації забезпечують вибір імовірних гіпотез серед ряду інших, дають простір для фантазії та проявів інтуїції.

Імплікації прямо пов'язані з розвитком умінь та навичок дивергентного та оцінювального мислення. Треба мати на увазі, що доведення знань, умінь і навичок до стадії, коли вони створюють умови і необхідний робочий матеріал для здійснення імплікацій, зумовлює переведення розвивального процесу в найвищу його стадію, а саме в ту, де інтелектуальні вміння синтезують найважливіші якості головного мозку творчої людини: *реактивність, лабільність, продуктивність, гнучкість, критичність та інші*.

Повертаючись до проблеми описання змісту та технології уроків розбору нового матеріалу, відзначимо, що кінцевим продуктом розумової діяльності учнів на ньому є відтворення готових систем, найголовніших понять, теорій та обслуговуючого фактичного матеріалу. Таким чином, ідеться не про ті новоутворення, які виникають під час переробки інформації в клітинах головного мозку, про які йшлося вище, а про запам'ятовування готових знань різного рівня теоретичного узагальнення. За рахунок цього складаються ті стереотипи

мислення, на основі яких формуються та розвиваються власні розумові дії: на основі даної інформації поступово відбувається перенесення стереотипів у нові ситуації, ніби накладаючись на готовий шаблон можливих варіантів кінцевих продуктів мислення. Формуються власні класи, системи, трансформації та імплікації. Однак за часом створення вони формуються дещо пізніше, в процесі детальнішого творчого переосмислення, зафіксованою пам'яттю учнів, інформації під час розбору навчального матеріалу.

Отже, для уроків цього типу вчитель готує спеціальний зміст, який підлягає детальному розбору, поясненню і обов'язковому засвоєнню кожним учнем в тому його вигляді, в якому його було тут подано. Обсяг змісту та глибина його мають бути мінімально достатніми для системного розуміння кожної його структурної частини. На даний урок виноситься весь базовий теоретичний матеріал, що стосується даної теми чи розділу навчального предмета.

Вже було сказано, що кожна навчальна тема присвячена вивченню певної теорії, що охоплює достатньо великий пласт інформації. Теорія, що виноситься для розбору та репродуктивного засвоєння учнями, обслуговуючи її знання (понятійний апарат) та відповідні факти, оформлюються в своєрідний дидактичний посібник, який називається «Блоком навчально-розвивальної інформації».

Цей посібник має таку структуру:

1. Тема блоку.
2. Перелік усіх проблем, які підлягають розбору та репродуктивному засвоєнню. Одночасно ці запитання являють собою план засвоєння та відтворення змісту блоку.
3. Список основної та допоміжної літератури з даної теми.

4. Розгорнутий зміст блоку навчально-розвивальної інформації відповідно до тих запитань, які сформульовані в другому розділі блоку.

Цей зміст фіксується за допомогою семантичного та символічного методів фіксації та передачі інформації. Застосовуються вони паралельно, дублюючи один одного. Використання обох способів гарантує, що всі діти за допомогою якогось з них обов'язково запам'ятають потрібний матеріал.

Семантичний метод — це відображення абстрактної інформації, яка підлягає репродуктивному засвоєнню і відтворенню за допомогою слів та речень. Він розрахований на дітей, які мають добре розвинену слухову, зорову пам'ять та абстрактне мислення. Підходить також для учнів, в яких добре сформовані позитивні пізнавальні мотиви, увага, самоконтроль і неабияка працездатність, тобто розрахований на ту абсолютну більшість дітей, у яких не виникає особливих проблем з навчанням.

Одна з дидактичних вимог до структури семантичного (вербального) ряду інформації полягає в тому, що він має бути чітким та небагатослівним. Характерним прикладом такого економного, але безконечно насиченого змістом письма є тексти, що входять до Біблії.

Вербальний ряд виконується так, щоб він легко читався і миттєво засвоювався. Для цього в ньому спеціально виділяється той зміст, який потребує дослісного запам'ятовування. Як правило, в наших блоках використовуються спеціальні прийоми написання слів, які розробив американський офтальмолог доктор Бейтс. Суть методу Бейтса полягає в тому, що через визначену кількість слів поступово збільшуються розміри букв аж до дуже великих. Потім від

максимального їх розміру послідовно переходять до найдрібніших і знову до найбільших.

Таке ритмічне збільшення і зменшення шрифту дуже добре тренує акомодативні реакції ока, завдяки чому виліковуються зорові нездужання (близькозорість та далекозорість). Крім терапевтичної, цей спосіб відіграє певну дидактичну роль. За рахунок можливостей маніпулювати розмірами букв та слів найважливіший для дослівного запам'ятовування матеріал подається в блоці шрифтом найбільшого розміру.

Ще одна особливість подачі блоку нової навчально-виховної інформації: кожне питання плану, що викладається, має характерну нумерацію. Перша цифра її відповідає порядковому номеру блоку; друга — тому номеру, під яким дане питання, записане в плані блоку. Третя цифра відповідає тому конкретному положенню, яке розкриває зміст даного читання. Ці конкретні положення ми називаємо тезами.

Завдяки цьому полегшується пошук інформації в блоці. Досить назвати три цифри, наприклад, 2, 1, 3 і стає зрозумілим, що йдеться про інформацію, що міститься в блоці під номером 2, а також про зміст першого запитання плану і про третю його тезу. Як правило, семантичний ряд займає ліву частину листа, на якому зображається блок. В правій частині листа зміст кожної семантичної тези передається за допомогою символічного замітника.

Передача смислу за допомогою малюнків, кодів, різних значків та схем — це метод символічного зображення інформації. Символічна інформація, завдяки своїй наочності, краще сприймається дітьми, в яких преважує художній тип мислення. Крім того, вона краще сприймається тією категорією учнів, у

яких недостатньо розвинена пам'ять, особливо довготривала. Вдалі зображення викликають необхідні асоціації, які легко і надовго запам'ятовуються, утворюючи в корі головного мозку центри постійного збудження. За певних умов учитель має можливість цілеспрямовано активізувати ці центри, від яких «випромінюється» ірадиційне збудження. Останнє підтримує процеси збудження нервових клітин, які відповідають за збереження тієї вербальної інформації, що була закодована за допомогою символів.

Розбір та репродуктивне засвоєння матеріалу блоку проводиться за своєрідною методикою, а саме: спочатку учні разом з учителем швидко перечитують увесь вербальний ряд блоку та підкреслюють ті одиниці знань, на які вказує вчитель. На це витрачається максимум 3-4 хв.

Після цього учні ще раз перечитують увесь зміст блоку, намагаючись максимально запам'ятати зміст, пов'язаний з виділеними одиницями інформації. Для того, щоб учні справді почали розподіляти та зв'язувати матеріал з потрібними одиницями інформації, учитель під час читання учнями тексту блоку задає їм запитання, які спонукають і спрямовують діяльність учнів у потрібне русло. На цю роботу витрачається 5-7 хв. навчального часу.

Після даного етапу засвоєння інформації процес переводиться в інше річце. Тепер учитель сам зачитує першу тезу блоку і дає необхідні пояснення до неї. Потім він звертає увагу дітей на символічний аналог змісту першої тези і пояснює ті асоціації, які мають виникнути в пам'яті дитини між вербальним і символічним змістом. Дітям дається відповідний час, щоб переказати тезу один одному, або вчителю. Якщо для

Під час обідньої перерви — інтелектуальні розваги

усвідомлення інформації потрібні ще якісь факти, то вчитель їх обов'язково приводить. Закінчується вся робота над свідомим засвоєнням змісту тези тільки тоді, коли всі учні класу вільно оволодівають інформацією.

Перехід до розбору наступної тези без повної впевненості, що навіть найслабші учні засвоїли і розуміють текст попередньої тези, вчителю забороняється.

Після того, як діти в такий спосіб репродуктивно засвоїли всі тези блоку, тобто весь його зміст, учитель приступає до проведення заключного системного викладу всього матеріалу блоку, використовуючи при цьому вербальний та символічний ряди. Матеріал викладається так: учитель першим промовляє ту чи іншу змістово впорядковану кількість фраз. Учні хором, або поодиночі продовжують ці фрази, доводячи розповідь до логічного кінця. Якщо учні в процесі самостійного відтворення змісту блоку відхиляються від канви розповіді, то вчитель їх орієнтує, вставляючи потрібні фрази. Учні повинні продовжити дані фрази згідно зі змістом блоку. Закінчується заняття з розбору нового матеріалу бесідою вчителя з учнями, в процесі якої виявляються незрозумілі

питання, або помилкове тлумачення певних положень теми.

Таким чином розбір матеріалу навчального блоку продовжується до того часу, поки всі учні класу не запам'ятають потрібний навчально-теоретичний матеріал і не навчаться послідовно, логічно і системно його відтворювати. Для досягнення такої мети використовується стільки робочого часу, скільки на те реально потрібно за даних умов навчання дітей. У зв'язку з тим, що на перших порах робота дітей та вчителя за такою технологією йде дуже повільно, вчителю не потрібно лякатися цього і не форсувати події.

У даному випадку вчитель сам спостерігає процес, який називається навчанням конкретної дитини. Тут він зустрінеться з реальними недоліками дітей, які не дають змогу їм засвоювати навчальний матеріал у відведений для навчання час. Під час копіткої роботи з дітьми за такою технологією вдається згодом ліквідувати всі недоліки сприймальної сфери дітей, а також недостатні для навчання морально-вольові якості. Розбір блоку навчально-розвивальної інформації може здійснюватись і за іншою технологією, але за різних умов вчителю потрібно добиватися обов'язкового засвоєння потрібної інформації кожним учнем безпосередньо на уроці та в його присутності. Після закінчення даного етапу навчально-розвивальний процес переноситься в іншу площину.

УРОКИ ФРОНТАЛЬНОГО ОПРАЦЬОВУВАННЯ БЛОКУ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Починається засвоєння тих практичних дій, які можуть бути використані при роботі над даною інформацією і за її допомогою в навчально-розвивально-виховній шкільній практиці.

Цю дидактичну сутність вдається реалізувати на спеціальних заняттях, де детально відпрацьовуються найрізноманітніші варіанти, способи, методи, технології, алгоритми застосування теоретичних знань у навчально-пізнавальній практиці.

Оскільки йдеться про засвоєння загальних зразків різноманітних практичних дій над теоретичними знаннями і за допомогою теоретичних знань, набутих при вивченні даного блоку інформації, то найпридатнішими формами організації навчання дітей є різноманітні фронтальні форми.

Ось чому заняття, які йдуть услід за розбором матеріалу блоку, в нашій системі називаються уроками з фронтального опрацювання блоку навчальної інформації. У вигляді класифікаційного критерію цього виду заняття виступає метод організації роботи учнів над завданнями, які виносяться на урок. Важливою проблемою в його організації є вибір такого змісту навчання, розвитку та виховання дітей, який був би адекватним його головній дидактичній меті. Головними вимогами до змісту матеріалу, який пропонується всім без винятку учням для обов'язкового опрацювання, є такі. Він має:

□ віддзеркалювати певну послідовність, що має місце в опануванні тими чи іншими алгоритмами здійснення практичних навчальних дій (спочатку подаються завдання, які забезпечують свідоме засвоєння термінології, правил, принципів, законів, формул та різноманітних теоретичних узагальнень безпосередньо за рахунок виконання учнем практичних дій);

□ спрямовувати учня на розширення знань, умінь та навичок за рахунок використання навчальної, наукової та науково-популярної літератури;

□ охоплювати всю мінімально-достатню інформацію для виконання учнем практичних дій як над теоретичним матеріалом, так і за його допомогою;

□ інтегрувати завдання, що входять до даної галузі академічних знань з тими, що сприяють формуванню й розвитку певних інтелектуальних вмінь та морально-вольових якостей учня;

□ формувати та розвивати такі інтелектуальні здібності, які спроможні синтезувати з тієї інформації, що зафіксована пам'яттю, системи, трансформації та імплікації;

□ бути зв'язаним з матеріалом, що міститься в інших, уже вивчених блоках навчальної інформації, з метою приведення всього навчального досвіду дитини в систему.

Ретельно дібраний і послідовно, від простішого до складнішого, упорядкований навчально-розвивальний матеріал формується у вигляді так званої **програми фронтального опрацювання блоку навчальної інформації**. Ця програма видається кожному учню класу для попереднього доурочного знайомства з нею. Вона є тим головним організаційно-методичним документом, який забезпечує зміст та спрямування діяльності кожної дитини на уроці.

Навчальна необхідність для кожної дитини мати в своєму розпорядженні цю програму обумовлена тим, що час на її виконання чітко індивідуалізується. Оскільки темп виконання завдань програми залежить від сприймальних особливостей дитини та її бажання, то вона мусить мати при собі цю програму в будь-який час. Технологія проведення цього типу занять така:

1. В першій частині заняття діти під керівництвом учителя повторюють положення блоку навчальної інформації.

2. Згодом всі разом переходять до відповідей на теоретичні запитання уроку «Що

означає», «Що називається», «Які існують правила», «Які існують закони, принципи», «Які потрібно знати формули, рівняння» тощо. Треба зауважити, що вже на цій стадії роботи створюється можливість для індивідуального просування вперед.

3. Учні розбирають приклади розв'язування типових задач, ситуацій, технології побудови відповідей на те чи інше запитання, а потім всі ці готові алгоритми по пам'яті переписують до свого зошита. Цей прийом дає змогу включити в процес запам'ятовування майже всі види пам'яті, навіть механічну. Ті учні, які не спроможні самі відтворити хід рішення типових завдань, збираються біля вчительського столу або біля класної дошки і там, слухаючи настанови та пояснення вчителя, разом учаться вирішувати дані проблеми.

Після усвідомлення певних технологій учні повертаються за свій робочий стіл і там на місці відтворюють по пам'яті розв'язання або відповіді до типових завдань. Таким чином засвоєння і розуміння того, як виконуються типові завдання, є обов'язковою нормою для кожного учня класу.

Ще раз зауважимо: дитина має перш за все засвоїти загальні зразки знаходження та побудови відповідей на ті чи інші запитання.

Такий підхід створює можливість довести процес засвоєння знань до такого рівня, коли учень сприймає і усвідомлює готову систему знань, складену з окремих її елементів (одиниць, класів, відносин).

На цю логічну канву в процесі наступної навчально-розвивальної діяльності учня накладаються самостійні рефлексії, що створюють власні системи. З цією метою до програми вводяться спеціальні вправи, які забезпечують появу та розвиток таких умовних рефлексів. Вони знаходяться в четвертому розділі навчально-розвивальної програми даного типу занять.

4. Учні приступають до розв'язання завдань, які є в четвертому розділі. Перші

з них виконуються точно так само, як і ті, що входили до третього розділу, тобто зразка. Наступні ж завдання поступово ускладнюються таким чином, що кожний наступний цикл (2-3) повторює за змістом та розв'язком ті, що передували їм, і відрізняється від попередніх тільки одним логічним елементом.

Це означає, що коли учень починає виконувати складнішу задачу, ніж попередня, то він механічно повторює рішення попередньої задачі, а потім шукає ще один логічний хід для остаточного її розв'язання.

Наведемо приклад для ілюстрації.

Маленьке зайченя знайшло на городі морквину, що мала довжину 12 см. За який час воно з'їсть її всю, якщо:

- а) за перші 10 хв. згризло тільки четвертинку її довжини;
- б) за другі 10 хв. з'їло також четвертину від початкової довжини та ще стільки, скільки в перші 10 хв.;
- в) третій раз їло стільки хвилин, скільки залишилось сантиметрів морквини після другої десятихвилинки.

Щоб дати відповідь на запитання задачі, треба спочатку її поступово розв'язати:

а) для цього треба:

$$12 : 4 = 3.$$

Отже, за перші 10 хв. зайченя скоротило довжину моркви на 3 см.

Для того, щоб розв'язати задачу (б), потрібно знову-таки подумки повторити ті самі логічні ходи, які були здійснені під час обмірковування розв'язання задачі (а).

Розв'язати задачу (б) можна різними варіантами, але думка при цьому пройде вже знайомим шляхом.

Для остаточного ж розв'язання задачі (б) потрібно думці просунути всього на один крок, а саме, скласти три і три:

$$3 + 3 = 6.$$

Отже, за другу десятихвилинку зайчик відгриз від початкової довжини морквини ще 6 см. (Очевидно, дійшов смаку!) Для того,

щоб розв'язати наступну задачу, учень в думці повторює задачі (а) і (б), складаючи цифри 3 і 6.

Потім він повинен зробити новий логічний хід, який дасть відповідь на запитання задачі (в), а саме:

$$12 - 9 = 3.$$

Отже, за третій раз зайченя з'їло 3 см морквини, що за умовою задачі відповідає 3 хв. часу, який воно витратило на остаточне доїдання овочу. І нарешті, пошуки відповіді на запитання всієї задачі приведуть учня до мисленнєвого перебігу по умовах усіх трьох задач та здійснення ще однієї логічної дії, а саме:

$$10 + 10 + 3 = 23.$$

Отже, зайчик впорався з морквиною 12 см завдовжки за 23 хв. (Мабуть, був дуже маленьким, що так «мучився» з нею).

Крім цього, в завданнях програми уроку фронтального опрацювання матеріалу поступово ускладнюються ті розумові операції, які здійснює дитина під час виконання завдань, а саме: *аналіз — синтез — абстрагування — порівняння — класифікація — узагальнення*.

Наведемо приклади поступово ускладнених завдань:

— Діти, перед вами лежать на парті різні предмети, за допомогою яких можна щось виміряти, а саме: годинник, лінійка, терези, вольтметр, транспортир, ватерпас, спідометр, циркуль, трикутник, свічка, паличка на підставці, аркуш із зошита в клітину, мензурка, заповнена наполовину водою, блюдечко з блакитною облямівкою, нитка, металева кулька з отвором.

Завдання 1 (аналіз). Розкладіть всі предмети в будь-якому порядку в ряд і пронумеруйте кожен з них.

Назви предметів і їхні номери переписуйте до свого зошита за схемою:

1 — годинник;	9 — ...;
2 — лінійка;	10 — ...;
3 — свічка;	11 — ...;

4 — аркуш із зошита;	12 — ...;
5 — паличка на підставці;	13 — ...;
6 — свічка;	14 — ...;
7 — ...;	15 — ...;
8 — ...;	16 — ...;

Рівномірно і правильно зробіть записи в своєму зошиті.

Завдання 2 (аналіз, синтез). Виділіть з цього ряду ті речі, які можуть бути використані для виміру:

- часу;
- відстані;
- об'єму тіла;
- ваги тіла;
- присутності електричного струму;
- схилу поверхні;
- швидкості руху тіла;
- величини кута.

Запишіть їхні порядкові номери за схемою:

а) прилади, які можуть бути використані для виміру часу:

1, 5, 6	г)
б)	д)
в)	е)
г)	

Микола Петрович пишається своїми дітьми та онуками. На фото — молодші доньки М.П. Гузика

Завдання 3 (аналіз — синтез — абстрагування). Виділіть у кожній з цих восьми груп тільки ті предмети, які є дійсно вимірювальними приладами. Запишіть їхні порядкові номери за схемою:

1. Приладом для вимірювання часу є годинник (1).

2. Приладом для вимірювання ваги тіла є ...

Завдання 4 (аналіз — синтез — абстрагування — порівняння — класифікація). Розділіть всі речі на дві групи:

а) речі, які дійсно є вимірювальними приладами;

б) речі, які можна використати як вимірювальні прилади за належних умов.

Запишіть їхні порядкові номери за схемою:

а) Прилади для вимірювання часу: годинник (1).

б) Речі, які можна використати для вимірювання часу: паличка на підставці (5); свічка (6).

Завдання 5 (аналіз — синтез — абстрагування — порівняння — класифікація — узагальнення). Придумайте різні варіанти та продемонструйте їх за допомогою речей, що є в вашому розпорядженні.

1) традиційного вимірювання:

а) часу г)

б) відстані д)

в) е)

г) ж)

2) нетрадиційного вимірювання:

а) в)

б) г)

За цих умов учні працюють у різних формуваннях: індивідуально, групами, в складі всього класу, в залежності від їхніх уподобань та можливостей учителя, та тих завдань, які він ставить щодо розвитку афективної сфери дітей.

Закінчивши виконання програми, учні складають звіт про свою роботу у вигляді правильних записів до зошитів відповіді на всі запитання.

Виконання всіх завдань, що є в програмі, обов'язкове для учнів.

У зв'язку з тим, що навчальні можливості дітей, навіть у більш-менш однорідних класах, неоднакові, програму учні виконують за різний час. Таким чином, уже на даному етапі засвоєння знань, умінь та навичок навчання потребує диференціації.

У нашій системі ця проблема вирішується за рахунок індивідуалізації часу на виконання програми та надання необхідної індивідуальної допомоги тим учням, які відстають від основної маси дітей.

Диференціація навчального часу здійснюється за рахунок продовження роботи дітей над програмою даного заняття на наступних уроках з цього предмета, а в критичних ситуаціях за рахунок домашнього доопрацювання програми.

У зв'язку з даною темою наголошуємо, що, згідно з принципами Комбінованої системи **обов'язкові домашні завдання учням не задаються**.

Все навчання та розвиток дитини здійснюється в школі при вчителіві і за його активної допомоги.

Але виникають окремі ситуації, коли вчитель має спонукати дитину до виконання невеличких обов'язкових домашніх завдань. Ці ситуації можуть складатися на початку переведення дітей на навчання за Комбінованою системою внаслідок відсутності у них ще навичок постійної навчально-розвивальної самостійної праці.

Крім того, така проблема може виникнути внаслідок довготривалих пропусків дитиною уроків. Як правило, вчитель планує викладання так, щоб звільнити якомога більше часу для фронтального опрацювання матеріалу. Внаслідок інтенсивного та достатнього

тренінгу в опануванні загальними прийомами та методами вирішення навчально-розвивально-виховних проблем діти здобувають потрібні знання для самостійного навчання за творчими програмами.

На наступному етапі засвоєння та розвитку знань, умінь та навичок учнів згідно з Комбінованою системою навчально-виховний процес переводиться в суто індивідуальне річище.

УРОКИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ОПРАЦЮВАННЯ БЛОКУ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Дидактична мета цього типу занять полягає в тому, щоб дати можливість кожній дитині виявити, реалізувати та удосконалити свої індивідуальні здобутки в навчанні, розвитку та вихованні.

Суттєвою ознакою цього типу занять є те, що його програмою передбачається глибша диференціація всіх компонентів процесу навчання (мети, змісту, технології) за умов, коли навчально-виховний процес відбувається в складі конкретного класу.

Для забезпечення диференціації цей тип занять здійснюється за спеціальними диференційованими за змістом програмами, індивідуальною технологією (темпом та прийомами навчання).

З приводу диференційованих програм навчання треба мати на увазі таке:

- Індивідуальне опрацювання матеріалу здійснюється за трьома програмами «А», «В», «С».

- Диференціації підлягають всі три змістовні компоненти навчання, а саме:

- а) знання, вміння, навички з предмета;
- б) прийоми та операції розумової діяльності;
- в) особливості властивостей розуму: активність, самостійність, гнучкість та ін.

Програма складається так, щоб усі ці три компоненти були в ній присутні і викладені в тій ієрархічній послідовності, в якій вони існують, формуються і розвиваються в самочинному природному процесі.

Під час складання такої програми спочатку виділяються ті найголовніші знання, вміння та навички, які потрібно засвоїти учневі. Потім програмуються три можливих рівні засвоєння академічної програми, а саме:

- а) рівень репродуктивного відтворення системи знань;
- б) рівень творчого засвоєння аналогічних знань, умінь та навичок, на основі яких створюються нові системи знань;
- в) рівень самостійної творчості в межах ведучої діяльності дитини, в процесі якої синтезуються нові трансформації та імплікації.

- З виділеного переліку академічної інформації відбираються певні змістові компоненти навчальної теми для складання умов завдань для всіх трьох названих вище рівнів.

Сконструйовані в такий спосіб три типи умов, що містять одні й ті самі елементи академічної інформації, інтегруються з тими прийомами розумової діяльності (діяльності мозку), які потрібно розвивати у дітей у даний період їхнього навчання в школі. Бажана інтеграція досягається за рахунок виконання запланованих розумових операцій над тією академічною інформацією, що міститься в програмі відповідного рівня. В результаті синтезується навчально-розвивальна двокомпонентна програма, якій до повноти не вистачає третього компонента — виховуючого.

Для введення виховуючого компонента в програму використовуємо різні сфери, в яких дитині потрібно виявляти ті чи інші емоційно-вольові, духовні та душевні якості. До таких можна віднести сфери:

- самооцінки;
- міжособистісного спілкування;
- культури мислення та творчої уяви;
- мотивів діяльності та духовних потреб;
- пізнавальної активності та спрямованості;
- комунікативних здібностей;
- вольового розвитку та організованості.

Аналізуючи ці та інші сфери, в яких виявляються, реалізуються та розвиваються показники афективного розвитку дитини, нами виявлена ціла низка конкретних якостей особистості, які підлягають розвитку або пригніченню під час виконання програм з основ навчальних предметів.

Деякі з них варто навести: *акуратність, безтурботність, вдумливість, гарчачковість, гордість, грубість, життєрадісність, скупість, здатність піклуватися, заздрість, соромливість, злопам'ятливість, відвертість, щиросердість, чванливість (бундючність), примхливість, легковірність, повільність, замріяність, мстивість, настирливість, розпущеність, нервовість, кмітливість, байдужість, невтриманість, злорадність, симпатичність, обережність, уважність до інших, чутливість, педантичність, рухливість, боязкість, засмучуваність, підозрілість, принциповість, поетичність, розсудливість, розв'язність, презирливість, рішучість, стриманість, самозабуття, вдумливість, сумлінність, співчутливість, скаредність, терпеливість, холодність, егоїстичність, чесність, довірливість, ввічливість, чемність, гоноровість, злодійкуватість, працелюбство, працездатність, дбайливість, чистоплюйство, талановитість, буйність, розважливість, користолобство, неохайність, ризикованість, підступність, випадковість, веселість, впевненість, альтруїзм, богобоязливість, любов до Бога, релігійність, одержимість, толерантність, незалежність,*

почуття гумору, безвідповідальність, здатність до дружби, вірність, законність, інфантильність, невизначеність, безпорадність, безпardonність, безпеляційність, безтолковість, безкорисність, безвільність, безпам'ятність, тупість, розсудливість, мудрість тощо.

Далі вчиняємо так:

□ Вибираємо з цього переліку відповідні якості особистості, які підлягають розвитку, чи навпаки, ліквідації або пригніченню в процесі навчально-виховної діяльності дитини на заняттях у школі.

□ Визначаємо такі ситуації, які можливо реально створити під час виконання учнем програми, і відповідно до них формуємо умови завдань з тим чи іншим інтегрованим навчально-розвивальним змістом.

□ Розподіляємо процес виконання цих завдань на три етапи:

- а) репродуктивний;
- б) репродуктивно-творчий;
- в) творчий.

□ Для кожного з трьох етапів формуємо відповідну програму діяльності учнів на заняттях (програми «А», «В», «С»).

Ось такою і є технологія складання навчально-розвивально-виховних програм, які реально забезпечують диференційоване навчання дітей в умовах академічного класу.

Важливим здобутком таких програм є те, що, *по-перше*, кожен учень, якогось рівня розвитку чи засвоєння навчальної інформації він не досяг, послідовно та поетапно проходить усі ієрархічні стадії формування та реалізації запланованих кінцевих продуктів навчально-пізнавальної діяльності.

По-друге, рухаючись уперед за програмою, учень все глибше і глибше занурюється в усе більш і більш ускладнені завдання, нарешті досягаючи тих, які надають його розуму той новий ма-

теріал, що здатний продуктивно розвинути його когнітивну та афективну сфери.

Робота учнів за такими програмами нагадує підйом групи людей на вершину такої гори, де спочатку всі можуть долати якусь її ділянку без особливих засобів. А потім кожен крок дається все важче і важче. Наприкінці з'являються ділянки, які можна подолати за допомогою вбивання в скелю гачків, згодом у хід пускаються канати... До вершини добираються тільки ті, хто подолав увесь маршрут. Останні досягли максимально можливих для себе висот.

Крім цього, на досягнення певної висоти кожен з учасників витратив свій конкретний час. Правда, можлива й ситуація, коли дехто з членів такого підйому на вершину гори зрозумів, що об'єднаними зусиллями легше, ніж самотужки, подолати скелі. В реальному навчально-виховному процесі таке об'єднання дітей для колективного виконання програми уроку не тільки допускається вчителем, а й щедро стимулюється, бо діти, навчаючи один одного, використовують свої найкращі особистісні якості для успішного завершення програми уроку.

Отже, для занять, де діти опрацюють програми в індивідуальному темпі за диференційованим змістом, учитель створює три взаємопов'язаних навчально-розвивально-виховуючих програми.

Програма «С» забезпечує необхідним навчальним матеріалом, приладдям та іншими відповідними засобами, організує діяльність дітей, які ще неспроможні творчо використовувати знання, вміння та навички, що є в змісті даної навчальної теми.

Причинами цього можуть бути:

— слабка теоретична база;

— несформованість практичних навичок, як загальних навчально-пізнавальних (погана техніка читання, письма, рахування та ін.), так і тих, що належать до практичного використання знань;

— заниженість «Я — концепції» тощо.

Тому головним дидактичним завданням програми «С» є подолання цих та інших недоліків, притаманних окремій категорії дітей.

Керуючись такими настановами, до змісту програми «С» закладаємо інформацію, яка вивчалась на уроках розбору нового матеріалу та фронтального його опрацювання.

Таким чином змістова частина програми складається з відтворювальних та аналогічних завдань, виконання яких не потребує наявності у дитини особливих творчих здібностей.

Відповідно до цих вимог до програми «С» входять тренувальні завдання та вправи, які:

а) формують та розвивають понятійні знання учнів;

б) забезпечують безумовне засвоєння існуючих у темі правил, принципів, законів, теорій, формул, дат, подій та ін.;

в) забезпечують засвоєння окремих фактів, прийомів, які потрібно знати, щоб свідомо сприймати зміст навчального матеріалу;

г) забезпечують репродуктивне засвоєння тих систем теоретичних знань, що описуються в підручниках даної теми;

г) забезпечують оволодіння учнями алгоритмами розв'язання стандартних задач та ситуацій, які є обов'язковими відповідно до державного стандарту;

д) забезпечують учнів готовими зразками тих чи інших розумових дій;

е) формують відповідні конкретні якості в афективній сфері.

Ось таких сім конкретних проблем вирішуються учнями, які працюють на уроці за програмою «С».

Складнішою є програма «В».

Дидактичне її завдання — засвоєння учнями відповідної категорії таких знань, умінь та навичок, які підвищують рівень володіння інформацією та практичними операціями в когнітивній та афективній сферах так, щоб дитина могла впоратися з програмою «А».

Крім цієї задачі, програма «В» забезпечує послідовний, спадкоємний розвиток тих досягнень дітей, які вони здобули внаслідок виконання програми «С». Таким чином, програма «В» створює такий дидактико-методичний простір, де є відповідні можливості для перенесення здобутих знань, умінь та навичок дітей в початкові творчі ситуації. За рахунок поступового, поетапного, ієрархічно обумовленого засвоєння спочатку стандартних прийомів, а потім синтезу власне своїх прийомів та способів продуктивної діяльності формуються ті якості особистості, які є обов'язковою передумовою для вирішення проблем програми «А». До програми «В» входять:

— всі головні проблеми програми «С», але з перспективою їх розвитку до науково-творчого рівня;

— інструктивні матеріали, якими можна користуватися при засвоєнні тих чи інших прийомів, способів та технологій виконання розумових дій.

Завершує весь цикл навчально-розвивально-виховного процесу програма «А».

Дидактичним завданням, яке вирішується цією програмою, є забезпечення реалізації та розвитку самостійної творчої діяльності дітей та досягнення відповідних результатів у афективній сфері.

З метою максимальної активізації творчих сил учня, спрямування його зусиль на розвиток найкращих своїх природних якостей зміст програми «А»

персоніфікується. Це вдається зробити за рахунок створення таких завдань та вправ, які за змістом або процедурними показниками забезпечують дитині можливість займатися тим, що є для неї найпріоритетнішим.

Таким чином, усі навчально-розвивальні і виховні компоненти програми «А» мають спрямувати учня на активізацію його так званої провідної діяльності.

Наш досвід доводить, що, виходячи з високого організаційного потенціалу тих дітей, які спроможні виконувати роботу рівня програми «А», легко вдається «витягнути» будь-який «предметний вантаж», якщо він лежить на тій самій «підводі», що і пов'язаний з найкращими уподобаннями дитини.

Зміст програми «А» спирається на досягнення, які мають усі учні, що успішно виконали програму «В». Це означає, що ті аналітико-синтетичні дії, які виконувались за аналогією над інформацією програми «В», переводяться в русло винаходу та відпрацювання власних прийомів, методів, технологій інтелектуальних операцій.

Важливим є питання про технологію занять з індивідуального опрацювання навчального матеріалу.

Уроки цього типу проводяться за різними технологічними моделями та схемами, які детермінуються змістом програм, станом сформованості навчально-розвивально-виховних якостей учнів та можливостями вчителя. Ці заняття мають бути теоретичними, практичними, комбінованими. Відповідно до них добирається технологія навчально-розвивально-виховного процесу.

Однак при застосуванні будь-яких форм уроків, дидактично-методичних технологій незмінними є такі **вимоги до організації навчання дітей:**

1. Усі учні мають бути забезпечені тими програмами, що діють на даному занятті. Це необхідно для того, щоб вони ще до уроку змогли зорієнтуватися і вибрати ту з них, яка відповідає їхнім можливостям та уподобанням.

Крім цього, знання програм «А», «В», «С» стимулює дітей до самостійної домашньої підготовки. Це дуже важливий фактор формування ряду позитивних якостей особистості.

2. Перша частина заняття повинна бути присвячена підготовці до виконання дитиною однієї з програм та роботі над нею. Впродовж цієї частини вчитель має створити всі необхідні умови для пошуку дітьми необхідної інформації, одержання будь-яких матеріалів, приладдя, навчальних посібників, які потрібні для виконання програми.

Така навчально-інструктивна та виконавча частина може займати дві третини того часу, який реально потрібен конкретній дитині для повного та правильного виконання взятої програми.

Вчитель спонукає дітей до об'єднання їх у творчі колективи під час виконання програм. Особливо це доцільно робити на основі програм «С» і «А».

3. Друга частина заняття, що складає одну третину часу, присвячується перевірці результатів виконання програм учнями. Обов'язково необхідно проконтролювати всі роботи учнів та виявити той рівень знань, умінь та навичок, якого вони досягли.

Зробити це можна за рахунок:

а) письмового самостійного відтворення окремих завдань програми (письмова контрольна робота);

б) опитування учнів за допомогою технічних засобів фіксації звуку чи зображення;

в) опитування учнів однієї групи за допомогою учнів іншої групи. Наприклад: учні, що впоралися з програмою «А», контролюють усні відповіді тих, хто працював з програмою «В», та ін.;

г) створення спеціальної контрольної групи із вчителів, що працюють на даній кафедрі.

Оцінки, які отримують учні, є першими офіційними оцінками за вивчення даної теми.

Як правило, за однією й тією самою темою проводяться декілька таких занять, що чергуються з уроками, де матеріал опрацьовують фронтально. Таке чергування зменшує навантаження на дітей при підготовці до занять.

Після завершення занять індивідуального опрацювання матеріалу навчально-виховний процес переноситься на наступний, ще складніший і відповідальніший етап. Він зв'язаний з початком тих процесів, які вже почали визрівати в інтелектуальній сфері дітей. Справа в тому, що та навчальна інформація, яка вже добре зафіксувалася в пам'яті дітей, потрапила до неї з двох різних джерел, а саме:

— в результаті безпосереднього пізнання органами відчуття;

— в результаті вторинного синтезу інтелектом нових систем знань, шляхом використання тих чи інших образів пам'яті.

З погляду розвитку когнітивної та афективної сфер особистості найбільшу цінність мають ті знання, які набуто за рахунок інтелектуальних новоутворень, тобто нових власних систем знань, умінь та навичок. Тому дуже важливо вчасно скерувати навчально-розвивально-виховуючий процес у те річище, в якому ефективно здійснюється переформування, перестановка та перебудова інформації в напрямку створення складніших інтелектуальних систем та новоутворень. Запорукою того, що така робота учням посилює, є обсяг тієї інформації, якою вони вже володіють. З іншої позиції, як нам відомо, процес наукового пізнання навколишнього світу може здійснюватися з використанням двох протилежних

методів: *індуктивного*, тобто від явищ до узагальнення, та *дедуктивного*, що спирається на готові узагальнення для пояснення фактів.

Навчання дітей на першому етапі їх знайомства з матеріалом за Комбінованою системою спирається на дедуктивні методи.

Спочатку вивчаємо такі дидактичні одиниці як *теорії, закони, правила, принципи* та ін. І тільки згодом знайомимося з конкретними фактами (явищами чи предметами). Такий підхід значно полегшує засвоєння знань, а тому дає велику економію часу для детального вивчення фактів. Але він має один дуже суттєвий недолік: він недостатньо ефективний для засвоєння учнями логічних умінь та навичок.

Ось чому навчання дітей за Комбінованою та іншими системами, які засновані на дедуктивних методах пізнання, повинно доповнюватися індуктивним підходом. З цією метою після виконання всіма учнями індивідуальних програм, які забезпечують засвоєння достатньої суми фактичного матеріалу, вчитель організовує такі заняття, які вчать дітей відкривати та формулювати узагальнення на основі індуктивного переформування фактів.

ЗАНЯТТЯ З ВНУТРІШНЬОПРЕДМЕТНОГО ТА МІЖПРЕДМЕТНОГО УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Дидактична мета першого з них — надання знанням, умінням та навичкам дітей системного вигляду. Це означає, що ті знання, які отримали діти з даної теми, зв'язуються з тією інформацією, яка належить до інших тем.

Другий тип занять забезпечує включення знань, набутих у процесі вивчення даного предмета, в загальну інте-

лектуальну структуру дитини, що віддзеркалює її свідомий інтелектуальний та духовний досвід.

Для цих занять також створюються спеціальні диференційовані програми «А», «В», «С».

В програму «С» першого типу занять включається той матеріал понятійно-фактичного змісту, який можна піддати класифікації та узагальненню. Обсяг цього матеріалу визначається вимогами державних програм. У фактах, що підлягають класифікації та узагальненню, безпосередньо простежується дія такої закономірності.

До програми «В» входить ширший фактичний матеріал. У фактах, що підлягають узагальненню, іноді більше такої інформації, з якої важче вивести ту чи іншу закономірність. У процесі узагальнення цих фактів дуже часто доводиться проводити різні види аналізу, розглядати проблему з декількох точок зору. В цій позиції програма «В» розрахована на ту категорію учнів, в яких непогано розвинене дивергентне мислення.

До програми «А» включаються найрізноманітніші ситуації, які забезпечують не тільки процеси узагальнення окремих фактів, а й узагальнення готових узагальнень. Це — об'єднання різних теорій у нові складніші теоретичні системи. Це — висунення та перевірка різних припущень та гіпотез.

Ця програма повинна обійняти всі найвидатніші досягнення учнів класу в засвоєнні навчального предмета.

За технологією цей вид занять нагадує попередній. Але на навчальну частину уроку тут відводиться більше часу в зв'язку з складнішою процедурою навчання та опрацювання результатів.

Найпридатнішими методами роботи учнів на цьому уроці є ті, що забезпечують *лабораторне дослідження*.

Якими б методами не проводилось заняття, час, що на нього відводиться, має розподілятися так:

- час, необхідний для збору фактичного матеріалу, що має бути узагальненим;
- час, потрібний для проведення класифікації та узагальнення фактів відповідно до вимог навчально-розвивально-виховної програми уроку;
- час, що виділяється для письмового оформлення ходу та результатів узагальнення.

Контроль може здійснюватися за різним сценарієм, а саме:

- звичайна контрольна письмова робота;
- співбесіда з учнями за результатами проведення внутрішньопредметного узагальнення;
- учнівський колоквіум;
- учнівська конференція;
- учнівська дискусія.

За виконання програми всі учні отримують оцінки. Вони мають більшу вагу, ніж ті, які були одержані учнями на попередніх заняттях.

Уроки міжпредметного узагальнення та систематизації відбуваються за диференційованими програмами «А», «В», «С», зміст яких забезпечує ті розумові процеси, які спрямовані на об'єднання в *системи* інформації, що належать до різних галузей знань та практики.

У програмах об'єднуються також і ті специфічні навчальні навички, які отримали діти на уроках з інших предметів.

Отже, програми мають бути побудованими так, щоб їх реалізація учнем на уроці забезпечувала перетворення академічних знань дитини в активний інтелектуальний здобуток його особистості. Тому зміст програми характеризується широкою мережею фактичного матеріалу з різних галузей знань, які підлягають систематизації та узагальненню.

Вибір конкретного змісту певної програми залежить від таких умов:

- рівня оволодіння знаннями, вміннями та навичками;
- спектру навчально-пізнавальних пріоритетів дітей;
- характеру та виду провідної діяльності конкретних учнів.

До програми «С» включаються:

- понятійні одиниці, класи та системи, що обслуговують суміжні предмети;
- теорії, закони, правила, принципи, що використовуються для пояснення фактів з позицій різних споріднених предметів;
- факти, що вивчаються в курсах споріднених предметів, під які можна підвести загальну теоретичну базу.

Треба наголосити, що в програми всіх видів занять входять не тільки теоретичні питання, а і практичні розв'язання задач, виконання вправ тощо.

До програми «В» належать такі завдання, які вимагають від учня ширших знань з різних галузей, а не тільки із споріднених предметів.

До програми «А» — найрізноманітніші проблеми, які дають змогу отримувати найскладніші особисті узагальнення на рівні філософсько-світоглядних.

Важливо знати, що крім такої рівневої диференціації, програма «А» включає й зміст навчання, персональний для конкретного учня. Ця вимога виконується за рахунок спрямування академічного змісту чи процедури його виконання на забезпечення провідної діяльності учня.

Програми мають бути також спрямовані на розв'язання актуальних для дитини проблем. Зрозуміло, що уроки міжпредметного узагальнення та систематизації знань проводяться тільки після відповідного засвоєння декількох розділів шкільної програми. Як прави-

ло, в нашій практиці таких занять буває всього два-три за навчальний рік.

Процедура цих занять може бути різноманітною, але найефективнішими є їх великі форми:

- захисти проєктів;
- семінари;
- конференції;
- колоквиуми тощо.

Робота за такими програмами вимагає чимало часу, а тому на заняття виносяться тільки знайомство з результатами домашньої чи спеціально організованої позакласної роботи дітей тощо.

Як правило, для організації роботи та слухання її результатів об'єднуються вчителі зацікавлених кафедр. Вони ж і оцінюють роботу, виставляючи той чи інший бал за знання свого предмета. Оцінка має ще більшу вагу, ніж попередня.

Підбиваючи підсумки викладу найголовніших дидактично-методичних складових Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу, які забезпечують оволодіння знаннями, уміннями та навичками в когнітивній і афективній сферах особистості дитини, скажемо, що за даною системою навчаються в будь-якому класі. Це головна дидактична система, яка підтримує належний рівень розвитку та виховання дітей школи. Вона забезпечує дуже широку інформованість та обізнаність дітей в академічній сфері.

Після засвоєння необхідних знань, умінь та навичок згідно з Комбінованою системою проводяться контрольні-залікові уроки. Їх два види, які відрізняються за змістом, цілями і технологією.

УРОКИ-ЗАЛІКИ

Перший з них називається *формальним (обов'язковим) туром тематичного заліку*.

Другий — *творчим (довільним) туром тематичного заліку*.

Перший вид уроку має на меті перевірку обсягу та рівня засвоєння тих знань, умінь та навичок, які є обов'язковими для кожного учня.

Другий — виявлення найвищих показників у дітей з розвитку їхньої когнітивної та афективної сфер, що відбувається за рахунок даного предмета. Цей тур заліку не обов'язковий для всіх учнів. У ньому беруть участь тільки ті, хто бажає реалізувати та продемонструвати свій академічний талант.

Для першого типу занять учитель створює програму заліку, в яку поетапно включаються наступні категорії знань:

- Поняття, терміни, теорії, закони, правила та практичні дії, пов'язані з ними.

- Класи знань, що належать до даної теми, та ті, що вивчалися учнем раніше і відповідають всім вимогам державної програми; практичні дії, що відповідають теоретичним класам знань.

- Системи знань, умінь та навичок з даної та попередньої тем.

- Трансформовані знання, вміння та навички, обсяг та рівень яких відповідає державним стандартам.

Урок проводиться у вигляді контрольної роботи чи співбесіди з кожним учнем класу. Оцінка, яку він отримує, має найбільшу вагу серед усіх оцінок тому, що вона віддзеркалює остаточний рівень оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками. Залікові оцінки визначають той бал, який виставляє учневі вчитель за чверть чи семестр.

Творчий тур тематичного заліку проводиться за іншими програмами. Вони можуть бути різними, але найкраще, якщо вони приємні для дитини. За цих умов до виконання програм можна за-

лучити чимало добровольців. Для досягнення цього вчитель спеціально вивчає уподобання та інтелектуальні потреби своїх дітей. Тут можуть бути використані найрізноманітніші обставини, наприклад, підготовка дітей до участі в олімпіадах, конкурсних екзаменах, якихось публічних виступах, допомога у вирішенні домашніх господарських проблем. Дуже часто ми використовуємо якісь новітні моделі, інтелектуальні проблеми, якими всі раптом почали захоплюватися. Головною силою, яка привертає дітей до такої роботи, є можливість продемонструвати свій талант, свої надзвичайні досягнення, свою допитливість та кмітливість.

Творчі заліки проводяться, як правило, після вивчення декількох розділів, а трапляються й такі випадки, коли їх замовляють самі діти. Зрозуміло, що на ці заліки запрошуються гості. Найпоширенішими формами творчого заліку є різні форми та види змагань (олімпіади, дискусії, творчі конкурси, інтелектуальні розваги та ін.). Сценарні форми заліків також повинні мати своїх прихильників та вболівальників. Добре це вдається за рахунок трансформації відомих, улюблених широкою аудиторією розважальних телепередач («Брейн-ринг», «Що? Де? Коли?», «Колесо історії», «Вгадай мелодію», «Поле чудес» та ін.).

Творчі тематичні заліки віддзеркалюють рівень викладання даного предмета та формування особистості дітей, досягнутий учителем.

Закінчуючи виклад цього найголовнішого і найскладнішого розділу концепції авторської школи, зазначимо, що тільки завдяки Комбінованій системі організації навчально-виховного процесу вдається підготувати кожного учня до активного життя в умовах віль-

ного світу. Цей новий для всіх вільний світ вимагає від кожного вміння реалізувати весь свій інтелектуальний, духовний, душевний потенціали для того, щоб прожити життя, гідне імені Людини.

Такого стану можна досягти лише за умови, коли педагогічний процес не відмежовується від принципів, законів, традицій, що існують у вільному світі, а навпаки, створюється за тими самими закономірностями. В основі такої педагогіки, як і в основі всього життя людини в новому суспільстві, має лежати принцип вільного вибору.

Вільний вибір активізує та спрямовує всі зусилля людини на постійне самовдосконалення та відкриває ту мудрість, яка записана в Біблії: «*Все мені дозволено, але не все корисно*».

Таке розуміння свободи націлює людину на пізнання та виконання моральних законів суспільства. А саме у вихованні моральної людини і полягає перша і найголовніша мета школи.

ДАЛІ БУДЕ.

Кожен з учнів Миколи Петровича може звернутися до свого Вчителя словами із вірша, що його написав Віктор Сергійович Коваль, доцент кафедри ТЗН Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова:

*Добру научили і праці важкій,
І ближніх любити, й старих шанувати.
В душі заронили неспокій святий,
Учитель мій, батько і мати...*

Корисні ресурси ІНТЕРНЕТ

На допомогу
директору школи

Україна офіційна

Верховна Рада України — <http://www.rada.kiev.ua>

Освіта

Міністерство освіти та науки України — <http://www.education.gov.ua>

Академія педагогічних наук — <http://www.apsu.org.ua>

Науково-методичні центри: вищої освіти, середньої освіти, професійно-технічної освіти, головний інформаційно-обчислювальний центр Міносвіти та науки України — <http://www.ictme.edu-ua.net>

Освітні ресурси України — <http://meta-ukraine.com/topiccs.asp?t=12>

Освіта в Україні — установи, що займаються освітою: вищі та середні навчальні заклади, освіта за кордоном, гранти, виставки та семінари — <http://www.ednu.kiev.ua>

Українські навчальні та наукові інститути —

<http://www.ukma.kiev.ua/ICC/www.scint.html>

Всеукраїнський центр олімпіад школярів «Олімп» —

<http://www.olymp.vinnica.ua>

Київський лицей № 145 — <http://liel45.kiev.ua/>

Авторська школа Бойко (м.Харків) — <http://www.boiko.sa.net.ua>

Київська школа № 15 — <http://www.school15.f2s.com>

Львівська академічна гімназія — <http://www.lag.freesevers.com>

Школи в ІНТЕРНЕТ — <http://dir.yahoo.com/Education/K12/Schools/>

Ресурси для вчителів — <http://www.yahooligans.com/tg/>

Засоби масової інформації

Українська преса в ІНТЕРНЕТ — <http://Uamedia.visti.net/link/>

ДІНАУ — <http://www.news.dinau.com.ua/default.php3>

Інтерфакс-Україна — <http://www.interfax.com.ua>

Видавництво «Педагогічна преса» — <http://www.ped-pressa.kiev.ua>

Бібліотеки

Бібліотечний світ України — <http://www.ukrlibworld.kiev.ua>

Національна бібліотека України ім. В.Вернадського —

<http://www.nbuv.gov.ua>

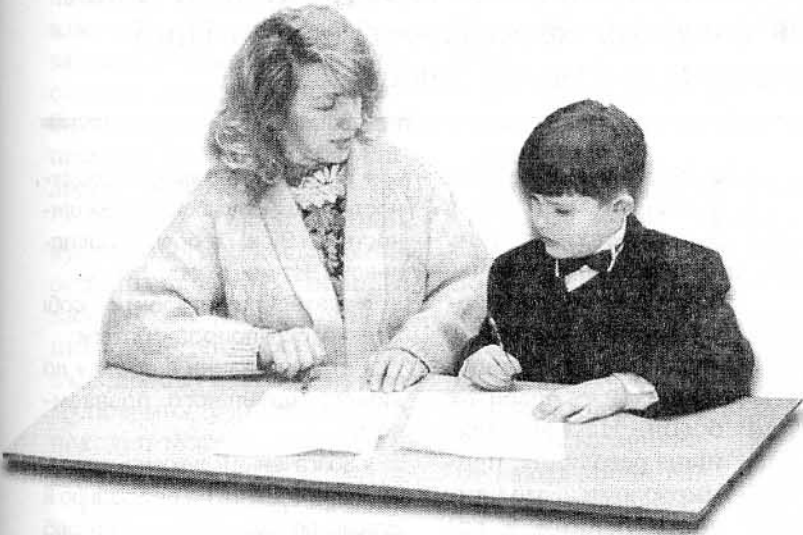
Наукова бібліотека НаУКМА — <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>

Державна освітянська бібліотека України —

<http://www.edu-ua.net/library/>

Від редакції. Сподіваємося, що подана інформація сприятиме вашій професійній діяльності. Чекаємо і на ваші «інтернетівські» адреси, які допоможуть спілкуватися та обмінюватися досвідом з допомогою світової інформаційної мережі.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

*ПРО ОДИН З ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ
СИСТЕМИ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ* с.50

ДУХОВНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ с.59

*ШКОЛА НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ – УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА
ШКОЛА-РОДИНА* с.67

ТОЧКА ЗОРУ: чи може освіта бути бездуховною? с.90

ЗА ЗДОРОВУ НАЦІЮ с.98

НА ШЛЯХУ ДО ЛЮДИНИ ДУХОВНОЇ

Духовно-катарсична активність вихованця
як показник ефективності педагогічної
системи освітнього закладу

Підвищуємо
теоретичний рівень

**Олександр
КИРИЧУК,**

доктор
психологічних наук,
дійсний член
АПН України

Людство на рубежі ХХІ ст. вступає в нову технологічну еру, що пов'язана із сучасним етапом науково-технічного прогресу, який активно впливає на людей та розвиток особи. Науково-технічна революція, примножуючи можливості людини в освоєнні планети та космосу, створенні матеріальних благ, несе разом з тим багато негативних явищ:

- посилення технократизму та бездуховності, нестабільності життя;
- руйнування звичних світоглядних настанов і моральних орієнтирів;
- соціальні та екологічні катаклізми;
- стрімке зростання впливу антропогенних та енергоінформаційних факторів на природу та людину в глобальних масштабах, які ставлять під сумнів можливість збереження необхідних умов життя людства на Землі.

В цих метаекологічних умовах особливої гостроти набуває проблема *духовного розвитку* підрастаючої людини:

- розвитку її іманентної здатності до вибору абсолютних цінностей — Віри, Любові, Справедливості, Істини, Краси, Честі;
- здатності пригнобити в собі тілесне, свої природні потяги;
- стимулювання її пориву до вищого, ідеального, позаземного;
- збагачення її духовної культури, спрямованої на реалізацію її ідеалів, позаматеріальних потреб та інтересів.

Проблема набуває актуальності ще й тому, що за твердженням сучасних мислителів перетворення людини розумної (*Homo sapiens*) в людину духовну (*Homo spiritus*) створить умови для розв'язування низки старих проблем, а також для знаходження нових шляхів розвитку її глибинних потенцій. Людина, що втратила духовність, втратила сенс свого життя. А це повертає її на пошук сумнівних пригод, веде до алкоголізму, до потреби «сідати на голку» — наркоманії, до самогубства.

З другого боку, як засвідчують результати досліджень, достатній рівень духовного розвитку є не лише підґрунтям саморозвитку індивідуальності, а й підґрунтям формування індивіда як осо-

бистості — системної якості, що опосередковує його взаємодію із соціумом; виховання громадянськості як системної характеристики особистості, що усвідомлює свої права і обов'язки щодо суспільства, держави.

Філософські, психологічні, культурологічні дослідження останніх років переконливо засвідчують: одним із головних стратегічних шляхів розв'язання цієї проблеми є стимулювання у підростаючих поколінь *духовно-катарсичної активності*.

Із цього випливають запитання, що постають, зокрема, перед психологами та педагогами (як теоретиками, так і практиками):

Що таке дух, духовність, духовні цінності?

Який зміст ми маємо вкладати в поняття «духовно-катарсична активність»?

Які функції духовно-катарсичної активності в розвитку фізичної, психічної, соціальної та духовної сфер підростаючої особистості?

Яка динаміка духовно-катарсичної активності на різних етапах її становлення і розвитку?

І, нарешті, які засоби її стимулювання в умовах сучасного навчально-виховного процесу?

В подальшому спробуємо дати відповіді на ці запитання.

Перед тим, як розглянути системну модель духовно-катарсичної активності, стисло — про зміст її основних понять: «активність», «духовність» і «катарсис».

◆ **Активність** — це «...здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особистості активність виявляється в енергійній, ініціативній діяльності, у праці, у навчанні, у громадському житті, різних видах творчості, у спорті, іграх та ін.»¹.

◆ **Духовність**, з нашого погляду, це іманентна здатність людини робити вільний вибір дії, діяльності, вчинку².

◆ **Катарсис**, у самому загальному вигляді — це інстинкт самоочищення, спрямований на відокремлення організму від середовища і необмежене підвищення його впорядкованості (чистоти) порівняно із середовищем³.

Таким чином, змістом духовно-катарсичної активності є **інтенсивна діяльність**, спрямована на самопізнання та самооцінку свого власного внутрішнього світу, самовиз-

Не тіло, а дух робить
людину людиною.

Л. Фейербах

¹ Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К., 1989. — С. 47.

² Киричук О.В., Карпенко З.С. Метаморфози духу. До питання про предмет гуманітарної психології // Педагогіка і психологія. — № 4. — 1994. — С. 3-8.

³ Симонов В.В., Ершов П.М., Вяземский Ю.П. Происхождение духовности. — М., 1989.

**Змістом
духовно-катарсичної
активності
є інтенсивна
діяльність,
спрямована
на самопізнання
та самооцінку
свого власного
внутрішнього
світу**

начення та самоактуалізацію своїх внутрішніх потенцій на самовдосконалення. Це здатність очиститися не тільки від вад тілесності своєї, а й від вад душевності — подивитися на себе збоку, з погляду культурно-національних і вселюдських вартостей. Тут об'єктом самопізнання, самооцінки, самовизначення та самоактуалізації стає власне «Я», а результатом — формування «Я-концепції» особистості.

За своєю природою і сутністю духовно-катарсична активність є синтетичним, багатобічним явищем, що включає фізіологічні, психологічні (емоційно-почуттєві, інтелектуальні, вольові), соціальні складники, а тому здійснює цілісний вплив на людину.

Поставимо чергове запитання: «Які зовнішні і внутрішні фактори становлення і розвитку духовно-катарсичної активності?».

Розібратися в ньому допоможе **системна модель духовно-катарсичної активності** (див. схему 1).

Серед зовнішніх факторів можна виділити:

- енергоінформаційний простір з його системою культурно-національних і вселюдських цінностей⁴;

- інтенсивність включення вихованця в основні види діяльності (дозвільно-ігрову, фізично-оздоровчу, художньо-образну, навчально-пізнавальну і т.п.);

- зміст і форми спілкування з однолітками, старшими людьми, контактними соціальними групами.

Серед внутрішніх факторів становлення і розвитку духовно-катарсичної активності можна виділити акт повернення індивіда до самого себе (рефлексію), що відображає рівень знань власного внутрішнього світу; «Я-Концепцію» з її складниками: «Я-фізичне», «Я-психічне», «Я-соціальне (рольове)», «Я-духовне».

На вході системної моделі маємо феномени, які репрезентують форми суб'єктності людини:

- цінності;
- розсудливість;
- цілеспрямованість.

Мірою суб'єктності є духовність як інтегральна здатність людини до самодетермінації та творчої активності, самотрансценденції у світ ідеальних, об'єктивно існуючих цінностей, самоактуалізації її унікальних здібностей, пошуків та реалізації її покликання⁵.

На виході системної моделі духовно-катарсичної активності (див. схему 1) маємо справу з такими психологічними феноменами, як

⁴ Киричук О.В. Енергоінформаційний простір і його взаємодія з розвитком людини // Гімназія на зламі століть: Практико-зорієнтований посібник. — К., 1999. — С. 357-362.

⁵ Киричук О.В., Карпенко З.С. Рівні суб'єктності та індикатори духовності людини // Педагогіка і психологія. — № 3. — 1995. — С. 3-12.

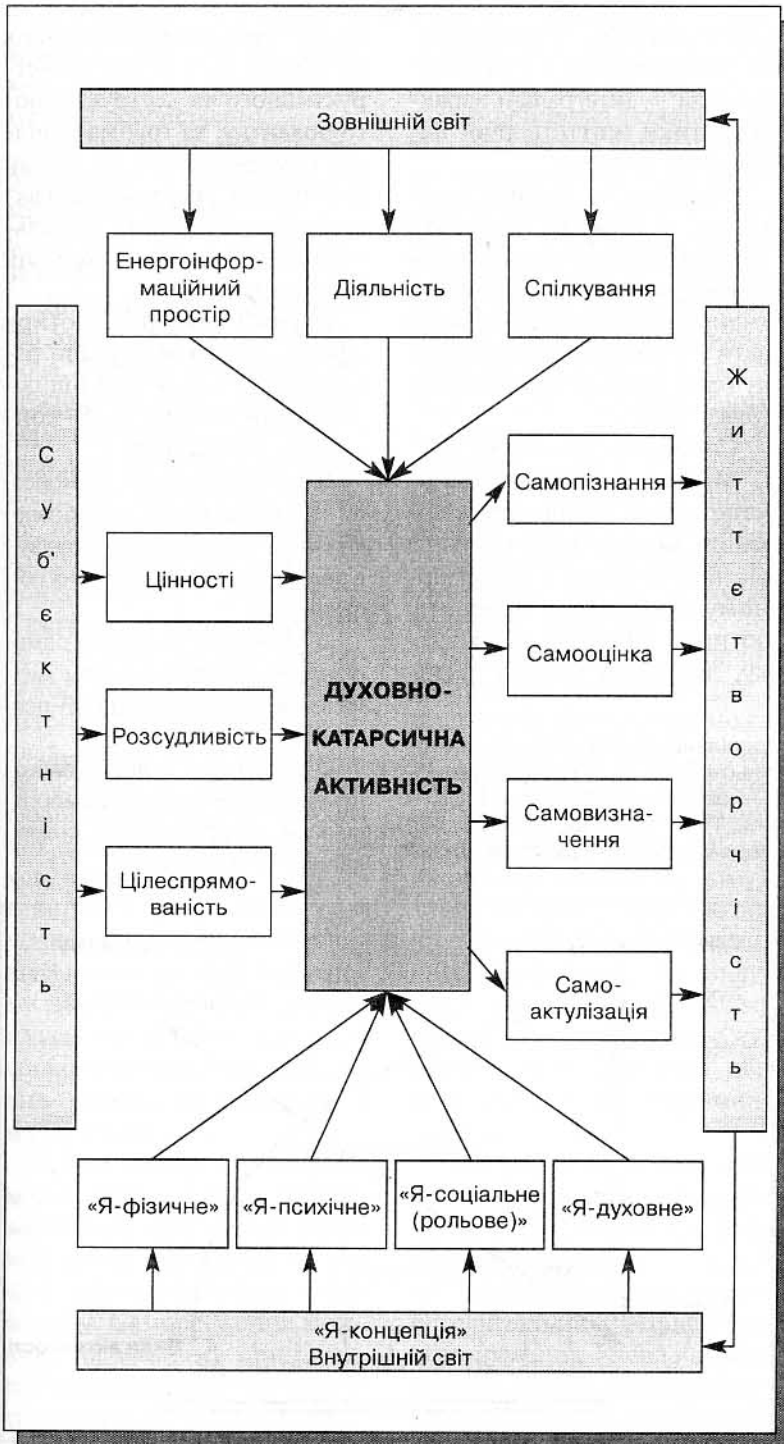

Схема 1

СИСТЕМНА
МОДЕЛЬ
ДУХОВНО-
КАТАРСИЧНОЇ
АКТИВНОСТІ

самопізнання, самооцінка, самовизначення і самоактуалізація — інтегральні характеристики життєтворчої активності людини.

Відповідь на чергове запитання: «Що може слугувати індикаторами і показниками рівнів духовно-катарсичної активності вихованця?» може дати системна модель розвитку (саморозвитку) вихованця (див. схему 2).

Спробуємо пояснити її.

Місце і функції духовно-катарсичної активності вихованця можна представити у вигляді векторів у тривимірному просторі, утвореному чотирма сферами її розвитку, дев'ятьма видами діяль-

ності, через активність в яких ці сфери набувають конструктивного чи деструктивного розвитку, та трьома рівнями саморегуляції, за якими особистість регулює свою активність у будь-якій із діяльностей. Розглянемо кожний із трьох векторів.

Перший вектор — чотири сфери саморозвитку, що репрезентують власний індивідуальний досвід в «Я-концепції» вихованця:

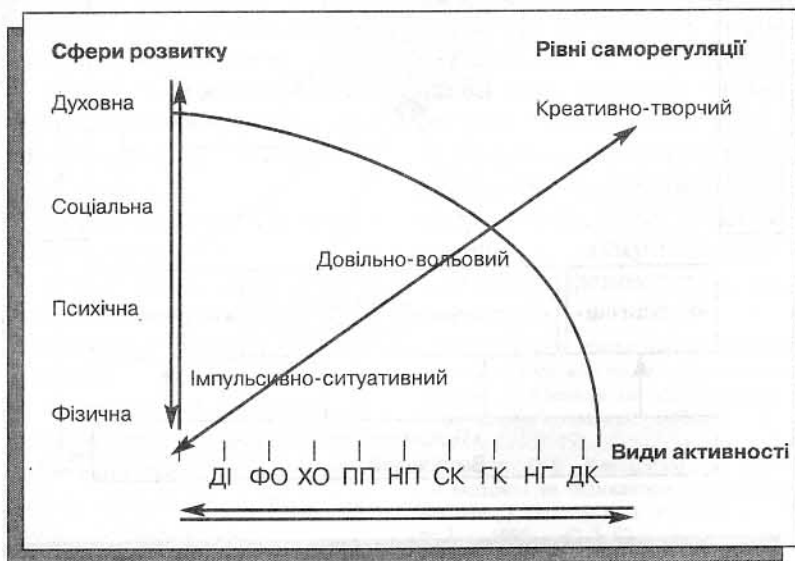
□ **фізичний** — досвід саморозвитку, спрямований на забезпечення життєздатності організму в реальних умовах існування («Я-фізичне»);

□ **психічний** — досвід самопізнання, самооцінки, самовизначення, самореалізації («Я-психічне»);

□ **соціальний** — досвід забезпечення сприятливого саморозвитку в умовах соціуму, спілкування («Я-соціальне»);

Схема 2

Види діяльності: ДІ — дозвільно-ігрова; ФО — фізично-оздоровча; ХО — художньо-образна; ПП — предметно-перетворювальна; НП — навчально-пізнавальна; СК — соціально-комунікативна; ГК — громадсько-корисна; НГ — національно-громадянська; ДК — духовно-катарсична.

□ **духовний** — пізнавальний інтерес до власного «Я», досвід життєтворчості в просторі культури («Я-особистісне»).

Емпіричні дослідження переконливо показують, що між цими чотирма сферами існує прямий і обернений зв'язок.

Другий вектор — дев'ять видів активності: дозвільно-ігрова, фізично-оздоровча, художньо-образна, предметно-перетворювальна, навчально-пізнавальна, соціально-комунікативна, громадсько-корисна, національно-громадянська, духовно-катарсична. Вони конкретизують активність суб'єкта щодо певного предмета діяльності (відповідно: організм людини; збереження і примноження культури; творчість; нове знання; власні психічні функції і стани; інші — люди, соціум, влада; внутрішній світ самої людини). Духовно-катарсична активність є не лише результатом розширення і поглиблення індивідуального досвіду в кожному із видів діяльності, а й закладає міцний фундамент для соціального, психічного і навіть фізичного розвитку в майбутньому.

Третій вектор — рівень саморегуляції — здатності вихованця керувати собою в різних видах діяльності на основі набутого індивідуального досвіду. Саморегуляція можлива на певному етапі розвитку самосвідомості з набуттям індивідуального власного

досвіду і пов'язана із самопізнанням в різних його видах — від найпростішого — самосприймання окремих частин тіла, звуків вимови тощо до здатності пізнання власних психічних процесів (рефлексія), усвідомлення своїх прагнень і емоцій, застосування шкали оцінок до власних умінь, здатностей, поривань (самооцінка), на цьому ґрунті усвідомлення свого ставлення до себе (самовизначення) та до самовдосконалення (самореалізація). Можна виділити три рівні саморегуляції: *імпульсивно-ситуативний, довільно-вольовий, креативно-творчий*.

В такому випадку духовно-катарсична активність (як і інші види діяльності) може відбуватися на трьох рівнях: *низькому* (на імпульсивно-ситуативному рівні); *середньому* (на довільно-вольовому); *високому* (креативно-творчому).

На низькому рівні активність реалізується за принципом автоматизму. Це слідування без перешкод своєму потягу, почуттю і народжуваному ним бажанню або прагненню при відсутності вольових зусиль.

На середньому — регуляція відбувається на рівні емоційно-вольових процесів, процесів об'єктивзації — через здатність користуватися своїм індивідуальним рефлексивним досвідом. Конфлікт між «хочу» і «необхідно» вирішується на користь останнього.

Можна виділити три рівні саморегуляції: імпульсивно-ситуативний, довільно-вольовий, креативно-творчий

**Історія
людської
культури — це
послідовне
збагачення
змісту і
засобів
катарсичної
діяльності**

На високому рівні регуляція здійснюється на рівні духовного катарсису в напрямку «Я-ідеального». Психологічним механізмом тут виступає творча психічна енергія — любов, радість, довір'я, почуття власної гідності і самоконтроль.

У самому широкому розумінні показниками конструктивної духовно-катарсичної активності вихованця можуть бути життєлюбність, наявність ідеалу, пошук смислу і цінностей, самоочищення, самовдосконалення; деструктивної — апатія, депресія, «пустота існування», аморальність і т.п.

Таким чином, духовно-катарсична активність, образно кажучи, творить «людину духовну», формує її не тільки як суб'єкта власного життя, а й історичного процесу в цілому. Історія людської культури — це послідовне збагачення змісту і засобів катарсичної діяльності: від її психофізіологічного рівня до власне духовного, від насолоди біологічним комфортом (їжа, статевий акт, безпека) до задоволення результатами праці, соціальної комунікації, самотворчості.

Які ж засоби і умови стимулювання духовно-катарсичної активності в умовах освітнього закладу? Тут можливо вказати на три основні стратегічні напрямки:

□ відбір з кожної культурної традиції, з кожної із педагогічних систем як Заходу, так й Сходу,

ціннісних орієнтирів, що сприяють гуманізації і гармонізації підростаючої особистості;

□ інтеграція цих орієнтирів в єдину педагогічну систему на ґрунті національної культурної традиції (хоча б до того часу, поки не відбудеться загальнопланетарний синтез). Ця система має передбачати: чітко сформульовану мету і завдання відповідно до ситуації, що склалася сьогодні в Україні; основні засоби їх вирішення; умови, за яких ці засоби можуть дати позитивний виховний результат; індикатори і показники ефективності педагогічної системи⁶;

□ гармонійне поєднання протилежностей: розуму і почуття, раціонального та ірраціонального і, нарешті, в цілому — фізичного і духовного. Перед педагогічною системою стоїть важке завдання — пройти між крайностями одностороннього розвитку вихованця, як по вістрі ножа або леза бритви, постійно ризикуючи потрапити в глухий кут. Фізична могутність і відсутність духовності, духовні пошуки, не підкріплені роботою над тілесним здоров'ям і красою, гіпертрофований розвиток розуму при дистрофії або атрофії людського почуття, бездіяльна думка і неосмислена дія — все це варіанти односторонності.

У зв'язку зі сказаним вище можна визначити основні засоби стимулювання духовно-

⁶ Киричук О.В. Педагогічна система освітнього закладу як об'єкт психології управління // Психологія на перетині тисячоліть: Збірник наукових праць учасників П'ятих Костюківських читань. — Т. II. — К., 1999. — С. 3-15.

катарсичної активності. Серед них:

□ організація енергоінформаційного простору, в якому відбувається прийняття системи існуючих у суспільстві цінностей і формування власної системи. Головний напрямок системи ціннісних орієнтацій тут задається особливостями безпосереднього оточення дитини: сім'ї, школи, кола однолітків. Привласнення ціннісних орієнтацій відбувається шляхом інтеріоризації зовнішніх оцінок важливих оточуючих, їхніх вимог у власні оцінки і вимоги. Особливе місце тут належить школі: шкільна атмосфера, її інтер'єр, естетичне поле, моральний клімат, стосунки вчителів та учнів, учнів між собою — стимулюють самопізнання, самооцінку, самовдосконалення;

□ утвердження в індивідуальній свідомості вихованця культурно-національних і загальнолюдських цінностей через освіту. Пошук шляхів і способів вирішення цього завдання, як відомо, знаходиться в центрі уваги теологів, філософів, психологів і психотерапевтів. Особливе місце у вирішення його належить освіті. Але не будь-якій! Самі знання не вирішують проблеми. Присвоєння цінностей не зводиться до безособистісного знання, оскільки індивідуальна ціннісно-сміслова свідомість пристрасна. Для цього знання мають бути олюдненими, давати відповіді на ті проблеми, що виникають в процесі життєтворчості: вони мають допомагати у навчанні і роботі; сприяти самопізнанню, самооцінці, са-

мовизначенню; допомагати долати перешкоди у своєму фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку.

Підґрунтям цього є засвоєння вихованцями духовних надбань рідного народу, бо у кожного народу існує повір'я, суть якого така: той, хто забуває звичаї, мову своїх батьків, ніколи і ніде не знайде собі притулку, він не матиме душевного спокою. Утверджуючи конструктивні цінності вихованців, слід вправлятися у двох основних галузях знань:

- у пізнанні своєї індивідуальності (усвідомленні свого «Я», розумінні своїх потреб, бажань, прагнень, цілей і, зрештою, свого ідеалу); у пізнанні умов життя в природі і суспільстві, від яких вихованець залежить і на які так чи інакше впливає;

- регулювання і корекція спілкування вихованців в процесі розгортання основних видів діяльності, що виділені вище. Це особливе питання, оскільки статусна структура навчальної групи, що виникає в цьому процесі, є одним із вирішальних чинників стимулювання духовно-катарсичної активності.

У спілкуванні засвоюються форми, види і критерії оцінок, а в індивідуальному досвіді проходить їх апробація, покриття особистими смислами.

Регулювання і корекція міжособистісних стосунків в навчально-виховному колективі за результатами його координатно-соціограмного аналізу

Індивідуальна ціннісно-сміслова свідомість — пристрасна

передбачає регулювання контрастних духовних станів особистості на зіставленні чи зіткненні різних світоглядних позицій, моральних принципів життя, емоційних переживань тощо.

Стимулювання вчинкової активності — вчинку істини, краси, добра, справедливості, самобачення — оскільки в основі стимулювання вчинкової активності лежить духовний катарсис. Змістом катарсичної активності є інтенсивна, цілісна трансформація світоглядних основ особистості, піднесення її до соціальнозначущих, загальнолюдських і національних цінностей та ідеалів. Внутрішнім механізмом виступає туг процес подолання особистістю життєво важливих протиріч та конфліктів, досягнення нею морально-психологічної, духовної рівноваги з соціо-природним середовищем і власним «Я». Регулярне проведення виховання через катарсичні стани спрямовує йо-

го почуття, свідомість і поведінку в плані наслідування саме високих, соціально значущих духовно-катарсичних орієнтацій.

Варто звернути увагу на соціально-психологічний захист індивідуальності та допомогу з боку педагога. На відміну від інших видів діяльності, педагогічна — є творення духу за законами духу. І тут головною умовою ефективного психолого-педагогічного управління духовним розвитком є вплив на дитину при збереженні її свободи волі, допомога їй у соціально-психологічній адаптації у контактній соціальній групі, розв'язанні зовнішніх і внутрішніх проблем, подоланні дії негативних факторів енергоінформаційного простору, фрустрації, стресу, знаходженні духовно значущих смислів і цілей, кращих способів у вирішенні проблемних ситуацій і конфліктів, допомога стати суб'єктом свого власного життєтворення.

Чи не пора розпочинати управлінську реформу?

Я бачу переконливу потребу реформування освіти, бачу основні напрямки, бачу певні кроки, які обов'язково треба зробити. Міністерство буде працювати цей період до освітянського З'їзду над виробленням узагальненого і разом з тим конкретизованого плану наших дій на майбутнє. Це перше.

Щодо управлінської діяльності я так скажу. Я прибічник, аби ми йшли від **державницького управління освітою**, яке сьогодні ми маємо, до **державницько-громадського**. Ніякий начальник, ніякий керівник, міністр, скажімо, чи працівник освіти міського, обласного рівня, не може простежити за повсякденними справами і не повинен цього робити. Одне із рішень, це створення, — **піклувальних рад шкіл**. Туди б входили не батьки — батьківські комітети залежні від директора школи, вчителя, навіть при тому, що директор і вчителі демократично налаштовані, але об'єктивно взаємовідносини такі, що вони не можуть бути достойними контролерами діяльності школи, як це могла б робити піклувальна рада, в яку входили б, скажімо, авторитетні люди району, які вболівають за освіту, за школу. Вони могли б створити такі передумови, щоб допомагати колективу школи і разом з тим контролювати стан справ у школі. Можливо, це не всім директорам сподобається, але, повірте, це є обов'язковим елементом управлінської діяльності у сфері освіти.

Запитання — Міністру

ДУХОВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ: ВИМІРИ СУЧАСНОСТІ

Педагогіка
школи

Українське суспільство сьогодні відрізняється особливими якісними і кількісними змінами різноманітних показників у стосунках особи, сім'ї і держави, ставленні особи та сім'ї до суспільних та духовних ідеалів, матеріальних благ і цінностей та ін.

Прийнято цілий ряд законотворчих та державних актів, спрямованих на поліпшення життєдіяльності української родини, посилення відповідальності сім'ї і суспільства за виховання дітей. Особливого звучання це набрало в Законах України «Про шлюб і сім'ю», «Про освіту», Державних національних програмах «Освіта (Україна XXI століття)», «Діти України», концепціях національного виховання та «Сім'я і родинне виховання» тощо.

Гостра необхідність зміцнення сім'ї, докорінного підвищення її соціального потенціалу вимагає радикальної зміни підходів до моральної підготовки молоді до сімейного життя, розробки загальної державної концепції розвитку сучасної сім'ї.

Сучасна сім'я має зберегти і відновити свій статус головної ланки у вихованні дити-

ни: забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку. Разом з тим, сучасна сім'я і сама потребує як матеріальної, так і педагогічної та культурологічної допомоги.

Проте ще й сьогодні суспільство та наука не позбулися старих підходів до оцінки суспільної ролі сім'ї, яка є найбільш відповідальною за виховання особистості. Все це зумовлює потребу по-новому підійти до проблеми сім'ї, виховання в ній дітей, її зв'язків з соціальним середовищем, осмислення історичного досвіду української родини та формування в ній оригінальної й самобутньої педагогіки.

Однією з болючих проблем сучасної сім'ї в Україні є її економічна нестабільність, соціальна малозахищеність та підвищена психологічна вразливість. В свою чергу це породжує її дезорганізацію, внутрішні деструктивні процеси, конфлікти і, зрештою, веде до розпаду. Внаслідок цього страждання дорослих і дітей — нервові захворювання, асоціальна поведінка, стреси, безпритульність дітей, безвідповідальність, байду-

Віктор ПОСТОВИЙ,

кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії сімейного виховання Інституту проблем виховання АПН України

жість, аморальність і жорстокість батьків.

Важливим моментом у розвитку сучасної сім'ї України є певна її політизація, спроба забезпечити більшу економічну автономізацію, створити матеріальну базу для «стрибка» дітей, не тільки так, як це було раніше, а й забезпечити стабільність проживання родини, можливість міцно утвердитись у соціальному середовищі.

Українська родина вже вкотре в ХХ ст. терпляче адаптується до нових умов, зберігаючи найвищі ідеали — віру у свою високу духовність та сім'ю, що завжди була міцною фортецею захисту особистості й продовження роду людського. Українська родина сьогодні, як і раніше, наполегливо працює у всіх галузях людської діяльності, забезпечуючи своїм прикладом виховання юних громадян України.

У сфері духовних запитів сучасної сім'ї спостерігається інтерес до народних звичаїв і традицій, мистецтва, релігії, обрядовості, нетрадиційних для України вірувань. Водночас у значної частини сімей у нових умовах немає твердих і сталих духовних інтересів і переконань. Сім'я, приголомшена перебудовою, приватизацією, кооперативним рухом, майже щоденним

підвищенням цін, зростанням правопорушень і злочинності, напружує всі зусилля, щоб вистояти. Процес цей не легкий, не одноденний, не однозначний. Він приносить, і ще більше принесе багато несподіванок і змін. Та це буде процес еволюційного відродження сім'ї.

СУТНІСТЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Проблема виховання підростаючих поколінь і сьогодні є такою ж самою важливою як дві, три чи п'ять тисяч років тому. Суть її полягає в тому, що всі покоління батьків завжди прагнуть прищепити дітям кращі духовні, фізичні та моральні якості, які повинні характеризувати й вирізняти їх з-поміж інших. Вони певною мірою мають відповідати уявленням батьків про духовний світ, інтереси й запити дитини, потреби життя.

На перший погляд, самоцінність і самодостатність для розвитку особи певною мірою ніби нівелюється.

Але важливим є те, що більшість моральних якостей людини, які визначає християнська релігія, одночасно є і ціннісними орієнтаціями й незаперечними духовними цінностями людини, сім'ї, суспільства, визнаються і багатьма суспільними науками як такі, що позитивно впливають на формування внутрішнього світу людини, її почуттів та

Коли дух у людини
веселий, — то все
світле, щасливе й
блаженне...

Г. Сковорода

ставлення до себе, природного й людського довкілля.

Зрозуміло, що духовність має розглядатись лише як внутрішня діяльність особистості, спрямована на досягнення своєї ролі й призначення у світі та зовнішнє виявлення цього через вчинки і діяльність, реалізацію внутрішніх потенцій людини.

Отже, йдучи по суті різниці шляхами пізнання — шляхом віри і шляхом науки, люди віруючі і представники науки приходять, в більшості випадків, до однакового розуміння духовних основ свого розвитку.

Немало філософів, психологів і педагогів, як минулого, так і сьогодення, виходячи з історичного досвіду попередніх поколінь, вдаються до пошуків «відповідних часові ідей та уявлень, теорій, здатних пояснити минуле й сучасність, передбачити майбутнє...»¹. Значною мірою такий підхід вказує й на суб'єктивність визначення цього засадничого положення. Адже «відповідні часові уявлення й теорії» відображають і суб'єктивні фактори — світогляд, культуру, компетентність і ерудицію вчених кожної епохи, їхню залежність і підвладність домінуючій ідеології. Власне дух і духовність завжди були предметом гострих

філософських дискусій. Однією з причин і пошуків розуміння духу й духовності людини є багатовимірність самої сутності людини, її місця і ролі в історичному розвитку суспільства, суб'єктивності, самосвідомості, самопізнання, самовираження, самовиховання, самовдосконалення, самоутвердження й самореалізації.

Кожне покоління по-новому підходить до визначення сутності свого духу й духовності. Та, разом з тим, майже всі вчені на диво єдині в розумінні того, що дух і духовність, головним чином, відображають внутрішній, невидимий зміст якогось явища чи процесу, що міститься в людській природі особистості. Це можуть бути свідомість і мислення, психічні здібності і мораль конкретної людини, її ставлення до самої себе, природного й суспільного довкілля і т.ін.

ПРИРОДА ДУХУ Й ДУХОВНОСТІ

Значний внесок в дослідження природи духу й духовності людини зробили ще античні та середньовічні філософи, мудреці й педагоги. В пізніші часи пошуки розв'язання цього питання відображені в працях філософів різних наукових шкіл, зокрема, Гегеля, Шеллінга, Камю, Сартра, Ясперса та ін. Незважаючи на значні дистанції в поглядах, близькими для всіх них є визнання людини, її життя як самоцінності, само-

Кожне покоління по-новому підходить до визначення сутності свого духу й духовності

¹Андрущенко В.П., Бобосов Є.М., Губерський Л.В. та ін. Духовне оновлення суспільства. — К., 1990. — С. 3.

достатності й часто як само-розвитку.

◆ Так, духовне начало людини прозирає в творах державних і духовних діячів ранньохристиянської України-Русі — князів Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. У «Повчанні...» Володимира знаходимо тверді погляди на людину й переконання, що людину визначає, передусім, її духовна сутність. Володимир Мономах цим твором засвідчив єдність поглядів і шляхи пізнання людини західноєвропейської, візантійської і української філософської та педагогічної культури.

◆ Митрополит Київський і всієї України-Русі Іларіон у «Законі о благодаті» також відобразив тісний зв'язок духовної культури та культури європейської. І в пізніші часи ці зв'язки не припинялися, незважаючи на несприятливі для України історичні періоди. Адже основа, першоджерело цих поглядів було спільне — християнська культура.

◆ Значно наблизився до християнського розуміння духу й духовності філософ європейського рівня видатний український педагог і просвітитель Григорій Сковорода. Він писав: «...коли дух у людини веселий, — то все

світле, щасливе й блаженне»². Шукаючи Істину, Добро і Злагоду, видатний мислитель приходив до думки, яка хоч і була висловлена в античні часи, але в його інтерпретації набрала особливого звучання та поширення у вітчизняній педагогіці під назвою «філософія серця». Деякі вчені називають її ще кордоцентризмом. «Добре серце, — писав Григорій Сковорода в «Благородному Еродії», — є те саме, що вічно текуче джерело, з якого течуть завше чисті струмки, або думки»³.

Ця ідея була розвинута в педагогічній творчості багатьох українських та російських педагогів. Серед них можна назвати імена П.Юркевича, К.Ушинського, С.Русової, Т.Лубенця, М.Шлемкевича, Г.Ващенко, А.Макаренка, В.Сухомлинського. В.Сухомлинський висловив ідею «філософії серця», душі, в багатьох своїх творах, зокрема у книгах «Серце віддаю дітям», «Батьківська педагогіка» та «Листи до сина».

Попри всі історичні перипетії, через трансформацію первинного значення ідеї «духу», «духовності», «філософії серця» українська родина зберегла основи християнської культури, світогляду через дотримання багатьох традицій, звичаїв і обрядів. Їхнє дотримання в сім'ях допомагало зберігати віру предків, вірність християнським заповідям; давало сподівання й надію на краще життя, завдяки своїй

Серце і звичаї людські, а не зовнішні якості мають свідчити за те, хто ти є.
Дерево по плодах пізнається.

Г. Сковорода

² Сковорода Г.С. Твори.— К., 1961.— С. 521.

³ Сковорода Григорій. Вірші, пісні, байки, діалоги, трактати, притчі, прозові переклади, листи. — К., 1983. — С. 306.

праці і любові до людей. Та попри все це, українська родина зберегла великі духовні цінності, що дають їй змогу в нових умовах стати на вищий щабель свого розвитку.

**УКРАЇНЬСЬКА РОДИНА:
СУМНА ОБ'ЄКТИВНА
РЕАЛЬНІСТЬ**

У наш час так важливо оцінити у сучасних об'єктивних вимірах демографічну, соціальну й педагогічну дійсність, в якій опинилась сім'я, порівняти з попередніми роками, вдаючись при цьому і до порівнянь з показниками інших країн.

Одним з об'єктивних критеріїв благополуччя і добробуту сім'ї є фізичне й моральне здоров'я та духовний розвиток дітей, бажання та можливості батьків їх мати й виховувати, створювати для цього відповідні умови. Сьогодні діти в молодій сім'ї дуже часто є небажаними. Якщо на початку 80-х років завдяки вжитим ефективним заходам здійснювалась орієнтація на народження більше двох дітей, то вже в кінці 80-х і 90-х років багато батьків орієнтуються на мінімальну їх кількість. Показовими щодо цього є дані соціологічного дослідження, проведеного у червні 1998 р. Українським інститутом соціальних досліджень та Центром «Соціальний моніторинг». Ним був охоплений 2001 респондент віком від 15 років та не старше 24 в усіх областях України та АР Крим.

Сьогодні спостерігається недостатня народжуваність навіть для простого відтворення народонаселення України. На питання щодо «ідеальної сім'ї» та кількості дітей для сучасної сім'ї 21% респондентів виступають за багатодітність, 60% — за сім'ю з двома дітьми, 11% — з однією дитиною і лише 1% вбачають «ідеал» у сім'ї без дітей. Зрозуміло, що ідеал сім'ї багатьма вбачається не тільки в кількості дітей. Ось тому, мабуть, 2% анкетованих бачать свою сім'ю просто щасливою, а 0,6% — з трьома дітьми, хоча для 1% не має значення, скільки буде дітей. 99% опитаних це питання ніколи перед собою не ставили, вони не мають чітких визначень, намірів, мотивів і установок щодо дітності сім'ї. Проте, показовим є те, що ідеал сім'ї нікого не залишає байдужим. Тих, хто не має ідеалу сім'ї, не виявилось взагалі.

Соціально-економічна криза в українському суспільстві зумовила значні деформації основних об'єктивних показників життя українського народу. До них належать, в першу чергу, кількісні показники народжуваності та виживання дітей. Так, за даними Державної доповіді «Про становище дітей в Україні за підсумками 1997 р.», схваленої міжвідомчою комісією з координації дій щодо виконання Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про за-

Виховний потенціал сім'ї багато в чому залежить від її матеріальних можливостей

*Людський дух
і духовність
знаходять
свій повний
вияв тільки у
взаємодії з
суспільством,
вищими
духовними
цінностями
людей*

безпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Національної програми «Діти України» 8 липня 1998 р., чисельність населення України віком від народження до 17 років становить 11 838 598 осіб, у тому числі віком від народження до 4 років — 2 441 895, від 5 до 9 років — 3 312 407, від 10 до 14 — 3 888 563, від 15 до 17 років — 2 195 733 особи. Аналіз даних свідчить про значне зменшення дитячого населення за останні п'ять років (на 985 тис. осіб). Протягом 1997 р. населення України скоротилося майже на 394 тис. осіб.

Народжуваність продовжує спадати значними темпами. Це пояснюється тим, що становлення ринкової економіки змінило співвідношення джерел забезпечення життя та виховання дітей. Відповідальність за їхнє виховання та утримання в наш час значною мірою покладена на батьків, а не на державу, як це було раніше. Тому значно зростає роль сім'ї у життєзабезпеченні та вихованні дітей, їхньому оздоровленні, лікуванні, наданні освіти.

Безумовно, така переорієнтація не може не відбиватися на функціональній здатності та динаміці розвитку сім'ї, шлюбно-сімейної структури населення. Хронічний сімейний стрес на цій основі є однією з характерних рис сучасної родини з усіма обставинами, що з цього випливають.

Зазнає серйозних деформацій демографічний потенціал шлюбно-сімейної структури населення. Сім'ї не можуть дозволити собі мати бажану кількість дітей та виховувати їх у належному шлюбно-сімейному кліматі. Посилюються тенденції одностатевості і бездітності.

Виховний потенціал сім'ї багато в чому залежить від її матеріальних можливостей. Добробут сім'ї впливає на самооцінку дитини, її самоповагу, стосунки з однолітками, вибір життєвих перспектив, якість освіти, розвиток здібностей. Сучасне економічне становище держави негативно впливає на добробут сім'ї, унеможлиблює нормальну соціалізацію дітей у сім'ї.

РІЗНОВИДИ ДУХОВНИХ ЗАСАД ВИХОВАННЯ

Отже, духовною основою української родини, з одного боку, виступає, як і раніше, віра людини та необхідність жити й діяти у відповідності з постулатами, догматами, звичаями й традиціями християнського вівчання (не зважаючи на конфесії), за будь-яких умов зберігаючи оптимізм, високу моральність та діяльність у сферах, які визнаються як ціннісні, або такі, які можна вдосконалити, з якими можна взаємодіяти.

Попередні дані нашого дослідження показують, що таких родин (*перша група*) може бути від 5 до 15% (такий розрив частково пояснюється не-

пропорційністю представників різних конфесій у матеріалах анкетування, бесід та ін.). В таких родинах діти, як правило, виростають в атмосфері батьківської любові, поваги і взаємоповаги. Залучення дітей до християнських традицій і обрядів сприяє формуванню у них високої духовної культури, поваги до людей.

Діти з таких родин відзначаються особливим сумлінням у дотриманні моральних норм поведінки та етики, ставлення до людей, до праці, мистецтва.

З другого боку, як вважають опитані батьки, діти й педагоги, духовною основою виховання є національні, загальнолюдські гуманістичні, освітні, культурні, моральні й трудові звичаї, обряди і традиції кожного народу в певній взаємодії з культурогенними, світоглядними цінностями християнської чи іншої релігії. Таких родин (*друга група*) — абсолютна більшість. У загальній кількості від 50 до 65% опитаних. Ця частина є найпоширенішим типом родини, яка намагається виховувати дітей здебільшого на основі добрих традицій свого народу, підготовки їх до різних видів діяльності, до гармонійного життя індивіда і суспільства. Важливо зазначити, що для виховання дітей в родинах цього типу властиве послідовне дотримання як світоглядних основ, так і побутових звичаїв, традицій і обрядів народу, що несуть в собі значні елементи дохристиянської та християнської культур.

Третя група родин (від 10 до 20%) відображає частину сімей, в яких батьки намагаються виховувати дітей на основі прагматичного підходу. Тобто, добрим, духовним є все те, що допомагає людині вижити в природному та суспільному довікллі при певному дотриманні юридично-правових та морально-етичних норм життя людини в суспільстві. Представники цієї групи в основу пріоритетів виховання ставлять інтереси особи у всіх її потребах і виявах. Таким чином, автономізація або «суверенізація особистості», як твердять представники деяких педагогічних і психологічних шкіл, спроможна забезпечити всебічний і широкий розвиток особистості. Насправді ж, як свідчить історичний досвід людства, будь-яка спроба автономізації людини, сім'ї, держав веде до збіднення духовного, конфліктності.

Незважаючи на певну практичну спрямованість такого виховання, воно не спроможне забезпечити гармонію душі та людських матеріальних потреб. Діти з таких сімей бувають егоїстичними та егоцентричними, прагнуть певної автономізації. Автономізація душі і духу неможлива. Людський дух і духовність знаходять свій повний вияв тільки у взаємодії з суспільством, вищими духовними цінностями людей.

Четверта група відображає досить складну соціальну

Коли корінь життя людини не живиться духовністю свого народу, людина втрачає Віру в себе

**На 1000
жителів
України
припадає
в середньому
273 сім'ї,
зокрема 274 —
у містах
і 272 — у селах**

строкатість сімей з характерними спрямуваннями. Вона складає 5-10-15% обстежених. Головним чином, це люди байдужі до будь-яких моральних цінностей. В побутовому житті керуються принципами споживацтва або зовсім аморальними. До таких сімей найчастіше належать люди знедолені, «бомжі», з асоціальною поведінкою та ін. Проте трапляються й матеріально, соціально й суспільно добре влаштовані, які, не маючи духовного стрижня, духовної опори, проповідуючи або маскуючи свої погляди під атеїзм, а іноді й вдаючи із себе віруючих тієї чи іншої конфесії, внутрішньо залишаються духовно вихолощеними, бідними. Майбутнє таких родин є безперспективним, і вони розпадаються.

Коли корінь життя людини не живиться духовністю свого народу, людина втрачає Віру в себе, Любов до самого життя, родини, людей, вона не має Надії на краще майбутнє, продовження роду. Сухе дерево не дає доброго плоду. Неодухотворена людина приречена на вічне забуття.

Адже сім'я — найперша умова закономірної появи дитини, життєдайне джерело позитивних людських емоцій, піднесення її душевних і фізичних сил. З певністю можна твердити, що як батьки, сім'я потрібні дитині для повноцінного її визрівання, так і батькам потрібні діти для зміцнення духовного і

юридичного шлюбу, забезпечення особливих умов і природних потреб життєдіяльності сім'ї. Без цього жодну сім'ю не можна вважати повноцінною і достатньою для розвитку людства.

Сьогодні перед педагогами, психологами, батьками та громадською спільнотою постає надзвичайної ваги завдання **духовного відродження сім'ї**, основою якого є володіння членами сім'ї нормами суспільної моралі, етики, поведінки та культури взаємин, ставлення до громадських обов'язків, підготовки дітей до життя, до праці, до досягнення високості людського начала.

Таким чином, сучасна українська родина, що є основою продуктивної складовою частиною нації, в нових соціально-економічних умовах зазнаючи різноманітних демографічних, юридично-правових, моральних і духовних деформацій, все ж таки еволюціонує в напрямку реабілітації її найважливіших функцій — *економічної, репродуктивної, виховної, рекреативної, комунікативної, регулятивної та етновідтворюючої*. В цьому нас упевнює тисячолітня автохтонна історія української родини, її фізична й духовна витривалість, воля й незнищенна живучість.

Українська родина і в сучасних нелегких умовах здатна вижити і духовно відродитися, і в цьому їй допоможе 2000-літня християнська культура.

ШКОЛА-РОДИНА: ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

Педагогіка
школи

Сьогодні кожний небайдужий педагог, причетний до якісних змін, що відбуваються в освіті, сприяє її реформуванню. Колектив середньої загальноосвітньої школи № 181 м. Києва активно включився в цей процес і свідомо обрав шлях та способи якісного оновлення освіти в незалежній державі. Спосіб здійснення наших задумів — концепція школи нової генерації — української національної школи-родини (див. схему 1).

Наш колектив прагне створити оптимальні умови для здійснення навчально-виховного процесу, що забезпечує пріоритетний розвиток особистості учня, готує суспільству справжнього громадянина, здатного компетентно працювати для країни.

В умовах зіткнення старого і нового способів мислення і життя прагнемо створити якісно нову освіту в школі-родині, яка б відповідала природі буття українства, сприяла нашому входженню в європейський культурно-освітній простір.

КАДРИ ВИРІШУЮТЬ ВСЕ!..

На шляху трансформації школи в українську національну школу-родину бачи-

мо проблеми, без вирішення яких якісне оновлення і розвиток шкільництва неможливі. На наш погляд, це, перш за все, кадри. Нам, педагогам, необхідно долати національний нігілізм, закомплексованість старими догмами, плазування перед іноземщиною, розвивати у собі державницьку гідність. Бо педагог сьогодні має бути патріотом, професіоналом, якому притаманні любов до дітей і своєї справи, терпіння, професійна майстерність, різноманітні здібності. Вчителю не повинно бракувати педагогічного такту, бо в оновленій школі стосунки з дітьми будуються на довірі, відкритості, відсутності страху.

Щоб учитель в школі-родині міг здійснювати науковий, українознавчий підхід до дитини, йому самому необхідно змінити свій світогляд, своє бачення мети виховання і навчання. Вчительству конче потрібні інноваційні курси перепідготовки за спеціальними програмами, велика і наполеглива робота над собою із самоосвіти. Всім суб'єктам навчально-виховного дійства (вчителям, батькам, дітям) необхідно вже сьогодні мати посібники, збірники, хрестоматії з родинного вихован-

Євгенія
ДЕМЧЕНКО,
директор
СЗШ № 181
м. Києва

Схема 1

**Модель школи-родини № 181
Українська національна школа
розвивається у філософії родинності**

Директор школи, ліцею, гімназії №2-3'2000

ня, українознавства, збереження здоров'я. Батьки потребують посібників, за якими могли б здійснювати самовиховання, адже виховувати дітей повинен досвідчений учитель. Дітям необхідно дати гарно ілюстровані і доступні для їхнього розуміння посібники, які б зацікавлювали, розвивали уяву, мислення, перетворювали навчання на захоплюючу справу. Вчительство потребує науково-практичних посібників, збірників з досвіду роботи шкіл нового типу, що сприятиме поширенню досвіду роботи і якісному оновленню життєдіяльності шкіл України.

Необхідною умовою трансформації є державна підтримка програми «Школа-родина». Державна підтримка і сприяння розвитку школи-родини забезпечать умови оптимального її функціонування. Потрібні закони, що стимулюють меценатство, спонсорство, створюють ситуацію, що саме в школу найпрестижніше, найпотрібніше вкладати гроші. Держава має розробляти освітні стандарти і надавати школі фінансову, навчальну, технічну підтримку. Держава повинна подбати і про правовий статус школи-родини, яка має бути юридичною особою з власним Статутом, самостійним балансом, розрахунковим рахунком тощо, мати свою назву.

МІСЦЕ ШКОЛИ У ДОВКІЛЛІ

Важливою умовою діяльності школи-родини є її місце у довіллі (див. схему 2). Вона має стати центром живої культури, осередком розвитку району, міста. Нами поставлено за основу діяльності у довіллі взаємну зацікавленість усіх (дітей, батьків, учителів, адміністрації, служб, що знаходяться поряд зі школою, жителів) у тому, щоб у школі була потреба, щоб усім було вигідно і престижно спілкуватися і співпрацювати з нею. А школа, в свою чергу, розробляє і встановлює найрізноманітніші зв'язки з підприємствами, установами мікрорайону, всього Печерського району і міста Києва, встановлює і співпрацює з школами-родинами України і зарубіжжя. На сьогодні ми встановили і встановлюємо, починаємо співпрацювати і вже реально співпрацюємо з такими установами: Печерська районна держадміністрація, Києво-Печерська лавра, численні музеї, що знаходяться на її території, Інститут культури, Київський інститут інвестиційного менеджменту, Міжнародна молодіжна ліга тощо.

ВЗАЄМОДІЯ З ДОШКІЛЬНИМИ УСТАНОВАМИ

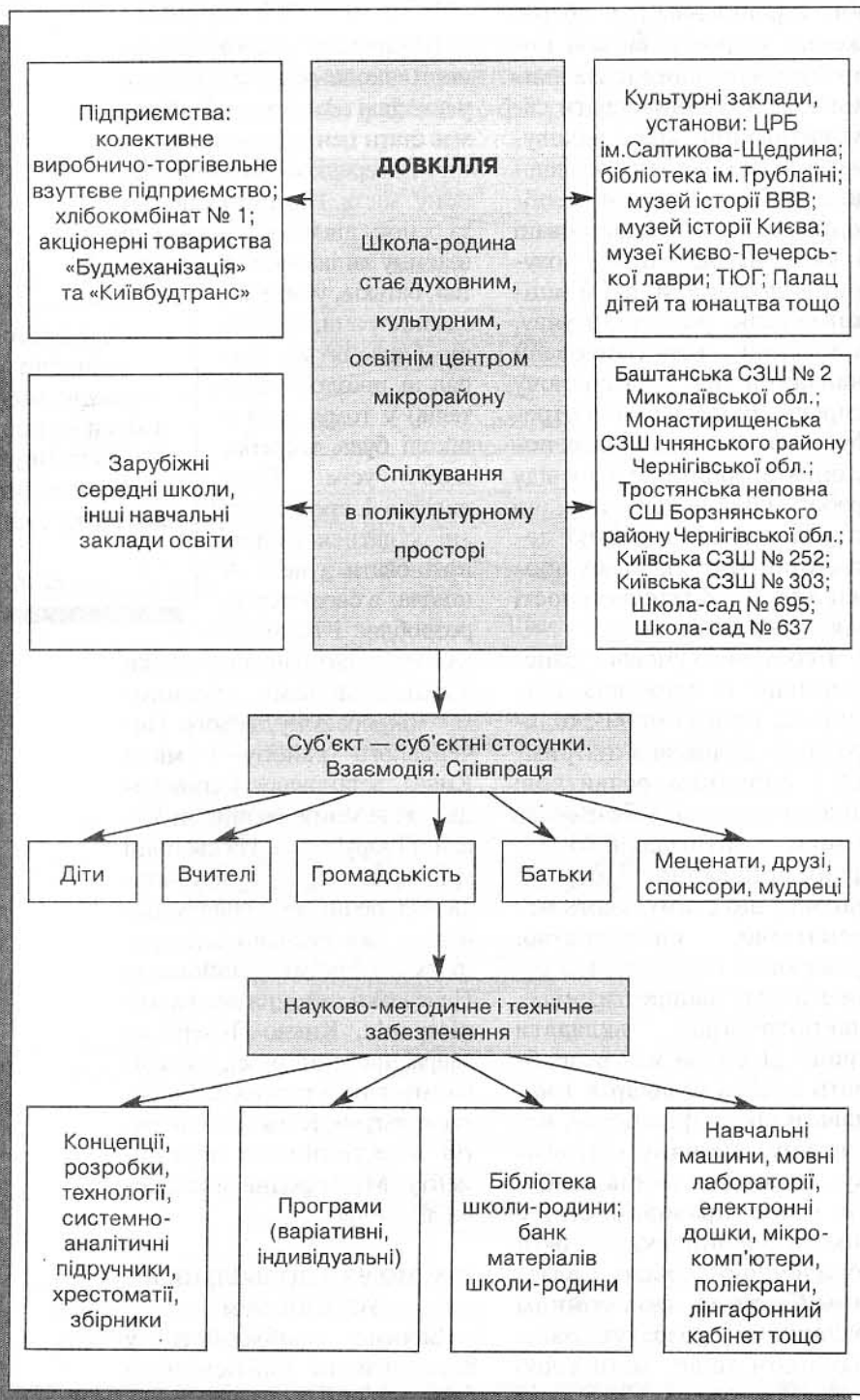
Бачимо необхідність у встановленні найтіснішого зв'язку з дошкільними осе-

...Наприкінці тисячоліття ідея школи, що більш схожа на родину, ніж на школу, стає реальною потребою розвитку суспільства.

К. Ушинський

Схема 2

ШКОЛА-РОДИНА
У ДОВКІЛЛІ

Директор школи, ліцею, гімназії №2-3'2000

редками і співпраці з ними. На нашу думку, це сприятиме пробудженню і оновленню їхньої життєдіяльності та забезпечить поступовий перехід дитини із садочка до школи-родини, що буде органічним продовженням дошкільного закладу. Бачимо велике завдання перед собою в тому, що з вихованцями і вихователями таких садочків необхідно спільно працювати саме з питань фізичного і психічного здоров'я дітей, формування гуманних взаємин між дітьми різного віку; вирішувати проблеми способів виховання і навчання, віддаючи перевагу саме ігровій діяльності. Школа має всіляко сприяти тому, щоб уже у ранньому дитячому віці вихователі закладали дитині бачення цілісності світу, розвивали особистість кожного малюка, плекали його духовність, характер. Перейшовши до школи-родини, такі діти роблять великі успіхи у навчанні, прекрасно почувають себе у новому оточенні, бо стосунки залишаються родинними, природними, що є найоптимальнішим мікрокліматом для дитини. Адже в основу стосунків між усіма суб'єктами школи-родини кладуться кращі (вічні) цінності родини. Кожна дитина приносить у собі з родини щось неповторне, особистісне. Вчителі є також особистостями, що мають розкрити дітей, побачити у них саме сильні (кращі) риси їхньої індиві-

Урок
українознавства
веде
Л.І. Мельник

дуальності і розвивати ці риси, робити оперття саме на позитивні особливості. Це є внутрішній позитивний резерв нашої школи-родини. На нашу думку, саме такий підхід до дитини (батьківський, материнський, родинний) дасть високі показники у вихованні і навчанні, сформує справжню людину (див. схему 3)

ТУРБОТА ПРО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У ШКОЛІ: МАТЕРИНСЬКИЙ ПОГЛЯД

Збереження здоров'я дитини є стрижнем нашої діяльності. Нація, в якій народжуваність менша за смертність, мусить дбати за збереження свого генофонду. А тому ставимо як найважливіше завдання формувати у своїх вихованців вміння зберігати і підтримувати здоров'я, давати необхідні знання щодо повернення дорогоцінного дару природи і передавати його своїм дітям. А щоб дитина з школи виходила здоровою, необхідно відмовитися від 6-8-годинного сидіння за партою.

В гостях
у поетичній студії
поетеса
Наталія Поклад.
Вчитель —
Д.В. Маринич

Дитина під час засвоєння знань повинна рухатися, стояти, лежати, сидіти, при потребі виходити з класу чи навіть поїсти. І в цьому, на перший погляд, хаосі педагогіки школи-родини вбачають порядок і доцільність. Бо саме така культура спілкування і відповідний вікові дітини рух забезпечать послідовний рух до цілісності, формуватимуть у дітей нове цілісне мислення і сприятимуть їхньому фізичному здоров'ю. А тому у школі-родині основним методом подання знань має стати гра. Саме гра, що носить культурно-творчий характер, забезпечить учнів правдивими, живими знаннями, життєвою філософією. Вчитель стає режисером (див. схему 4). Він творить сценарій заняття, в якому закладається вищий параметр порядку, що концентрує творчий потенціал дітей. Бо гра вимагає знання правил. Педагоги формують у школі-родині особистість, яка знає ці правила гри, приймає їх, і в процесі гри відбувається за-

своєння необхідних знань через переживання, спілкування, осмислення. Це є живі, правдиві знання.

ПІДГРУНТЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ

Життєдіяльність школи базується на етнопедagogіці. Етнопедagogічний підхід у розвитку освіти повністю відповідає загальноєвропейській тенденції, де в основу виховання ставиться культ нації та Батьківщини. А тому в школі-родині роботу будемо на широкому використанні навчально-виховної мудрості нашого народу — родинознавства, дитинознавства, дидактики, педагогіки народного календаря, козацької педагогіки тощо.

Педагоги дбають про те, щоб діти у школі-родині вже сьогодні жили і спілкувалися з людьми, які їх оточують, пізнаючи природу, її розкішне розмаїття. І діти у нас вміють знайти спільну мову з кольорами, звуками, друзями, вчителями, природою, що розвиває і збагачує. Ми прагнемо підтримувати у дітей відчуття простору, що дуже важливо для дитини, яка постійно мешкає у великому місті, де вона обмежена просторово. З цією метою здійснюються численні екскурсії на природу: до Ботанічного саду, на о.Жуків, у Пущу-Водицю, Кончу-Заспу, селище Пирогове тощо.

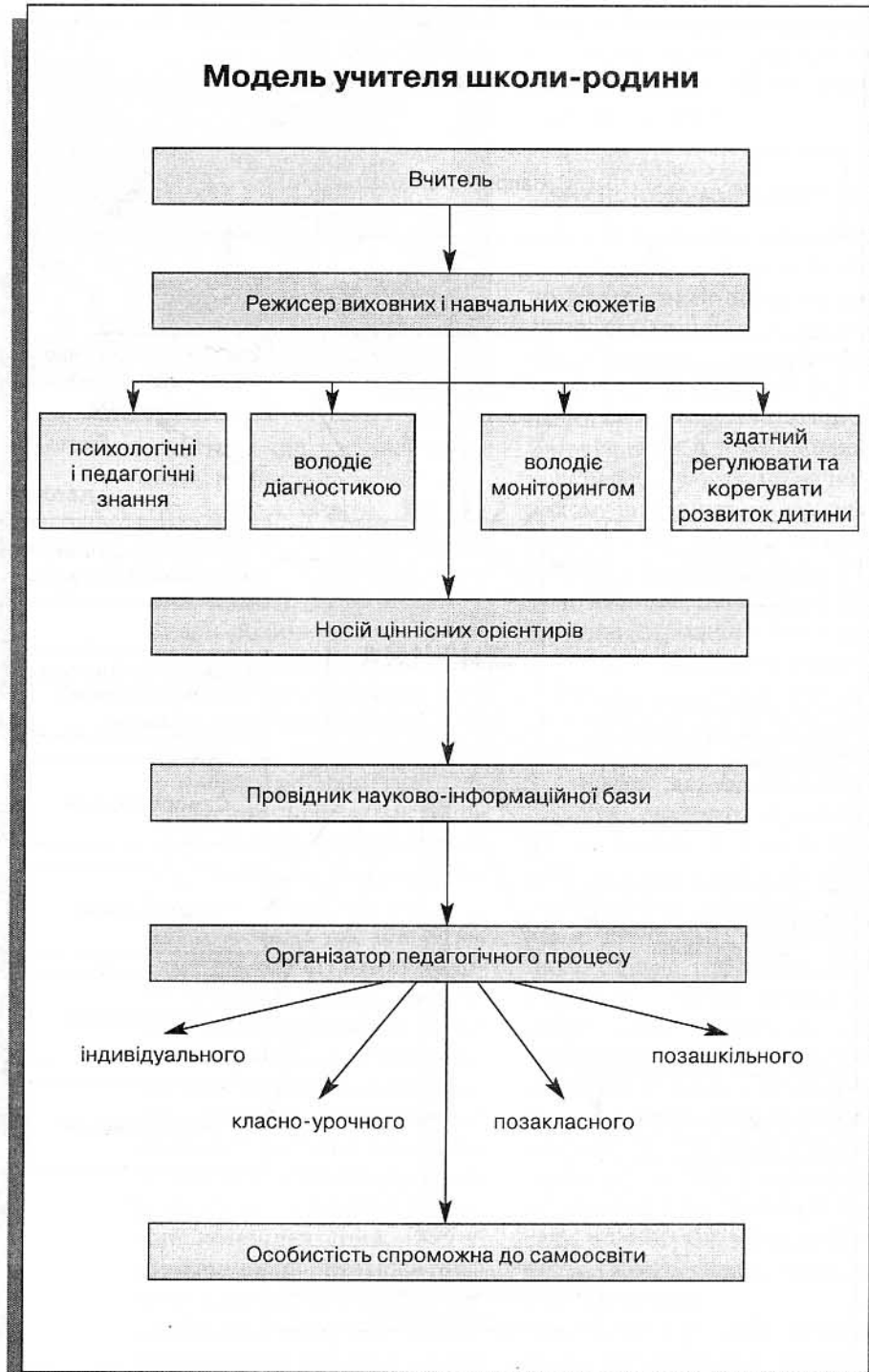
У школі-родині велика увага приділяється звичаєвості, дотриманню обрядів.

Схема 3

Розробила
класний
керівник
СШ № 181
Л.П.Новосельська

Схема 4

Директор школи, ліцею, гімназії №2-3'2000

Це розвиває у дітей глибокі почуття родинності і захищає від негативних впливів, що нав'язуються ззовні. Але обряди і звичаї здійснюємо оновленими, доступними сучасній дитині. Наприклад, 14 грудня, святкуючи День пророка Наума, ми провели шанування всіх відмінників. На святі були батьки, дідуся, бабусі, вчителі, діти. Відмінників вітали, дарували їм подарунки, пригощали дітей і дорослих. Великою родиною зібралися в школі і доторкнулися до традиції, обряду, звичаю, розкривши суть цього свята для української родини, зазираючи в історію шкільництва в Україні. Вийшло чудове свято! Всі були щасливі. Діти відчували свою причетність до вічності, до того, що вони — ланцюжок у процесі передачі майбутнім поколінням таємниць глибокої давнини.

чи є дрібниці у вихованні?

Будівлю школи, її приміщення маємо модернізувати, зробити затишними і зручними для проведення навчальних і виховних занять. Оформлення школи має відтворювати знання про традиції, побут наших предків, знання української астрономічної культури, землеробської звичаєвості, знання своїх оберегів, символів. Але це не повинно бути копіюванням пройдених зразків, це мусить бути оновлена, переосмислена національна традиція.

Велику увагу слід приділяти і харчуванню дітей у школі-родині. Це необхідність, яка сприятиме зростанню фізично здорової особистості. А тому треба дбати про забезпечення учнів у школі овочами, фруктами, всім необхідним для повноцінного харчування.

ЛЮДСЬКІ СТОСУНКИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблемою, яку маємо остаточно вирішити уже сьогодні раз і назавжди, є стосунки між учителем і учнем, батьком і дитиною, вчителем і батьком, тобто стосунки між усіма учасниками педагогічного процесу, людських суб'єктів є складнішими, ніж між суб'єктом і об'єктом. У радянській школі дитина була, переважно, об'єктом, на який здійснювався всебічний вплив (виховний, навчальний) з боку педагогів. Тепер ми бачимо негативні результати такого однобічного впливу на дитину і визнаємо дитину суб'єктом педагогічного дійства, здатного на взаємодію в стосунках «учитель — учень». У процесі взаємодії з навколишнім середовищем учень сам формує свою модель поведінки. Вихователь виступає головним чином лише джерелом, з якого дитина найбільше черпає допомогу для самовизначення щодо предметів, явищ, фактів, з

Родина — це кристал суспільства.

В.Гого

На уроці
українознавства.
Вчитель —
Т.В. Плешко

якими стикається. Взаємодія враховує систему інтересів і цілей обох суб'єктів цієї взаємодії і спирається на їхній подвійний зворотний взаємозв'язок. Такі стосунки встановлюються між всіма суб'єктами (людьми, причетними до школи-родини: батьками, громадськістю, меценатами, друзями тощо).

ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Національна школа покликана згармонізувати взаємодію педагогіки родинної і педагогіки школи, що мають свої особливості, створити умови для взаєморозкриття добрих починань батьків, учителів, друзів школи, акцентувати на тому доброму, талановитому, що є в кожній дитині. У такій школі встановлюються доброзичливі, щирі, теплі, лагідні, тобто родинні взаємини. Саме такі стосунки сприяють бажанню дітей перебувати серед однокласників, успішно навчатися, гарно поводитися, бути

добрими і милосердними. Тобто, школа організовує співпрацю, формує духовну спорідненість людей, які до неї причетні. Плакається авторитет матері й батька, здійснюється турбота про дітей та старих і немічних. Глибоко вивчаються традиції родини, що дає розуміння традицій народу, досліджується історія родини, що забезпечить не просто вивчення, а відчуття історії України.

Суб'єкт-суб'єктні стосунки в школі-родині та в довіллі, де функціонує школа-родина, в перспективі приведуть до його організації: розвиток підприємств, установ, діяльність громадських організацій можливі лише за умови найтіснішого контакту зі школою. Друзі школи, мудреці, меценати, батьки вважатимуть за обов'язок турбуватися про школу. Школі необхідно розробити різноманітні зв'язки з підприємствами, установами району і міста і відпрацювати специфічні для неї форми співпраці

НАУКОВО-НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА БАЗА

Проблемою трансформації на сьогодні є і навчально-методичне забезпечення. Якщо ми в школі-родині взяли курс на якість виховання і навчання, то стає необхідним перехід від методики, що схожа на дресирування, до філософії гри, режисури навчальних предметів. Отже, педагоги школи-родини повинні розробляти педагогічні

технології, що забезпечать такий перехід. Класно-урочна система поки що залишається панівною, а тому необхідно максимально індивідуалізувати навчання і виховання. Для цього потрібно розробляти індивідуальні програми. Це вже завдання спільне для педагогів і психологів. Психологічна служба в школі-родині повинна стати невід'ємною частиною її функціонування.

Уже сьогодні школі-родині необхідно мати міцну навчально-методичну базу. Це і стандарти, тести, програми, варіанти програм, книжки для вчителя, книжки для батьків, теоретичні праці, загальні педагогічні технології, конкретні педагогічні технології, дидактичні матеріали (хрестоматії, словники), таблиці, схеми, аудіовізуальні посібники, видання літератури з досвіду тощо. Школа сьогодні потребує телевізори, мовні лабораторії, електронні класи, магнітофонні класи (кабінети), навчальні машини, відеомагнітофони, тренажери, засоби зворотного зв'язку, поліекрани, електронні дошки, мікрокомп'ютери, проектори, слайди, кодопозитиви, магнітофільми, відео-записи і інше. Отже, щоб трансформуватися в школу-родину, необхідно мати навчально-методичне і матеріально-технічне забезпечення, що можливе при наявності розвинутої сучасної педагогічної індустрії.

Сьогодні школі бракує ідей і досвіду, виведених з таких

галузей знання, як психологія, соціологія, професійний менеджмент, систематичний аналіз у поєднанні з технічними галузями.

Школа-родина повинна мати належну бібліотеку. За кількісними і якісними результатами діяльності осередку необхідно створювати банк матеріалів «Школи-родини».

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Умовою трансформації є розробка і здійснення навчально-виховного процесу за спеціальним планом, який передбачає перехід на культурно-екологічний тип освіти. Така освіта заперечує нинішній ідеологічно-догматичний тип освіти, як шкідливий, і утверджує вищий, універсальний тип освіти, що забезпечує узгодження національного й загальнонародського, етнічної, національної унікальності і вселюдської універсальності.

Така освіта розглядає навчання як передачу способів мислення, формування вміння аналізувати різні ситуації, вибудовувати власну енергію мислення. Виховання розглядається як передача цілісних орієнтацій, а вони засвоюються переживаннями, а не лише логічним розумінням і запам'ятовуванням. Такі підходи докорінно змінюють педагогічні технології. А тому в новій школі методика замінюється філософією гри і режисурою сюжетів, змінюють-

***У виховній
роботі
постійно
орієнтуємося
на всю
систему
вартостей
сучасного
українського
виховання***

ся концептуальні простори виховання і отримання знань. Школа-родина, здійснюючи навчання в обсязі державних стандартів освіти, наповнює навчально-виховний процес проблемами, притаманними

українській національній школі. Це — українознавство, валеологія, родинність. При цьому знання з предметів державного і шкільного компонентів подаються інтегративно, що забезпечує їх правдивість і життєздатність. Такі знання забезпечать формування цілісної картини світу, відтворять нові взаємопроникливі знання, сформовані кількома науками.

Базові знання подаються в школі-родині в інтегративних курсах, а додаткові — під час опрацювання інтегративних проєктів-програм на факультативах, в позакласній роботі. На наш погляд, школярам сьогодні необхідна ґрунтовна природничо-екологічна освіта, яка базується на глибокому знанні географії України (геополітичне положення, різноманітність і багатство української природи, клімат України), біології (досконалі природні форми, як зразок для розвитку людини; криза в природі породжує духовну кризу; необхідність сприймання і розуміння природи, дбайливе ставлення до неї), екології (вплив природи на емоції, інтелект, мораль; джерела, шляхи, характер вимовпливу природи і людини, нерозуміння ролі природи і наслідки цього аж до Чорнобильської трагедії, екологічна криза). А тому доцільно, на наш погляд, учителям модифікувати інтегративні проєкти-проблеми з тим, щоб поглиблено вивчити певні предмети і проблеми.

У цій статті ми познайомили вас з результатами, набутими під час вивчення учнями курсу *валеології*. Але цей предмет викликає постійні дискусії. Наприклад, від представників православної культури — педагогів та служителів церкви — останнім часом доводиться чути про їхню незгоду з курсом *валеології*. У той самий час багато хто з педагогів є прибічником читання цього курсу. *В чому причина?* — із таким запитанням звернувся головний редактор до викладачів Київської Духовної Академії і Семінарії. Ось їхні відповіді:

- Зрозуміло, що предмет «Валеологія» ставить перед собою завдання навчити дитину вмінням стежити за станом свого здоров'я в цілому: у фізичному і духовному відношеннях. Ідея чудова, і проти неї ми нічого не маємо. Але реалізація і наповнення цієї ідеї викликає ряд серйозних зауважень і заперечень.

На наш погляд, небезпеку викликають ті пропозиції і концепції щодо здорового способу життя, які ґрунтуються на окултних і теософських поглядах, а також спроби висвітлити питання статевого виховання дітей, які в деяких випадках позбавлені цнотливості. Якщо ці питання будуть вирішені позитивно, то з боку Православної Церкви не буде заперечень щодо існування цього предмета. Зі свого боку ми можемо надати консультацію і рецензію.

Віталій ЧЕРНУХА,

член редакції журналу «Православний вісник», викладач Київської Духовної Академії і Семінарії

- Головне, чому ми не можемо прийняти той курс валеології, який викладається в школі сьогодні, бо він базується на чужій нашій історії, культурі, нашому менталітету основі. Якщо рослину пересадити в інші умови на чужий ґрунт, то вона або перероджується, або вже не може повною мірою приносити свій плід, або зовсім гине. Те саме відбувається з нашими дітьми, коли ми нехтуємо нашими традиціями. Вони духовно деградують, перероджуються.

Протоієрей Владислав СОФІЙЧУК,

головний редактор журналу «Православний вісник», викладач Київської Духовної Семінарії

Нам бачиться необхідним введення додаткових знань, занять з учнями за індивідуальними програмами та посібниками (під час обов'язкових занять або факультативно) з психології і валеології, що сприятиме формуванню майбутнього сім'янина, досконалої особистості. Такі знання, можливо, спланувати на базах: *біологічній* (природа — джерело фізичного і духовного здоров'я, біологічні знання — як джерело здорового способу життя); *психологічній* (основи дитячої патопсихології — методики покращення пам'яті; запобігання палінню, алкоголізму та наркоманії; психічне здоров'я вчителів та школярів); *екологічній* (екологічна культура, виховання радіаційної гігієни); *фізкультурній* (рух підвищує фізичний та психічний рівень життя); *трудовій* (ліплення з глини [глина лікує], пластиліну, вміння приготування фіточаїв, салатів здоров'я тощо); *родинній* (навчання здоров'ю батьків, а через них — дітей і, навпаки, дітей, а через них — батьків).

Школа-родина на перше місце ставить виховання, а навчання виступає засобом виховання.

Найрізноманітнішими бачимо форми організації виховної роботи в школі-родині, що мають забезпечити формування творчої, вдумливої особистості, розвиток у дітей інтересу до науки, техніки, мистецтва, ремесел,

суспільної, підприємницької діяльності. Дитячі творчі майстерні, в яких здійснюється індивідуальна і групова робота під керівництвом вчителя, діють в нашій школі вже не один рік. Їхня робота базується на українознавстві, що забезпечує глибоке вивчення предмета за концентрами та інтегрує знання багатьох предметів, формує мислення, стосунки, традиції, національний характер.

У виховній роботі постійно орієнтуємося на всю систему вартостей сучасного українського виховання — незалежно від того, з якими віковими категоріями дітей проводиться робота. Змінюємо лише форму передачі вартостей, залежно від віку учнів. Програми виховання дітей будуюмо за принципом цілісності, тобто виховна робота з дітьми розгортається від простішого, зорієнтованого переважно на довіря дитини, — до складнішого, що властиво виховній роботі зі старшими учнями. Кожний клас організовує системне навчання вартостей, спираючись на загальні норми, подані в Кодексі вартостей і розроблюючи виховні програми конкретного призначення — для початкової школи, для середньої і старшої школи. Учні оволодівають вічними вартостями: основними національними, громадянськими, сімейними, вартостями особистого життя. Кожний клас працює над конкретним завданням,

Школа-родина на перше місце ставить виховання, а навчання виступає засобом виховання

яке стає завданням усіх: учителів, які працюють з даним класом, батьків, друзів класу, родичів дітей. Наприклад, 1-А клас починає замислюватися над вихованням пошани до старших, щирості, дбайливості. Ці родинні цінності особистості, які закладаються у сім'ї, знаходять подальший

розвиток у шкільній родині. Вчитель планує свою роботу, продумує завдання, заходи, анкетування, ігри, свята, з тим, щоб закріпити і розвинути у дітей ці якості, а там, де їх нема — прищепити дитині, як необхідну якість її особистісного становлення. А от в 11-ому класі — це вже

• **Тетяна АНТОНЮК**, заступник директора з наукової роботи:

В. Сухомлинський в книзі «Батьківська педагогіка» підкреслював: «У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання. Із сім'ї, образно кажучи, закладаються коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я — це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи».

Дослідник українського родинознавства професор Мирослав Стельмахович зазначив, що завдяки застосуванню національної системи родинного виховання кожен конкретний народ продовжує себе у своїх дітях, неухильно генезує свій національний дух, характер, менталітет, традиційну родинно-побутову культуру.

Дуже гостро стоїть проблема виховного ідеалу або мети виховання. Поширилась думка, мовляв, у вільному й цивілізованому світі в ідеалах давно вже ніхто не має потреби. Але хочеться заперечити. Саме той, хто здатний мислити вільно й цивілізовано, надає ідейному чиннику принципового значення.

Альберт Ейнштейн зазначив: «Людина, яка вважає своє життя безглуздом, не лише нещаслива, вона взагалі навряд чи придатна до життя».

А тому ми за те, щоб виховання мало чітку мету, визначало ідеали та цінності.

Цінності сучасної родини це ті, що є найбільш значущими, мають універсальне значення і позитивну спрямованість.

В ієрархії цінностей на перше місце правомірно поставити ті, в основі яких лежить ідея приналежності до народу. Це: Слово, рідна Земля, Бог, Пісня, Знання, Праця, Сім'я, Батьківщина, Мир тощо.

Зауважимо, що школа не може дати того, що дає родина до 5 років. Школа дає цивілізаційну культуру: культуру етнонаціональну, релігійну, інформаційно-технічну. Сьогодні людина повинна знати комп'ютер, бути інформаційно-технологічно освіченою і етно-національно свідомою. Людина повинна розуміти цінність рідної землі саме для того, щоб вижити і подолати бездуховність і владу наживи. А тому не обійтися без ідей патріотизму, громадянськості як чинника моральності, об'єднуючої універсальної риси.

На думку професора Мирослава Стельмаховича, показником духовності є ставлення до батьків і могил. Це він вважає абсолютним тестом.

Педагогічна ідеологія сім'ї і школи повинна мати нині тільки позитивний зміст. Тобто виховувати сьогодні слід на позитиві. Це, по-перше. По-друге, процес навчання і виховання повинен являти собою одне ціле. І по-третє, педагог має сьогодні вміння ввійти в світ дитини (кожної дитини!), зрозуміти її й допомогти зорієнтуватися.

Тут великого значення набуває ідея школи як домівки, сім'ї, де дитина спілкується, будує стосунки. І де цінності родини, ідеали та інтереси сім'ї знаходять продовження.

наполеглива наукова праця над проблемою прищеплення любові до рідної історії, родинного звичаєвого права.

Виховуючи дітей, на перше місце ставимо **цінність родини** як найвищу моральну цінність людини. Уже сьогодні це допомагає розв'язувати сімейні проблеми і завдання батьківської педагогіки. Робимо перші кроки у формуванні національної системи

родинно-шкільного виховання в сучасній Україні. І, вважаємо, що **родинна педагогіка має велике майбутнє, бо є універсальною**. Її початки у сім'ї, а сім'я була і залишається святинею людського духу, джерелом педагогічної культури, яка сьогодні потребує широкого наукового дослідження і практичного застосування в життєдіяльності школи.

• **Анатолій СТАРОВОЙТ, вчитель історії:**

Із практики своєї роботи вчителем історії і права та класним керівником можу сказати, що у школярів різного віку і різних поколінь відчувається бажання, щоб у колективі класу, школи було більше сімейної сердечності, задушевності, довір'я та взаємодопомоги. В дитинстві кожен потребує особливої уваги і чуйності. Якщо учень виростає в оточенні безсердечності, він перестає помічати родинне добро і красу. Школа не може повною мірою замінити учню сім'ю і особливо матір, але якщо дитина позбавлена сімейної турботи, вчителі повинні бути особливо уважними до неї і компенсувати їй відсутні почуття та увагу.

Вчителів і директорів шкіл не потрібно звинувачувати в тому, що в школі є важкі діти. Першочерговим є визначення причини, чому дитина стала важкою. В. Сухомлинський вважав «...це святою справою педагога. Як лікар вивчає організм хворого, шукає і знаходить джерело хвороби, так і педагог повинен вдумливо, уважно, терпеливо вивчати розумовий, емоційний, моральний розвиток дитини, шукати і знаходити причину, в силу якої вона стала важкою, використовувати такі засоби виховного впливу, які б враховували особливості її індивідуального світу. І ще один засіб є в руках педагога — він може попереджувати причини, що породжують важких дітей, звичайно, не одними словами, а з допомогою громадськості».

В колективі нашої школи з метою попередження правопорушень робиться все для створення теплих родинних відносин та чуйного ставлення до учнів. Робота проводиться на основі принципів демократизму, які завжди були органічною рисою українського характеру. Всі справи вирішуються спільно, колегіально, особлива увага звертається на «важкі сім'ї». Учителі дотримуються принципу — демократія не влада всіх, а служіння всім. Почуття обов'язку є пріоритетним в роботі.

Головною запорукою здорового життя школи-родини, як і сім'ї, є злагода й мир між усіма особами педагогічного дійства, де всі мають жити у взаєморозумінні та взаємоповазі на основі заповідей Божих: шануй батька свого і матір свою — і добре тобі буде, і довго житимеш на землі.

Школа, в якій учителі ставляться до дітей з любов'ю, а діти — з пошаною до учителів та оточуючих, живуть у злагоді між собою, є перспективою для української освіти.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: КРОК ЗА КРОКОМ

Модель безперервної особистісно орієнтованої освіти в українській реальності

З метою створення інноваційної моделі безперервної освіти гуманістичного типу, реалізації в ній особистісно орієнтованих цілей навчання, виховання і розвитку молодших школярів реалізується експериментальна програма Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».

Основні теоретико-методологічні засади програми співзвучні з тими, що відображені

у Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ ст.)». Вони ґрунтуються на ідеях провідних фахівців з психології пізнання (*Л.Виготський*), педагогіки (*Д.Дьюї*, *С.Сойфер*), суспільних наук (*Е.Еріксон*) і поєднують існуючий у світовій та вітчиз-

няній філософіях освіти досвід розробки гуманістичних освітніх технологій, спрямованих на виховання творчої мислячої особистості.

Потреба внесення змін до навчально-виховного процесу впливає з кризового стану освіти та є інтелектуальним відгуком на різкі зміни, що відбуваються в суспільстві. Це доводить актуальність експериментального дослідження як життєво необхідного, якщо врахувати величезний потік інформації у щоденному житті, зміну ролей традиційних інституцій та сучасні уявлення про розумові функції особистості.

Ідеї та теорії початкової освіти дітей відображають такі три напрями. Перший, *етика соціальної реформи*. Це означає, що у вихованні малих дітей треба враховувати соціальні зміни та перспективи удос-

**Галина
ВОЛЧЕНКОВА,**
методист Центру
координації
діяльності
післядипломної
педагогічної освіти
та міжнародного
співробітництва
ЦППО
АПН України

© Галина ВОЛЧЕНКОВА, 2000

Від автора статті. У житті мені завжди щастило на зустрічі з прекрасними людьми. Висловлюю слова великої вдячності творчому колективу однодумців за плідну співпрацю.

Сьогодні ми представляємо школу, про яку давно мріяли, школу, де дитину чекають, школу нової демократичної України.

А епіграфом хай будуть слова чудової поетеси, педагога, друга Марії Чумарної:

Хочемо світ оновити, розбудити Весну.

Хочемо в світі творити серця вічну красу.

Ми приходим до світу — світ приходить до нас.

Вся планета нам світить, ніби радісний клас.

коналення суспільства в майбутньому. І дорослі мають дбати про те, щоб поліпшити умови для наступного покоління. Це позитивно буде впливати на дітей. Другий — *визнання цінності самого періоду дитинства*. Прийняті закони про захист дітей та забезпечення їх здоровим способом життя допомагають педагогам уже з перших років життя формувати базу для подальшого розвитку в фізичній, соціальній, емоційній та пізнавальній сферах. Більше уваги приділяється повазі до дітей і самого дитинства, про що свідчать програми, яких раніше не бачили в педагогічній практиці. І третій — *це роль школи та родини як партнерів у передачі освітньо-культурних цінностей*. Дитяча гідність буде утверджуватись за умови, якщо буде визнана її культурна спадщина. Визнання та цінування культурної різноманітності людей закладені в принципи демократичної освіти. Програма «Крок за кроком» побудована на засадах поваги до культурних традицій і визнання важливої ролі членів родини.

Програма ґрунтується на цінностях демократичного суспільства. Це цілісна модель особистісно орієнтованої освіти, що охоплює різні рівні освітнього процесу — дітей (напрямок програми для дітей від народження до 5 років), учнів (напрямок програми для початкової та середньої

школи), студентів (програма проведення педагогічної практики), їхні родини (програма залучення членів родини до навчально-виховного процесу), вихователів, учителів (програма тренінгів та семінарів), викладачів (програма спекурсів), керівників освітніх закладів, представників громадськості (школа лідера в освіті). Вона демонструє педагогічну технологію створення умов для повноцінного вияву і розвитку особистості.

Такі ідеї педагогічного експерименту, як підготовка дітей до успішної діяльності в демократичному суспільстві; виховання людей, що вчитимуться все життя; забезпечення безперервності освіти; розробка та апробація навчальної технології особистісно орієнтованого навчання в умовах України, поставили перед педагогами-експериментаторами конкретні завдання педагогічного дослідження:

- створити інноваційно-творче середовище для активної групи педагогів;
- виробити професійно вмотивовані орієнтири для прийняття вчителями Програми «Перші кроки»;
- організувати освоєння теоретичних і методичних підходів розвитку дитини за Програмою «Перші кроки»;
- розробити інструментально-дидактичне забезпечення освітнього процесу з метою досягнен-

Визнання та цінування культурної різноманітності людей закладені в принципи демократичної освіти

В основу програми «Крок за кроком» покладена віра в принципи демократії

ня учнями експериментальних класів кінцевих результатів, адекватних вимогам, нормативним для шкіл України;

- організувати педагогічний моніторинг з метою вивчення динаміки розвитку дитини в освітньому процесі, корекції його умов;

- за умови досягнення позитивних результатів передбачити поетапне розширення зони експерименту, послідовне залучення нових освітніх закладів.

Організація навчально-виховного процесу за таких умов вносить деякі зміни у технології проектування закладу освіти нового типу.

- ♦ **У змісті освіти** — функціонує інноваційна модель безперервної освіти гуманістичного типу «дитячий садок-школа I та II-III ступенів».

- ♦ **В організації навчально-виховного процесу** — створюється навчально-розвивальне середовище засобами індивідуалізованого та інтегрованого навчання через особливе структурування змісту видів діяльності учнів. Класне оточення, весь навчальний простір стає особистісно спрямованим, слугує дитині підтримкою і стимулом розвитку. А педагогічне спілкування розглядається як діяльність, яка оберігає та підтримує дитинство і дитину, вивчає і стимулює її інтереси, створює оберігаюче й розвивальне середовище. Вчитель моделює

зразок поведінки з іншими людьми.

- ♦ **У формах і методах навчання** — відбуваються часткові зміни в класно-урочній системі, набувають іншої форми засоби планування, методичні підходи до навчання дітей молодшого шкільного віку носять характер практичної взаємодії і демонструють увагу до психологічних особливостей дитини.

- ♦ **Активне залучення батьків до навчального процесу** — програма визнає, поважає та підтримує важливість ролі батьків як перших учителів і експертів розвитку своєї дитини, розглядає батьків як партнерів учителів у вихованні та навчанні дітей. Учителі активно залучають батьків до співпраці. Це сприяє взаєморозумінню дітей з батьками та вчителями.

В основу програми «Крок за кроком» покладена віра в принципи демократії. Як дошкільна, так і початкова програми заохочують дітей до того, щоб вони були активними громадянами, цінували принципи, властиві демократичному способу життя. Вчителі допомагають їм робити свій вибір та брати на себе відповідальність за нього. Програма для початкової школи вчить цінувати взаємну повагу, відповідальність між дорослими та дітьми, чесність, турботу та старанність. Дорослі моделюють ці характеристики в

своїх щоденних контактах з дітьми, що є основою розвитку особистості.

Модель Програми для початкової школи включає обов'язкові компоненти:

- участь родини;
- методи індивідуального підходу до дитини;
- створення навчального середовища та тематичне конструювання змісту;
- постійна перепідготовка та методична підтримка вчителів.

Концепція Програми експериментального дослідження реалізується через поступову трансформацію освітнього процесу в усіх його ланках (формування навчальних планів, змісту і предметної структури навчального процесу, організація навчального часу, система оцінювання успішності, структура й функції управління закладом освіти, наповнення класів тощо). Наукове й методичне забезпечення вимагає значної теоретичної та методичної підготовки вчителів пілотних освітніх установ, зокрема, їхньої участі в постійно діючому науково-методичному семінарі.

Апробація програми дала змогу забезпечити безперервність освіти та високий творчий потенціал учнів початкових класів, розробити навчальні програми, роздатковий матеріал, навчальні посібники, методичні коментарі, коригуючі матеріали, доповнення даних дослідницької

роботи, які можуть стати теоретико-методичною базою для створення інноваційної моделі безперервної освіти гуманістичного типу в Україні.

ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРУ І МЕЖ ЗМІН В ІСНУЮЧІЙ ПРАКТИЦІ ОСВІТИ

Державний стандарт освіти залишається змістовим ядром навчання початкової ланки, що лишає незмінною структуру базового компонента освіти (знання, вміння та навички) і дає змогу користуватись чинними програмами, адаптованими до Програми «Крок за кроком». Трансформація змістових компонентів навчання внесла часткові зміни в класно-урочну систему, засоби планування й програмування навчально-виховної роботи, науково-методичну діяльність шкільного колективу. Поширюється існуюча практика поділу класу на групи для деяких занять. У зв'язку з цим, розклад занять визначається щотижнево. Він може бути будь-коли змінений за домовленістю з адміністрацією, вчителями, учнями. При цьому загальна кількість годин з того чи іншого предмета на тиждень істотно не змінюється. Загалом формування розкладу занять у кожному класі, як і рішення про суттєві зміни в ньому та в навчальних планах, покладено на колектив учителів-експериментаторів, експертів

*Трансформація
змістових
компонентів
навчання
внесла
часткові
зміни в
класно-урочну
систему*

та адміністрацію. Кожен учитель разом з класом планує свої варіанти навчального заняття, циклу занять. Відтак, попереднє планування стає творчою справою вчителя (за допомогою методологічно-експертної групи).

Учення у молоді роки — різьблення по дереву, в старі — начерки на піску.

Талмуд

Педагогічна технологія не передбачає жорсткого планування і програмування навчально-виховного процесу, наявності документів, що інструктивно регламентували б діяльність вчителя, життя класу, школи в цілому (за винятком документів, що фіксують вимоги Державного стандарту освіти). Освітній процес стає більш гнучким і творчим, у той самий час не є спонтанним, бо досить чітко зумовлюється обов'язковими результатами навчання.

Пілотний період експерименту передбачав охоплення 12 шкіл типу «школа-дитячий садок» з різних регіонів України: 5 шкіл з Києва та Київської області, 2 львівські школи та по одній з Полтави, Дніпропетровська, Керчі, Одеси, Івано-Франківська.

Базовий навчальний план експериментальних класів, граничне навантаження учнів, вимоги до результатів навчання відповідають тим, які затверджені Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх шкіл.

Особливим в експериментальному навчанні є створення розвивального середовища, структурування змісту предметів на інтегрованій основі, організація ситуацій вибору, партнерської взаємодії учнів, учителів, батьків, широкого використання дослідницьких методів, методу проектів.

Істотною складовою експерименту є створення інноваційно-творчого середовища для вчителів-експериментаторів, вироблення у них професійно вмотивованих підходів до роботи в особистісно орієнтованій системі освіти.

Теоретичне обґрунтування дослідження, наукову адаптацію змісту державних програм до умов експерименту, комплексну експертизу діяльності названих вище освітніх закладів здійснює творчий колектив співробітників Міністерства освіти і науки України, Інституту педагогіки та Інституту психології АПН України, Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів ім.Б.Грінченка.

З метою виявлення результативності навчання і виховання, корекції умов експерименту використовувались методи комплексної психолого-педагогічної діагностики на основі порівняння з контрольними класами.

Зокрема, педагогічний моніторинг, спостереження, моделювання експертних оці-

нок дозволили проаналізувати особистісні зміни у розвитку учнів.

Одним із визначальних принципів Програми є забезпечення уваги до особистості кожної дитини, створення умов для особистісного зростання, яке виявляється у зростанні пізнавальної і соціальної активності учня, його самостійності, вмінні здійснювати вибір заняття, конкретного завдання, відповідати за цей вибір, позитивно і гуманно вирішувати конфліктні ситуації, що виникають у спільних діях чи заняттях, вмінні поважати позицію іншого, відмінності культурних традицій різних родин, етнічних груп тощо.

До методичного інструментарію, яким уже користуються вчителі початкових класів і вихователі дошкільних закладів (програми притаманна ідея неперервності і наступності освітнього процесу), перш за все належить «Форма спостережень за розвитком дитини віком від 6 до 10 років», опрацьована творчим колективом педагогів. Тобто систематичне, цілеспрямоване спостереження за станом особистісного розвитку кожного учня є основним методом збору відповідної інформації, її аналізу і оцінювання. За системою спеціально дібраних і вже апробованих як в міжнародному, так і у вітчизняному досвіді показників, вчитель оцінює:

- соціальний та емоційний розвиток учня;
- розвиток мови та мовлення;
- когнітивний розвиток;
- розвиток творчих здібностей;
- фізичний розвиток.

А за результатами аналізу матеріалів є можливість оцінити майстерність вчителя, його труднощі, надати певну допомогу у здійсненні особистісно орієнтованого підходу, а також порівняти розвиток учнів, що навчаються в школах за різними програмами. Так, попередні наслідки вивчення результативності навчання в умовах експерименту доводять, що успішність за предметами у цих класах не нижча, ніж у контрольних, а показники соціального та емоційного розвитку вищі.

Для кожного учня учитель заповнює *портфоліо* (назва, прийнята у світовій практиці), де зберігаються усі найкращі роботи учня, аналіз яких дає можливість виявити динаміку його розвитку і успішності.

Опрацьовується *карта спостережень* за організацією умов для навчання і розвитку учнів. Під керівництвом О.В.Проскури творчий колектив створив діагностичний інструментарій, за допомогою якого оцінюється відповідність навчального середовища різним психолого-дидактичним вимогам: учите-

Одним із визначальних принципів Програми є забезпечення уваги до особистості кожної дитини

**Зміст
Програми
спрямовує
вчителя на
побудову
партнерських
стосунків
з родинами,
на взаємну
відповідальність,
гуманізацію
і культуру
взаємин**

лем, психологом, заступником директора, працівниками органів освіти. Тут подано систему показників, за якими у балах контролюється:

- організація навчального середовища класу;
- обладнання навчально-виховного простору;
- атмосфера у класі, взаємини між педагогічним персоналом і учнями;
- взаємини між учнями;
- робота з батьками.

Першочерговою умовою організації освітнього і виховного процесу як в дошкільних закладах, так і у початковій школі за концепцією Програми «Крок за кроком» визначено участь родини. Батьки й члени родини широко залучаються до співпраці з учителями. Вони беруть активну участь у житті класу і школи на пропозицію вчителя і за власною ініціативою.

У кінці кожного навчального року батьки заповнюють стандартизовані анкети, аналіз яких дає матеріал для планування вчителем роботи на наступний рік, зміцнення співпраці школи з сім'єю. Потрібно зазначити, що цей аспект є одним з найважливіших у роботі вчителя, оскільки далеко не всі батьки готові надавати потрібну допомогу своїй дитині під час її навчання, вважаючи це за традицією, що склалась, обов'язком держави. Зміст Програми спрямовує вчителя на побу-

дову партнерських стосунків з родинами, на взаємну відповідальність, гуманізацію і культуру взаємин.

З метою вивчення рівня знань, умінь і навичок з базових предметів використовувались різні методи та форми, в тому числі і контрольні зрізи. Завдання для контрольних робіт були розроблені методами Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів ім. Б.Грінченка, Інституту педагогіки та Інституту психології АПН України з урахуванням вимог до програми середньої загальноосвітньої школи 1—4 класів та філософії Програми «Крок за кроком». Перевірявся рівень знань, умінь та навичок учнів експериментальних класів згідно з вимогами державної програми середніх загальноосвітніх шкіл.

Вивчення результатів проведених робіт з української мови та читання, математики, природознавства та соціальних наук довело, що рівень знань, умінь та навичок учнів експериментальних класів вищий, ніж учнів контрольних.

Аналіз результативності навчально-виховного процесу виявив також позитивні зрушення в особистісному розвитку молодших школярів, особливо його мотиваційній сфері.

Під впливом експериментального навчання набувають істотних змін інтереси учнів

за рахунок розширення діапазону об'єктів і явищ і одночасно поглиблення пізнавального пошуку в оволодінні суб'єктивно значущим змістом. Учні самі обирають і всебічно досліджують теми: «Пори року», «Сузір'я», «Вода і її властивості», «Ластівка», «Бджоли», «Собаки», розширюючи уявлення про узагальнені властивості предметів і явищ, їхній зміст, що змінює характер самого процесу пізнання, надає йому цілісного характеру і позначається на навчальних досягненнях учнів з інших предметів.

Важливо, що в експериментальних класах учні легко вступають у партнерські взаємодії під час роботи в групах, уміють вести діалог, полілог, налагоджувати стосунки поза класом. Їм властивий вищий, ніж у контрольних класах, рівень допитливості і вміння переборювати труднощі в навчальній діяльності та спілкуванні.

Таким чином, засвідчено фундаментальність засвоєння учнями базового змісту освіти, знань, умінь і навичок з української мови, математики, читання, предметів природничого циклу.

Водночас у ході безперервного відстеження експериментального процесу виявились деякі проблеми організаційного й навчального характеру, як-от: недостатність розробки управлінських аспектів діяльності експериментальних закладів, узгодження нормативних вимог до ведення шкільної документації тощо.

Для повноцінної реалізації основних методичних засад Програми «Крок за кроком» створюються такі навчальні умови, які ґрунтуються на взаємоповазі та гуманістичних принципах для забезпечення безперервності розвитку дітей і освоєння ними основних навичок успішної діяльності в демократичному суспільстві на основі рольового моделювання поведінки.

Творчий колектив працює над розробкою механізму органічного об'єднання змісту освіти та педагогічних технологій, які б забезпечували кінцеві результати навчання, прийняті в Україні, передбачили засвоєння демократичних цінностей на основі творчої взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу.

Для повноцінної реалізації основних методичних засад Програми «Крок за кроком» створюються такі навчальні умови, які ґрунтуються на взаємоповазі та гуманістичних принципах для забезпечення безперервності розвитку дітей...

ЧИ МОЖЕ ОСВІТА БУТИ БЕЗДУХОВНОЮ?

Православна культура у шкільних вимірах

Точка зору

*Май дух і смій
збудити його в дітях.*
Народна мудрість

**Ірина
БАРМАТОВА,**
директор
приватної школи
«Співтворчість»

Ніякі системи, ніяке програмне викладання моралі ніколи не замінять впливу особистості. Доля майбутнього кожної нації — в руках окремих осіб — вчителів шкіл, які сіють ті чи інші моральні зерна в серця дітей. За словами професора П.Ковалевського, «вчителі можуть бути благодійниками людства, але й можуть загубити ціле покоління...»

«Освіта, — за словами І.Львіна, — сама по собі, справа формальна. Вона дає формальні розумові вміння — зосереджуватися, читати, рахувати, аналізувати, проектувати. Все це необхідне і корисне, але зовсім недостатнє; все це служить і злодіям для їхніх дурних цілей... Освіта однієї пам'яті і одного розуму залишає людину напівосвіченою і, головне, безпринциповою, надаючи їй зарозумілість і спритність. Напівосвіта уводить від духу і від Бога».

Вчительське звання — це звання місіонера, оскільки не може привернути до себе вигодами, ані зручностями. При

скупій винагороді вчительство потребує самопожертви. Російський православний педагог С.Рачинський сказав про це так: «Потрібний особистий подвиг, нескінченно тяжкий, до смішного скромний — і тому великий».

Перед нашим суспільством стоїть велика проблема: ті, хто сьогодні покликані на високу ниву національної педагогіки, не мають достатньо знань у духовній сфері, а, значить, не спроможні допомогти дітям у вирішенні духовних питань.

Сучасна система освіти не готує вчителя до усвідомлення власної педагогічної місії, не формує у нього здатності виховати в дитині відчуття сенсу свого життя; даючи наукову освіту, здебільшого протиставляє віру і знання, науку і релігію.

Сьогодні протиставлення віри і розуму стає небезпечним вантажем, від якого потрібно терміново звільнитися. Сама історична реальність потребує зближення науки і релігії. І воно почалося. Але це не означає, що наука і релігія колись зіллються в якесь єдине «пізнання». Вони завжди будуть різними. Наука ставить перед собою мету дати повну відповідь на запитання: «Як світ живе?». У релігії

© Ірина БАРМАТОВА, 2000

інше завдання, вона відповідає на запитання: «Як людині в світі жити?», «В яких співвідношеннях вона повинна перебувати зі світом та Богом?». Сучасна наука і філософія орієнтують людину в світі. Але вони не завжди здатні проникнути в найпотаємніше людської душі. Це і є завдання релігії і Церкви. Їхня місія — сприяти творчому самовизначенню кожної людської особистості. При такому розумінні завдань релігії та науки не може бути і мови про протиріччя між ними.

Прогресивні педагоги України все гостріше ставлять питання про необхідність повернення системи освіти до основ християнського світогляду і християнської моралі. За професором Г.Ващенко, релігійність і патріотизм — головні джерела традиційного виховання українських дітей від часів Київської Русі. Служіння Богові і Батьківщині — дві абсолютні цінності українського народу.

Життя людини у всіх його проявах є і результат, і наслідок, і одночасно засіб духовно-морального становлення. Повернення до духовно-моральних традицій вітчизняної освіти приводить нас до відновлення втраченої повноти у сфері педагогіки.

СТРАТЕГІЯ ОСВІТИ

Сьогодні багато ідеологів сучасної освіти намагаються запропонувати для створення національної системи освіти

прагматичну (антропоцентричну) стратегію, поширену в США та деяких інших країнах. «Вона, — за словами О.Вишневського, — трактує людину як «вінець» сліпої, ніким не керованої еволюції, вбачає в ній «царя» Всесвіту. В центр уваги тут ставиться не розвиток сумління в людині, яке повинно обмежувати її волю і гальмувати в ній демонічні потяги, а культ її практичних інтересів, формування сильного характеру, підприємливості, в кращому випадку — «чесного бізнесмена», що прагне зовнішнього (матеріального) успіху... На першому місці — права і свобода людини... Ця стратегія, на якій, за визнанням тих самих європейських педагогів, позначилася криза духовності постіндустріальних суспільств, — розв'язує руки темним силам в душі людини, плекає культ надлюдини, якій «все можна».

Шлях абсолютизації принципу самореалізації особистості, шлях механічного перенесення в заклади освіти конституційних положень про права і свободи людини (аналогічно до американської системи освіти) не просто хибний, а й небезпечний. Не випадковою є тривога О.Сухомлинської: «Тоталітарна

*Не можна
прийти
до духовного
зростання
тільки через
розвиток
інтелекту, волі
або почуттів,
хоча духовне
життя і
опосередковуєтьс
я цим розвитком
душевних
складових*

система викорчувувала прагнення особистості до вільнодумства, до свободи. Зараз же спостерігаємо процеси, коли свобода трактується, як безвідповідальність, анархія, розпуста. Ми є свідками неповаги, нехтування закону, часто криміногенного характеру, які оголошуються і здійснюються під гаслами свободи. Панує криза відповідальності, й свобода розглядається як уседозволеність».

В.Зеньковський зазначав, що не можна проголошувати ідею особистості вишим принципом педагогіки: «Центральне поняття особистості для педагогіки не означає, що воно є в ній верховним принципом. Особистість пов'язана завжди з якимось соціальним цілим, вона включена в порядок природи, в своєму внутрішньому житті звернена до світу цінностей, шукає опори і наповнення у Бога... Поняття особистості не може бути абсолютизоване і в людській сфері: сфера цінностей не утворюється особистістю, а навпаки — її утворює і живить».

Для розбудови українського сучасного виховання необхідна християнська стратегія, яку лише потрібно доповнити розвитком в дитині «практицизму» і підприємливості, до чого спонукають нас процеси державотворення» (О.Вишневський).

З традиційно-християнського погляду (за визначенням О.Вишневського) на

людину впливає ряд фундаментальних засад, які визначають і природу виховання:

□ Людина наділена волею і розумом. Бог не диктатор, яким хоче бачити його людина з рабською психологією. Він поклав на неї відповідальність за себе, а, отже, зобов'язав її завжди робити власний вибір, керуватися власною волею і розумом.

□ Людина завжди між добром і злом і завжди в дорозі... Вихованість — це ... готовність до вибору, що супроводиться напруженням і намаганням... Людина вкорінена у два різні начала — поєднана з Богом, і ця єдність увесь час кличе її до моральної чистоти і досконалості, але водночас причетна і до гріховного світу і не завжди має шанс реалізувати свою християнську свідомість. Драма людини в тому, що вона завжди повинна вибрати між бажаним, але «невигідним» добром, і небажаним, але вигідним злом. Бажане і вигідне — висловлюють суперечність, закладену в самій природі людини, а тому до добра вона може йти, лише долаючи в собі своє емпіричне начало, приборкуючи його і утверджуючись в духовному через жертвність...

□ Людина — істота самовідповідальна, а тому змушена бути творчою... Людина зобов'язана все життя прагнути, намагатися, активно діяти, працювати, творити і т.ін... Бог не забезпечує людині дармовий матеріальний комфорт, не заперечуючи в принципі прагнення до нього. Християнство орієнтує, що добре життя людина для себе повинна будувати

сама... Вимога творчості — є головною передумовою саморозвитку як окремої людини, так і суспільства.

ДУХОВНІСТЬ У СВІТСЬКІЙ ОСВІТІ

Розглядаючи історію протиставлення понять «світська освіта» і «духовна освіта», бачимо, що поняття «світська освіта» склалося в Росії в XVII ст. в придворному оточенні. Однак і тоді поняття «світська» ніколи не мислилося як протилежне «духовній».

Штучне, некоректне протиставлення цих двох понять, яке отримало в нашій країні в XX ст. правове оформлення, веде до руйнування духовно-моральної і історико-культурної єдності суспільства. **Освіта не може бути не духовною.** Але духовною в повному розумінні цього слова світська освіта може бути лише у співпраці з релігійною освітою.

Світська педагогіка, декларуючи духовне життя, має на увазі лише його психологічне проявлення, **підмінює духовне душевним**, старанно уникає визнання реальності духовного світу. Досвід християнського, православного виховання доводить, що не можна «організувати» духовне життя в людині через розвиток її психофізичних функцій. Не можна прийти до духовного зростання через розвиток інтелекту, волі або почуттів, хоча духовне життя і опосередковується цим розвитком душевних складових.

У світській педагогіці поняття добра і зла носить відносний характер. В християнській, православній педагогіці вони абсолютні: зло не можна виправдати і не можна естетизувати.

Багато років ми були позбавлені релігійного виховання. Як пише Митрополит Кирил: «Саме ця ситуація призвела ... до нестримного зростання захоплення окультизмом, теософією, магією. Жахливо, коли немає ніякої боротьби, ніякого порівняння, ніяких знань, а людина вибирає перше, що трапилося на шляху лише тому, що вона з кимось зустрілася і за цим кимось пішла. Цю спокосу треба відвернути, і саме через освіту. Ми повинні зробити наших співвітчизників більш освіченими в галузі релігії, перестати бути в цій галузі дикунками...».

Національна школа повинна бути і **ХРАМОМ**, і майстернею національної культури, і **ПОЛЕМ БОРТЬБИ** за неї.

Сьогодні в системі освіти християнське світосприймання природніше увійшло б в душу дітей через викладання циклу природничих наук. Адже можна створити в учнів або відчуття свого гармонійного споріднення з природним світом, або позитивістської гордовитості над ним. Природничі наукові дисципліни розкриють дітям Премудрість Законодавця Світу.

*У безсовісному,
безбожному
суспільстві
жити повним
людським
життям
неможливо*

Діти мають знати, що понад 90% видатних учених останніх чотирьох століть були глибоко віруючими людьми. Видатні вчені ХХ ст. — Планк, Бор, Павлов, Цюлковський, Корольов та багато інших — неодноразово свідчили про свою віру в Бога, Трійцю, Ісуса Христа, про шанування Святого Письма. За словами А.Ейнштейна, «віра в осмисленість Всесвіту надихає пошуковця; чим більше наука робить відкриттів у фізичному світі, тим більше ми доходимо висновків, які неухильно спрямовують

...дух, завдяки тренуванню, стає діяльнішим.

Цицерон

нас до віри». 617 знаних у всьому світі вчених підписали маніфест, який зберігається зараз у відомій бібліотеці в Оксфорді (Англія). В цьому документі говориться про те, що нерозумно вчиняють ті, хто ставить науку в опозицію до Святого Письма, і передбачається, що прийде час, коли «обидва явно зійдуться у всьому до дрібниць».

Гуманітарні предмети зможуть розкрити людям те бачення людини і світу, яке виникло з Євангелія. К.Ушинський писав: *«Тільки християнство може вести людину по цій великій і небезпечній дорозі, вказуючи на живий ідеал досконалості — Христа».*

СВОБОДА СОВІСТІ ДЛЯ УЧНІВ

Деякі батьки і педагоги висловлюють думку про те, що

не можна вирішувати за дитину, в що їй вірити і коли починати вірити. Ми впевнені, що це не так. Проблема релігійного вибору надзвичайно складна. Соціологи стверджують, що лише 10—15% населення здатні до самостійного релігійного вибору, тільки у 15% яскраво виражений талант віри. Решта 85% у релігійній сфері готові бути веденими. Вони не заперечують, якщо їхню віру хтось сформулює за них. І якщо дати можливість молоді, яка не має досвіду та інформації, робити релігійний вибір самостійно, можна зіткнутися з проблемою духовного обезголовлення нашої країни. На молодих людей полюють легіони західних місіонерів, які пропонують зручні, комфортні й не дуже обтяжливі вірування.

Традиційні християнська освіта і мораль — національне надбання українського народу, і вони мають знайти гідне місце у державній системі освіти. А вибирати, кому вірити, чи взагалі вірити, дітям в майбутньому доведеться все одно самим, але їхній вибір буде усвідомленим.

Віру нав'язати неможливо. З позицій богослов'я віра — дар, з позицій філософії — діяння свободи. Серед громадян почав формуватися соціальний запит на цілісну, православно орієнтовану освіту, до того ж таку, яка вбирала б у себе, а не заперечувала зміст світської наукової освіти.

Світськість державної освіти не буде порушена, якщо богословське знання не буде переходити межі лише знання; але воно буде виконувати свою функцію дисципліни мислення лише у разі, якщо дотримається свого статусу саме знання, а не просто популярних відомостей.

Підґрунтям для взаємодії науково-гуманістичної і духовно-релігійної культур є такі компоненти освітнього простору:

- пошук і ствердження у масовій свідомості загальних начал між істинами науки і догматами релігії;

- формування у молодого покоління духовно-моральних ідеалів добра, свободи, істини, любові, справедливості, краси, віри;

- викриття новітніх форм світського ідолопоклонства та псевдорелігійного світогляду;

- розробка релігієзнавчого компонента у викладанні гуманітарного, наукового і технологічного циклів;

- релігійне просвітництво;

- вдосконалення викладання релігієзнавства в контексті історії вітчизняної та світової культури.

«Справа полягає, — запевняє В.Зеньковський, — не в зовнішньому поєднанні школи і Церкви, а в глибокому, внутрішньому їхньому зближенні». Проповідник сильний своєю вірою і знанням Таїнств, а також правил поведінки відповідно до канонів. Вчитель незамінний в

розумінні типології дітей, їхніх ціннісних орієнтацій і психології, відповідальності перед державою за їхню освіту.

За соціальним значенням релігію нічим не можна замінити. Глибоке внутрішнє життя дає можливість визрівати в людині силам, частина яких потім іде на підвищення рівня суспільства, через постійне пред'явлення йому особистістю високих цілей. Водночас, відчуваючи, що важливіша ланка її духовного життя знаходиться не в суспільстві, людина релігійна вмє стримувати свої суспільні вимоги, ніколи не доходить до бунту проти законів дійсності.

Релігія гармонізує відносини між особистістю і суспільством, — без отупілого схиляння перед соціальним життям, але і без спрямування на руйнацію і створення якогось нового світу.

До повернення особистості релігійного розуміння цілей життя слід і нам прямувати, особливо сьогодні. З потрясіння основ морального життя почалися наші соціальні негаразди. З відновлення значення релігії для людства має початися одужання. Все інше — зовнішнє укріплення порядку, влади — саме по собі необхідне, але воно залишиться без душі, без сили, якщо оживлена релігійна свідомість не дасть особистості належного керівництва в розумінні цілей життя.

Ми повинні зробити наших співвітчизників більш освіченими в галузі релігії, перестати бути в цій галузі дикунками □

РЕЛІГІЙНА ПЕРСПЕКТИВА

Ми прагнемо до побудови демократичного суспільства. Але чи готові ми прийняти всі його постулати? В багатьох країнах релігійна освіта розглядається як суттєва основа виховання морально-етичних норм і входить складовою частиною в систему освітніх програм державних закладів освіти. До таких країн належать Великобританія, Німеччина, Іспанія, Італія, Ірландія, Норвегія, Данія, Греція, Швеція та багато інших. У західному суспільстві вважається цілком нормальним, коли священник відвідує школу, проводить бесіди та уроки на богословські теми.

У Росії діє цілий ряд православних гімназій, які є державними закладами освіти. В Санкт-Петербурзі при Духовній академії і при Інституті вдосконалення вчителів працюють систематичні курси з богословських і церковно-історичних дисциплін. Там зрозуміли, що неможливо викладати такі предмети, як історія або література, не знаючи церковної історії і основ православного віровчення.

Прийшов час і в Україні долучитися до великих надбань національних духовних культур, звернутися до духовно-освітньої спадщини українського народу, яка неймовірно багата, згадати національну історію.

В ХХ ст. стало явним, що в світі співіснує велика кіль-

кість культурних світів, кожний з яких має свої ідеали, свою систему моральних і духовних цінностей, і що входження націй в світове співтовариство на рівних передбачає зберігання їхньої власної культури. Тому для нашої держави так важливо, щоб предмети, які формують світогляд учня, несли в собі основи слов'янської культури, були пронизані духовними цінностями християнства.

А для цього, в першу чергу, потрібно реформувати систему освітньої підготовки наших учителів. Необхідно, щоб психолого-педагогічний блок містив в собі курси історії православної педагогіки і психології. Потрібно ввести в освітній простір наукову спадщину забутих вітчизняних вчених С.Рачинського, В.Зеньковського, М.Пирогова та інших, які відкривають майбутнім учителям зміст традицій педагогіки, орієнтованої на православні духовно-моральні цінності.

Справедливо сказав на VI Різдвяних читаннях в Москві єпископ Львівський і Галицький владика Августин: *«Покоління вчителів розбещували наших дітей, сіючи в їхніх серцях сім'я богоборотьби. І актом їх істинного покаяння може стати, і для багатьох вже стає, бажання нарешті донести до своїх учнів слово про Христа»*. Це може відбуватися в різних формах: коли вчитель літератури говорить про релігійну тему, яка зву-

Традиційні християнська освіта і мораль — національне надбання українського народу, і вони мають знайти гідне місце у державній системі освіти

чить в літературі, він вже нагадує про Христа; коли вчитель історії компетентно розповідає про місце і роль святих у вітчизняній історії, він вже благовістує про Христа; коли вчитель математики розповідаючи про історію цієї науки, звертає увагу на те, що більша частина видатних математиків були християнами, — це теж нагадування про Бога; або вчитель біології, розповідаючи про те, що не тільки еволюціонізм в дарвінівському варіанті є основоположною теорією в біології, а й креаціоністська теорія — теж, цим самим розширює обрії, світогляд своїх учнів і наближає їх до того, що є істинною культурою, яка корениться в православній церковній традиції.

Якщо ми хочемо виростити молоде покоління, гідне своєї держави, якщо хочемо відродити почуття патріотизму у нашої молоді, прийшов час знову звернутися до Біблії, аби переконатись, що одним з головних обов'язків християнина є любити свою Батьківщину. Він не повинен чекати і думати, що вона йому дасть, а всім життям має бути їй корисним і примножувати її духовне і матеріальне багатство. Любов до Батьківщини виявляється у сердечній прихильності до свого народу і краю, в щирій участі в його щасті і недолі та пожертвуванні собою, своїм майном і навіть життям для Батьківщини.

Україна — держава багатонаціональна. Велика кількість націй утворюють світ. І сьогодні, коли умови в усьому світі щодо вирішення міжетнічних проблем надзвичайно складні, а в деяких регіонах просто трагічні, традиційна релігійна освіта нашої молоді необхідна. «*Національне виховання, — за словами В.Зеньковського, — поглиблюючи і одухотворяючи зв'язок особистості з рідним народом, повинно бути пов'язано з ідеєю наднаціональної єдності перед Богом, не спроможною бути перекресленою ніякими історичними конфліктами у відносинах різних національностей*».

Наше суспільство, яке втратило моральні орієнтири, поступово повертається до розуміння простої істини, що в безсовісному, безбожному суспільстві жити повним людським життям неможливо. І при всяких спокусах і масовій агресії бездуховності і жорстокої агресії матеріалізму **люди тягнуться до відновлення духовного фундаменту особистості та суспільства.**

**Віру
нав'язати
неможливо.
З позицій
богослов'я
віра — дар,
з позицій
філософії —
діяння
свободи**

«Соціологи стверджують, що тільки у 15% людей яскраво виражений талант віри. Решта 85% у релігійній сфері готові бути веденими. Вони не заперечують, якщо їхню віру хтось сформулює за них», — цими словами із статті Ірини Барматової редакція започатковує на своїх сторінках **дискусійний клуб**. Тож: ми і релігія, духовність і школа, чи повинен учитель бути віруючим? А директор? Запрошуємо всіх бажаючих до слова...

НАВЧАННЯ... З МІШЕЧКОМ НА ГОЛОВІ

Біологічна і соціальна програма
розвитку дитини: подолання протиріч

За здорову націю!

Одним з кризових явищ традиційних і нових систем освіти є розрив між фізичним вихованням і всіма іншими видами навчальної діяльності учнів. Можливою причиною існуючого становища є відсутність реальних механізмів, які обумовлюють взаємозв'язок пізнавальної та рухової діяльності у процесі навчання. Суть такої взаємодії полягає у формуванні системи, що має більший освітній і економічний ефект, ніж її компоненти, які реалізуються незалежно один від одного. Рухова діяльність учнів, організована у вигляді спеціалізованих форм фізичної культури, дихальної гімнастики спрямованої дії, може забезпечити своєчасне зняття розумової і м'язової статичної втоми. Вона стимулює різні форми ви-

щої нервової діяльності за рахунок фізичних вправ, які покращують м'язово-суглобову чутливість і орієнтацію в просторі, розпізнавання образів, символів, визначення фігур за допомогою родової подібності і видових відмінностей, виявлення топологічних і комбінованих властивостей предметного середовища (В.У. Агавець, І.М. Козлов).

У цьому випадку дидактична інформація і вирішення оздоровчих і виховних завдань можуть засвоюватись не на фоні пригнічення рухової активності, а, навпаки, як результат, коли засоби і методи фізичної культури використовуються не тільки для розвитку фізичних можливостей, а й для удосконалення освітньої і пізнавальної діяльності учня.

Для ілюстрації єдності механізмів рухової і пізнавальної діяльності нами проводиться експеримент в І—ІІІ класах СЗШ № 287 і № 17 в Києві, № 10 в Сумах, № 28 в Дніпропетровську та ін., де вивчення навчальних предметів проходить на фоні активної рухової діяльності, основою якої є раціональна постава тулуба. Правильне

**Олександра
ДУБОГАЙ,**

доктор педагогічних наук, професор Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, завідувач кафедри фізичного виховання і здоров'я

Олександра Дмитрівна Дубогай в освіті вже 30 років. Майстер спорту із парашутизму. Дбає про здорову націю. Під її керівництвом та за її участю 20 шкіл України успішно розв'язують проблему формування здоров'я школярів шляхом інтеграції рекреаційної та пізнавальної діяльності. Її кредо: «Хто нікуди не пливе, для того не буває попутного вітру».

© Олександра ДУБОГАЙ, 2000

положення пози сидіння стимуються утриманням школярами під час уроків мішечків з сіллю на голові. Даний методичний підхід забезпечує процес удосконалення культури поз як під час сидіння, так і під час рухів у найдоцільніший період для становлення стереотипів, тобто в період активного розвитку кістково-м'язової системи, опорно-рухового апарату, формування вигинів хребта. В своїй гіпотезі виходимо з того, що при дотриманні основної еволюційної вісі (звідси — «постава») в умовах оптимального режиму життєдіяльності організму опорно-руховий апарат, кістково-м'язова система, внутрішні органи і системи перебувають у тонкій взаємодії стану рівноваги, системи життєдіяльності налагоджені з дуже високим ступенем надійності.

За розробленою нами методикою заняття фізичними вправами направленої дії з мішечками з сіллю на голові під час навчання загальноосвітніх предметів згладжують негативні наслідки тривалого перебування в ірраціональних позах у школярів під час сидіння за партою, столом, комп'ютером, сидіння чи стояння за мольбертом, музичними інструментами і т.д. Завдяки такому підходу школяр стає володарем стабільного здоров'я.

Необхідно зазначити, що на практиці у житті культура

поз стояння, сидіння, стереотипів рухів досить низька. Більшість школярів мають порушення постави, сидять, ходять, стоять, опустивши голову вниз і сутулячись. Порушення принципу прямоходіння, прямостояння значно понижують якість здоров'я і навчання, період активної життєдіяльності незалежно від віку, добробуту і країни проживання. Педагоги, батьки мають досить туманні уявлення про можливості раціональної постави, рухів, розвитку рухових можливостей, характеристик тіла. З цією метою був розроблений і упроваджений «Щоденник здоров'я» як методичний посібник, що дає змогу і школярам і батькам контролювати, спостерігати і вносити свої корекційні втручання як у формування постави, так і функціональних і рухових систем засобами фізичної культури.

Упровадження мішечків під час сидіння, ходіння, стояння в навчальний процес практично дало змогу переосмислити методіку формування постави у процесі навчання у молодших класах. В її основі є такі положення:

□ еволюційний процес становлення прямоходіння супроводжувався ретельним «регулюванням» взаємодії м'язового корсету, внутрішніх органів і систем; саме поняття «постава — вісь» (етимологія слова) є основною компонентою Закону Природи — «Людина Прямоходяча»;

Література, що допоможе прийняти рішення:

□ Інтеграція рухової і пізнавальної діяльності дітей як механізм зміцнення здоров'я і удосконалення системи образів. / Матеріали III Всеросійського конгресу, 24-27 червня 1997 р. — СПб., 1997. — С. 28-29.

□ Менькова С.В. Інтеграція рухової і пізнавальної діяльності дітей шкільного віку. — СПб., 1997. — 99 с.

□ Дубогай О., Почечуєва І. Моніторинг оздоровчових процесу молодших школярів. / Матеріали IV Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації», 18 травня 2000 р. — СПб., 2000. — С. 365.

Фізичні вправи
можуть замінити
безліч ліків...

А. Мюссе

□ при практичній реалізації методики формування стереотипу правильної постави за допомогою утримання мішечків з сіллю на голові при сидінні, стоянні, ходінні практично вирішується суворе дотримання принципу прямостояння і рівня взаємовідносин окремих частин тіла відносно еволюційної вісі завдяки удосконаленню рефлексів культури поз;

- правильна рефлекторна тонізація всієї шийно-тулубної мускулатури;
- найбільш стійке і найменш енергомістке положення тіла;
- найтонша координація м'язових напружень;
- узгодженість роботи органів і систем організму;
- комфортність зовнішнього і внутрішнього стану школярів;
- енергетично економічна форма м'язової активності;
- відносна невтомлюваність під час тривалого збереження фізичного навантаження;
- оптимальна співвіднесеність всіх ланок скелета;
- конкретне вираження індивідуальності, психологічної виразності особистості та краси форм тіла;
- основа стабільного здоров'я і довголіття.

Під час вирішення проблеми формування рефлексу правильної постави у школярів застосування мішечків з сіллю на голові як в навчаль-

ний час, так і в домашніх умовах служить своєрідним тренажером для удосконалення раціональної постави, індикатором встановлення орієнтування правильного положення голови і, відповідно, тіла, м'язових відчуттів, самоконтролю за правильністю постави.

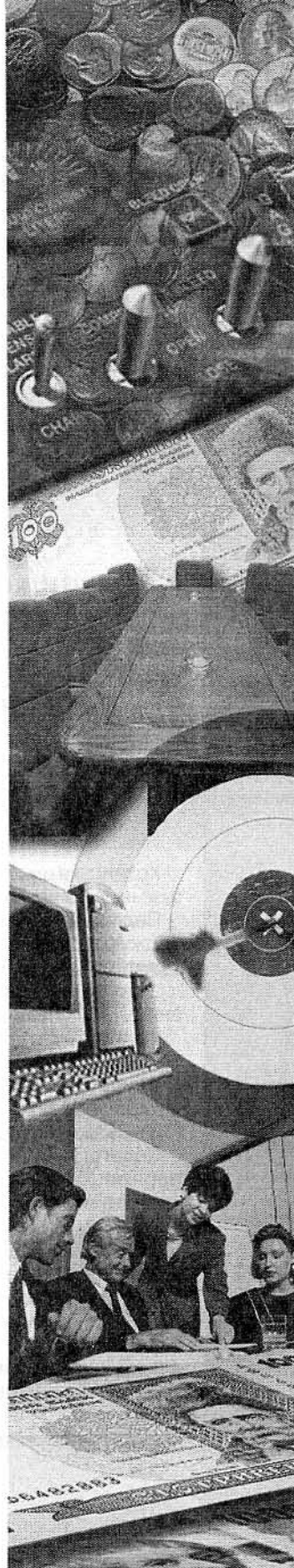
Вивчення загальноосвітніх предметів з мішечком на голові на фоні виконання під час уроків різних фізичних вправ відповідної кожному предметові спрямованості м'язових зусиль забезпечує інтегративний підхід і практично відкриває новий науковий напрям подолання протиріч між біологічною і соціальною програмами розвитку дитини: протиріч між поглибленим вивченням конкретного предмета і необхідністю застосування інтегральних знань у житті; протиріч між потребою школяра переробляти зростаючий з кожним роком обсяг інформації й лімітом часу на її засвоєння; комп'ютеризацією, покращанням організації навчальної праці і в той самий час зниженням рівня рухової активності, яке ускладнює проблеми здоров'я учнів.

Вважаємо, що інтегровані заняття доцільно починати у молодших класах, відразу привчаючи дітей до рухливого варіанта навчання, а не переучувати їх на якомусь етапі.

ДИРЕКТОР ЯК МЕНЕДЖЕР

З ДОСВІДУ ХОТИНСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ «ШКОЛА-САД»	с.102
ДИРЕКТОР ПРИЙШОВ НА УРОК... ..	с.110
МІЙ ЗАСТУПНИК	с.120
ТОЧКА ЗОРУ: директор — менеджер чи лідер?	с.126

СХОДИНКИ ДО БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

**З досвіду організаційно-методичної роботи
в умовах Хотинського навчально-виховного
комплексу (НВК) «Школа-сад»**

**Початкова школа:
кроками реформи**

Проблема наступності у вихованні і навчанні дітей старшого і молодшого шкільного віку займає важливе місце як у теорії, так і в практиці минулого і залишається актуальною сьогодні, коли становлення та розвиток суспільства вимагає певної перебудови всіх ланок освіти, важливим принципом якої є її безперервність.

**Дарина
СТРУННИКОВА,**
аспірантка Чернівецького
держуніверситету;

**Лідія
ЛЕМЕШЕВА,**
директор Хотинського
НВК

Хотинська школа-сад (материнська школа) працює як українська національна школа-родина.

Педпрацівниками школи-саду розроблені і впроваджуються власні програми та методики, які затверджені обласним відділом освіти:

«економічне виховання та основи економічних знань (Л.Ф.Лемешева);

«світова дитяча література (О.Г.Олійник, Т.І.Була-тович, В.М.Койцан);

«жива скарбниця (М.Д.Дубчак);

«краса рідного слова (Р.В.Козловська);

«культура поведінки (Л.Т.Зінзюк).

Педагогічний колектив установи співпрацює з Чернівецьким державним університетом і Київським національним університетом ім.Тараса Шевченка.

На базі закладу проходять науково-практичні конференції, семінари. Так, у 1998 р. відбулась міжнародна науково-практична конференція «Підготовка педагогічних кадрів і діяльність закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку», а у жовтні 2000 року успішно проведено семінар-практикум за цією тематикою.

Перші обґрунтування необхідності створення стійкої системи наступності у роботі пов'язаних між собою ланок навчання, в яких дошкільне виховання повинно бути початковою ланкою, знаходимо в працях Я.А.Коменського та Й.Г.Песталоцці.

Класики вітчизняної та світової педагогіки, зокрема Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, Є.І.Тіхеєва, С.Ф.Русова, визначили зміст роботи по забезпеченню підготовки дітей до школи, висунули конкретні вимоги до неї, розкрили питання наступності у виховній діяльності сім'ї, дошкільних закладів і школи (див. фото 1).

Перед школою і дитячим садком стоїть єдина мета — забезпечити всебічний розвиток нової людини, який має здійснюватися спільними зусиллями всіх ланок системи освіти. Від ефективності виховання і навчання дітей у дошкільному віці великою мірою залежать результати їх навчання в школі.

Ефективність наступності в роботі дитячого садка та школи знаходиться в безпо-

© Дарина СТРУННИКОВА, 2000

© Лідія ЛЕМЕШЕВА, 2000

середньому зв'язку з готовністю і здатністю педагогів до її реалізації. Це зумовило першочерговість завдання нашого дослідження, яке проводилося на базі експериментального майданчика «школа — дитячий садок» в м.Хотин (Чернівецька обл.).

Сутність експериментальної роботи полягає в конкретизації змісту та форм організаційно-методичної роботи в умовах діяльності НВК «школа — дитячий садок», спрямованої на підвищення фахової майстерності вихователів і вчителів із забезпечення наступності в навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного й учнів молодшого віку.

Оскільки наступність передбачає встановлення внутрішнього зв'язку в змісті навчання й виховання, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності дітей попереднього та наступного вікових етапів, забезпечення цілісного, неперервного процесу ознайомлення з природою дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку можливе з-за умови готовності вихователів і вчителів до її реалізації. Результативність реалізації наступності залежить від готовності дітей до оволодіння новими, складнішими знаннями, уміннями та навичками, новим видом діяльності — навчальним, яку має забезпечити вихователь, і в подальшому — активне використання вчите-

Фото 1.
Сімейний урок
«Все починається
з мами»

лем цілісних новоутворень, набутих до вступу в перший клас. Очевидно, що діяльність обох педагогів взаємозумовлює загальний результат педагогічного процесу. Отже, вихователь, орієнтуючись на майбутнє, повинен знати зміст і методику навчання в молодших класах, зокрема в першому класі, а вчитель — зміст і особливості організації навчально-виховного процесу в підготовчій групі. Така необхідність зумовлена також специфікою діяльності навчально-виховного комплексу «школа — дитячий садок», в якому є оптимальні умови для організації колективних форм роботи дітей дошкільної та учнів шкільної ланок освіти.

Як засвідчують результати констатуючого експерименту, більшість вихователів і вчителів не готові до ефективної реалізації наступності. Їм потрібна допомога в оволодінні теоретичними знаннями та практичними способами забезпечення цілісно-

**Від
ефективності
виховання
і навчання
дітей у
дошкільному
віці великою
мірою
залежать
результати
їх навчання
в школі**

го процесу формування системи знань про природу, в удосконаленні педагогічної діяльності, підвищенні фахової майстерності відповідно до сьогоднішніх завдань освіти. Оскільки з проблеми наступності не видало у достатній кількості методичної літератури, яка б слугувала засобом самоосвіти педагогів, зміст методичної роботи спрямовувався на підвищення фахової майстерності вихователів і вчителів, надання їм реальної, дійової наукової та практичної допомоги, яка б

Потрібно дуже багато вчитися для того, щоб дещо знати.

Ш.Монтеск'є

здійснювалася відповідно до плану організаційно-методичної роботи з педколективом.

Різноманітність змісту та форм методичної роботи з вихователями і вчителями спрямовувалась на підвищення компетентності, професіоналізму, який би забезпечив як координацію їхньої педагогічної діяльності в умовах НВК «школа — дитячий садок», так і втілення нових ідей, альтернативних програм, нових підходів до організації навчально-виховного процесу з орієнтацією на загальний та індивідуальний розвиток дітей, природні задатки й можливості, специфічні нахили та здібності відповідно до вікових потреб кожного вихованця.

Розробляючи тематику методичної роботи з педколективом, ми ґрунтувалися на тому, що на рівні сучасних вимог педагог повинен удосконалювати свою фахову майстерність відповідно до ідеї гуманізації навчання і виховання, використовувати на практиці досягнення науки, складати власні оригінальні методики навчання дітей, здійснювати ефективні форми педагогічної роботи з батьками. Тому методична робота з педколективом передбачала вдосконалення знань, умінь, особистих якостей педагогів і була спрямована не тільки на розв'язання проблеми наступності в ознайомленні з природою дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а й на підвищення загального рівня фахової майстерності, готовності педагогів до виконання професійних функцій.

Так, відповідно до плану методичної роботи був проведений теоретичний семінар на тему «*Наукові основи наступності та шляхи її реалізації в умовах НВК «школа — дитячий садок»*», на якому вихователі та вчителі ознайомилися з науковими дослідженнями з проблеми наступності. Щоб забезпечити оптимальні результати практичної реалізації наступності в роботі дитячого садка і школи, педагоги повинні володіти теоретичними знан-

нями, які сприятимуть створенню оптимальних умов для навчання і виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. З цією метою розглянуті наукові положення з проблеми наступності, висвітлені Б.Г.Ананьєвим, Ш.І.Ганелінім, О.К.Бушлею, О.Г.Морозом, М.Д.Ярмаченко, М.А.Машовець, А.М.Алексюком, З.Н.Борисовою, О.В.Киричук, Д.Ф.Ніколенко, В.В.Гурською та іншими.

Розумінню сутності наступності та її значення у забезпеченні неперервності й ефективності педагогічного процесу сприяло ознайомлення педагогів з теоретичними положеннями стосовно психологічних передумов успішного навчання дітей у школі. На семінарі розглядалися особливості розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, психолого-педагогічні механізми підготовки дітей до навчання та їх адаптації до шкільного життя в умовах НВК «школа — дитячий садок», проблема переходу від ігрової до навчальної діяльності, особливості «кризи семи років», дидактичні вимоги до організації педагогічного процесу в дитячому садку та школі (О.Я.Савченко, Т.А.Ковальчук, С.О.Ладивір, О.В.Проскура, В.В.Давидов, Д.Б.Єльконін, Л.С.Виготський, Н.М.Бібік, Л.В.Артемова, Н.О.Пустовіт, Г.П.Пустовіт, В.І.Бондар та інші).

КЛЮЧОВА ІДЕЯ

Розглянувши з педколективом НВК «школа — дитячий садок» (м.Хотин) наукові положення, висвітлені у працях З.П.Плохій, І.С.Дьоміної, В.Г.Кузя, було зроблено висновки, що в НВК «школа — дитячий садок» можна створити умови для забезпечення наступності в розвитку особистості відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей, потреб та інтересів, оптимально реалізуючи потенційні можливості кожного суб'єкта навчання та виховання.

У широкій системі наступних зв'язків вагоме місце займають загальні макрозв'язки, до яких входять зв'язки між минулим, теперішнім і майбутнім (див. фото 2, 3). Отже, з суб'єктом навчання і виховання працює група педагогів і в процесі цієї праці між ними здійснюється також ціла система зв'язків, яка, залеж-

Фото 2.
Зустріч з ветераном Другої світової війни
О.М. Козелько

Фото 3.
Сімейний урок
українознавства
«Великодні
приготування»

но від їх характеру, може або утруднювати роботу, або полегшувати її і тим самим зміцнювати силу впливу вихователів на вихованців. Наступні зв'язки пронизують усю структуру, зміст і спосіб організації навчального процесу. Практичне забезпечення цих зв'язків залежить у першу чергу від учителя — центральної фігури педагогічного процесу. Учитель завжди має добре орієнтуватися в попередніх знаннях учнів, спиратися на них, далі розвивати і поглиблювати їх та пов'язувати з новими, готуючи до майбутньої перспективи. У нашому дослідженні важливою умовою реалізації наступності є забезпечення успішного початку шкільного життя дітей на основі взаємозв'язку з попереднім віковим етапом. Саме проблемі адаптації дітей до навчання у школі в умовах діяльності НВК «школа—дитячий садок» був присвячений семінар-практикум «Пси-

холого-педагогічні умови організації навчального процесу з першокласниками», на якому розглядалися причини та методи вивчення типів труднощів у першокласників і їх подолання шляхом інтеграції провідних видів діяльності, індивідуалізації навчання, здійснення посильних вимог до учнів і за змістом, і за формою роботи з ними.

Його робота тривала під час проведення «круглого столу» «Індивідуально-диференційованій підхід у роботі з дітьми 6—7 років», в якому взяли участь науковці педагогічного факультету Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича. Основні завдання методичної роботи під час проведення «круглого столу» були спрямовані на надання теоретичної та практичної допомоги педагогам в оволодінні ними способами реалізації індивідуально-диференційованого підходу в навчанні на основі вивчення індивідуальних особливостей як засобу розвитку кожної дитини і забезпечення ефективності наступності та результативності навчально-виховного процесу. За планом роботи «круглого столу» вихователі та вчителі поділилися своїми проблемами стосовно здійснення індивідуально-диференційованого підходу, а викладачі педагогічного факультету після попереднього відвідування уроків і занять, на підставі їх аналізу ознайомили педагогів з науковими

дослідженнями цієї проблеми та результатами, висвітленими у працях відомих психологів і педагогів (В.І.Бондар, С.О.Ладивір, Н.І.Баглаєва, Я.І.Ковальчук, В.К.Котирло, Л.В.Степанова, Р.Скірко, С.О.Кулачівська та інші), розкривши сутність індивідуально-диференційованого підходу та шляхів його здійснення на основі вивчення індивідуальних особливостей, рівня розвитку та ступеня сформованості у дітей певних знань, умінь і навичок.

Для підвищення педагогічної майстерності вихователів і вчителів по забезпеченню наступності та ефективності організації навчально-виховного процесу проведений практичний семінар «*Методи активізації природознавальної діяльності дітей*», на якому на основі вивчення теоретичних положень щодо значення і сутності пізнавальної активності у формуванні системних знань про природу моделювалися практичні ситуації її забезпечення у вивченні різних тем, під час застосування різних форм організації навчально-виховного процесу з врахуванням індивідуальних особливостей та потенційних можливостей кожного суб'єкта педагогічного процесу.

Проведена методична робота з вихователями та вчителями (особливо індивідуальні консультації, бесіди, самоосвіта педагогів) сприяла поліпшенню методичного забезпе-

чення педагогічного процесу, його ефективності та забезпеченню наступності в ознайомленні дітей з природою. У роботі вихователів і вчителів з'явилися позитивні зрушення щодо активізації пізнавальної діяльності, використання індивідуально-диференційованого підходу в навчанні та вихованні дітей (див. фото 4), формування їхніх пізнавальних інтересів і позитивно-емоційного ставлення до пізнання природи. Вихователі стали надавати перевагу проблемно-ігровим, частково-пошуковим методам, акцентувати увагу на розвитку у дітей умінь і навичок навчальної діяльності, логічного мислення (умінь аналізувати, зіставляти, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, висловлювати припущення, обґрунтовувати свої судження). Реалізуючи наступність у роботі дитячого садка та школи, враховуючи спільність цих вікових періодів і наукові погляди, зокрема Д.Б.Ельконіна щодо ігрової форми діяль-

Фото 4.
У кожного свої уподобання

Фото 5.
До роботи
ми завзяті:
на пришкільній
ділянці

ності, яка не повинна вилучатися у молодшому шкільному віці, вчителі в роботі з першокласниками почали більше використовувати ігрові методи й прийоми. Пізнавальна активність учнів стала вищою під час їх безпосереднього спілкування з природою (спостереження і праця в природі), організації дослідно-пошукової діяльності, яка проводилася спільно з дітьми підготовчої групи (див. фото 5).

РОДИНА – ВИХОВАТЕЛІ – ВЧИТЕЛІ

Досягши певної взаємодії в роботі вихователів і вчителів, необхідно було виконати наступне важливе завдання — створити умови для забезпечення оптимальної взаємодії родини та вихователів, а потім і вчителів. Без такої взаємодії неможливо успішно розв'язати проблему наступності, адже спільна праця батьків з вихователями спрямована на підготовку дитини до школи, а співробітництво батьків з учителями

(див. фото 2, 3) забезпечує адаптацію дитини до шкільного життя, оптимальні результати навчання і виховання (див. фото 1), розкриття потенційних можливостей кожної дитини та їх реалізації. Контакти батьків з педколективом сприяють виробленню у них педагогічних знань, ознайомленню з кращим досвідом сімейного виховання.

Умови діяльності НВК «школа — дитячий садок» є найоптимальнішими для взаємодії вихователів, учителів і батьків з метою забезпечення наступності у розвитку дітей. Щоб забезпечити результативність цієї взаємодії, узгодження дій родини, дитячого садка та школи до плану організаційно-методичної роботи було включено методичний семінар «Спільна робота НВК з родиною», індивідуальні бесіди та консультації, батьківські збори.

Важливо узгодити співробітництво вихователів і вчителів з родиною, щоб навчити батьків бути не тільки

«добрими татусями й мамами», а й досвідченими педагогами, адже сім'я — це не тільки зв'язуюча ланка між дитячим садком і школою, а й те підґрунтя, в якому переплітається коріння дошкільного та шкільного дитинства.

Розглянувши на педагогічній раді питання співробітництва НВК з родиною, було ухвалено дотримуватися таких вимог:

♦ співробітництво родини з дитячим садком і школою має забезпечувати оптимальні умови для розвитку особистості, ґрунтуватися на взаємоповазі, рівноправному партнерстві, сприяти оптимальній реалізації наступності в роботі дошкільної та початкової ланок і їх єдності;

♦ співпраця педагогів з родиною повинна будуватися на взаємодовірі та взаємовідповідальності за діяльність відповідно до власної ролі в ній;

♦ основою співпраці родини з дитячим садком і школою має бути єдність у ставленні до дитини як до найвищої цінності.

Співробітництво родини, дитячого садка і школи по-

винно відповідати насамперед інтересам дитини. Тому важливими умовами результативності їхньої взаємодії є як узгодження вимог і виховних впливів, так і відповідальність кожного із боків у виконанні своїх обов'язків. Питання забезпечення оптимальних умов у родині та дитячому садку і школі для розвитку особистості розглядалися на батьківських зборах, «круглих столах», засіданні ради школи. Внаслідок чого були чітко розмежовані обов'язки дитячого садка, школи і батьків, визначено зміст і форми співробітництва в досягненні спільної мети.

У взаємодії з батьками педагогічний колектив створив розвиваюче середовище, яке б забезпечувало розвиток творчої цілісної особистості.

Отже, доцільно запланована й проведена організаційно-методична робота в «школі-садку» сприяла створенню оптимальних педагогічних умов для успішної реалізації наступності в роботі дитячого садка та школи.

Співробітництво родини, дитячого садка і школи повинно відповідати насамперед інтересам дитини

Рекомендована література

- Ісхакова Л.І. Організація групових форм роботи на уроці // Початкова школа. — 1996. — № 7.
- Киричук О.І. Організація колективних форм навчальної діяльності // Початкова школа. — 1973. — № 2.
- Петроченко Г.Г. Развитие детей 6—7 лет и подготовка их к школе. — Минск, 1975.
- Плохій З.П., Дьоміна І.С. Методичні рекомендації для працівників навчально-виховного закладу «школа — дитячий садок». — К., 1988.
- Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. — К., 1998.

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ

Ще один погляд на оцінювання уроку

Директор прийшов на урок. На що звертати увагу? Допомогти у цьому покликана стаття, що публікується нижче, де детально висвітлюються системи оцінних параметрів стану реалізації принципів навчання.

Предметом нашого дослідження і висвітлення його результатів у даній статті є принципи навчання. Слово «принцип» латинського походження і означає «основоположення», «керівна ідея». У дидактичній літературі існує декілька науково обґрунтованих класифікацій принципів навчання (М.Н.Скаткіна, Ю.К.Бабанського, В.О.Онищука, В.І.Паламарчука, І.Ф.Харламова та ін.).

У процесі розробки рекомендацій для керівників шкіл щодо спостереження і аналізу реалізації принципів навчання на уроці була проведена часткова корекція існуючих класифікацій і запропонована наступна їх таксономія: принципи науковості, доступності, наочності, систематичності та послідовності; самостійності і активності учнів у процесі навчання; свідомості і міцності засвоєння учнями знань, умінь та навичок; цілеспрямованості та мотивації учіння; індивідуального підхо-

ду до учнів у процесі навчання; зв'язку теорії з практикою, навчання з життям; єдності освітньої, виховної та розвиваючої функції навчання.

Оскільки сутність дидактичних принципів тією чи іншою мірою висвітлена у педагогічній літературі, то зупинимося лише на розкритті оцінних параметрів стану їх реалізації на уроці, які були розроблені в процесі дослідження, бо впевнені, що знання системи параметрів кожного дидактичного принципу, критеріїв та методики їхнього оцінювання сприятиме ефективності аналізу їх реалізації керівниками шкіл.

СИСТЕМА ОЦІННИХ ПАРАМЕТРІВ СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ НА УРОЦІ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ:

• Принцип науковості навчання:

□ виявлення та реалізація вчителем наукового потенціалу дидактичного матеріалу з теми уроку;

□ посилення вчителем (в разі необхідності) наукового потенціалу навчального матеріалу за рахунок відбору необхідної інформації із додаткових джерел чи самостійного розроблення;

Надія ОСТРОВЕРХОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії управління освітніми закладами Інституту педагогіки АПН України

© Надія ОСТРОВЕРХОВА, 2000

□ забезпечення реалізації діалектичного та системного підходів до вивчення явищ, процесів навколишньої дійсності, законів розвитку природи і суспільства;

□ формування в учнів під час навчання наукового світогляду, озброєння їх методами наукового пізнання, науково-пошукової роботи;

□ розкриття в процесі навчання сутності теорій, наукових ідей та підходів до вивчення навчального предмета;

□ ознайомлення учнів з інноваційними ідеями, новітніми парадигмами галузі науки, до якої належить навчальний предмет;

□ інтеграція наукових знань з окремих галузей наук;

□ розкриття сутності та шкідливості антинаукових теорій, течій, ідей; формування в учнів критичного ставлення до псевдонауки.

• **Принцип доступності навчання:**

□ відбір та реалізація навчального матеріалу, доступного для сприйняття і засвоєння учнями з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей;

□ забезпечення доступності форм, методів і засобів навчання на уроці;

□ добір (розробка) та реалізація диференційованого навчального матеріалу для усунення прогалів у знаннях і способах діяльності учнів з метою переводу їх на вищий рівень засвоєння: із зони ближнього в зону актуального розвитку;

□ навчання учнів раціональних способів навчально-пізнавальної діяльності та наукової організації праці;

□ забезпечення відповідності загального темпу просування учнів уперед та індивідуальної швидкості просування у навчанні кожного окремого учня;

□ підбір доступного та оптимального змісту і обсягу домашнього завдання;

□ визначення та реалізація комплексу інших принципів навчання, що сприяють доступності засвоєння учнями навчального матеріалу.

• **Принцип наочності навчання:**

□ відбір та реалізація необхідних засобів наочності (ТЗН, таблиць, графіків, схем, малюнків тощо) відповідно до змісту навчального матеріалу; раціональне їхнє використання з метою забезпечення оптимального розвитку слухових, зорових, тактильних та інших видів сприйняття учнів;

□ раціональний добір та використання засобів наочності для забезпечення концентрації уваги учнів на основному, істотному у навчальному матеріалі;

□ добір та реалізація в процесі навчання таких засобів наочності, які сприяють формуванню і розвитку конкретного й абстрактного мислення учнів;

□ забезпечення раціонального поєднання засобів наочності (натуральні об'єкти, об-

Звернімо вашу увагу, що
Надія Михайлівна ОСТРОВЕРХОВА
є автором відомої оригінальної системи контролю засвоєння базових математичних понять, яка може бути застосована до будь-якого навчального предмета

разотворчі, схематичні, аудіо-візуальні та ін.);

□ навчання учнів раціональних способів роботи з наочними посібниками (схемами, таблицями, графіками, мистецькими творами та ін.);

□ забезпечення оптимального поєднання слова вчителя та наочних посібників.

• Принцип систематичності та послідовності навчання:

□ забезпечення вчителем формування знань, умінь та навичок учнів у логічній послідовності (кожен елемент навчального матеріалу

логічно пов'язаний з попереднім та наступним, забезпечує послідовність у розвитку мислення, пізнавальних інтересів та можливостей учнів);

□ забезпечення педагогічно доцільних зв'язків між формами, методами та засобами навчання;

□ формування навичок планування навчально-пізнавальної діяльності учнів (навички складання логічно струнких планів відповідей, написання творів, виконання лабораторних робіт, прогнозування різних видів діяльності);

□ забезпечення систематизації та узагальнення способів навчально-пізнавальної діяльності учнів (формування мисленневих прийомів порівняння, систематизації, узагальнення, абстрагування);

□ координування вчителем власної діяльності у співставленні із діяльністю вчителів, які працюють в одному й тому ж класі;

□ використання міжпредметних та внутріпредметних зв'язків у процесі навчання;

□ реалізація вимог до формування системних знань учнів з теми, що вивчалася на уроці;

□ забезпечення систематичного та послідовного контролю знань, умінь та навичок учнів, виконання ними домашнього завдання.

• Принцип свідомого і міцного засвоєння знань, умінь та навичок учнів:

□ формування в учнів діалектико-матеріалістичного сприйняття навколишньої дійсності;

□ використання набутих учнями знань, умінь та навичок як інструменту самопізнання;

□ ефективне використання в процесі навчання внутріпредметних та міжпредметних зв'язків як способу інтеграції знань учнів;

□ володіння вчителем способами систематизації знань, умінь та навичок учнів;

□ застосування вчителем раціональних способів зосередження уваги учнів на головному, істотному у змісті навчального матеріалу;

□ навчання учнів методів та засобів учіння, що сприяють усвідомленому засвоєнню знань;

Той, хто звертаючись до старого, здатен відкривати нове, може бути вчителем.

Конфуцій

□ добір та використання ефективних способів і прийомів розвитку в учнів сприйняття, спостережливості, пам'яті, мислення, уяви, мови, устремління;

□ навчання учнів раціональних прийомів контролю, самоконтролю, корекції знань, умінь та навичок;

□ забезпечення єдності знань та переконань, слова і дії, свідомості та поведінки;

□ встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розкриття сутності фактів, явищ, процесів, що вивчаються на уроці.

• Принципи індивідуального підходу до учнів у процесі навчання:

□ знання вчителем індивідуально-психологічних особливостей учнів та врахування їх у навчально-виховному процесі;

□ відбір та реалізація змісту навчального матеріалу, форм, методів і засобів здійснення диференційованого навчання;

□ стимулювання самостійної індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці;

□ здійснення професійної орієнтації учнів на уроці засобами навчального предмета з урахуванням їхніх інтересів, нахилів, здібностей;

□ організація навчально-виховного процесу на уроці з максимальним залученням учнів до нього з урахуванням рівнів їхньої навчальної підготовки;

□ врахування вчителем творчого потенціалу учнів і забез-

печення умов для його реалізації у їхній навчально-пізнавальній діяльності на уроці;

□ індивідуальний підхід до оцінки результативності навчання.

• Принцип зв'язку теорії з практикою, навчання з життям:

□ розкриття в процесі навчання об'єктивних закономірностей, ідей і завдань розбудови незалежної суверенної України; ролі науки, освіти і культури у створенні матеріально-технічної бази суспільства, формування нового мислення, нових со-

ціально-економічних відносин;

□ ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, соціально-економічними перетворюваннями в нашій країні та в зарубіжних на основі наукових даних і даних потокової інформації;

□ висвітлення шляхів підвищення ефективності і якості праці, раціональної її організації; озброєння учнів трудовими навичками і вміннями;

□ розкриття сутності міжнародних політичних, соціально-економічних та правових відносин, виробничих відносин у трудових колективах;

□ широке використання у навчально-виховному процесі засобів масової інформації (теле- і радіопередачі, періодична література, краєзнавчий матеріал та ін.);

Учений — це не той, хто дає правильні відповіді, а той, хто ставить потрібні запитання.

К. Леві-Стросс

До уваги керівників інноваційних шкіл!

Як позбутися суб'єктивності при відвідуванні та аналізі уроків учителів?

У практиці роботи директорів простежується тенденція до оновлення аналітичних підходів в системі внутрішкільного контролю.

Нетрадиційним є і підхід (див. схему в наступному номері), коли за одним принципом аналізуються уроки вчителів всієї школи, паралелі чи методичного об'єднання. Головне при цьому те, що стан їхньої реалізації має кількісні виміри. Для цього в графі: «етапи та зміст уроку» фіксуються оцінні параметри принципу, а в графі «реалізація принципів навчання» — міра їхньої реалізації, позначена «+» — повна реалізація параметру, «±» — часткова, «-» — відсутність реалізації або «0» — не було можливості врахувати. Остаточо вираховувався у процентах коефіцієнт реалізації даного принципу в учителя, або за потребами — у всіх учителів за такою формулою: $K=A/S-N$, де A — показник врахованих вимог (+), S — показник усіх вимог, що в цілому розкривають відповідний принцип навчання, тоді як N — показник вимог, що не могли бути врахованими на даному уроці (0). Стан реалізації обумовлених принципів за значенням коефіцієнта у різних учителів може бути представленим наочно у вигляді графіків, таблиць, що й дозволяє об'єктивніше оцінювати їхню роботу. Він також може стати предметом обговорення вчителями на різноманітних методичних і педагогічних радах та інших колективно-групових методичних заходах. Виходячи з мети проведеного відвідування та аналізу уроків за станом реалізації обумовлених принципів навчання приймається управлінське рішення. У такий спосіб стосовно підвищення кваліфікації вчителів одночасно розв'язується два завдання: зростає їхній науково-теоретичний рівень та створюються умови для самооцінки ними якості власних уроків.

В умовах реформування сучасної школи досвід методистів інститутів може бути актуальним і практично використовуваним. Чи не правда, що нерідко «нове» — це давно забуте старе?! Запрошуємо до розмови щодо шляхів і методів аналізу педагогічного процесу.

□ висвітлення передового досвіду роботи трудових колективів регіону, міста, району, мікрорайону школи.

• Принцип єдності освітньої, виховної та розвиваючої функцій навчання:

□ виявлення та аналіз учителем освітнього, виховного, розвиваючого потенціалів навчального матеріалу з теми уроку;

□ чітке визначення освітньої, виховної та розвиваючої мети уроку в цілому та окремих його структурних компонентів, видів діяльності з урахуванням специфіки навчального предмета, теми уроку, особливостей учнів конкретного класу;

□ відбір (розробка) дидактичного матеріалу, що забезпечує досягнення поставленої триєдиної мети уроку;

□ відбір і використання на уроці методів, засобів навчання, форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, які максимально сприяють засвоєнню знань, умінь та навичок учнів, їх розвитку та вихованню;

□ формування способів розумової діяльності учнів у процесі навчання (образного, логічного, абстрактного і конкретного мислення);

□ цілеспрямований розвиток навичок навчальної праці і навчальних дій;

□ забезпечення поєднання факторів інтенсифікації та оптимізації навчання, що дозволяє у кожній ситуації вибрати

ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ РОБОТОЮ

Трибуна досвіду

**Іван
ЖЕРНОСЕК,**

професор,
старший науковий
співробітник
лабораторії
управління освітніми
закладами Інституту
педагогіки
АПН України

В ідродження національної школи та зростання її статусу вимагає підвищення загальної і професійної культури педагогічних кадрів і на цій основі збагачення інтелектуального і морального потенціалу українського суспільства.

Розбудову і перехід до нового якісного стану діяльності навчальних закладів системи загальної середньої освіти забезпечив процес підвищення рівня і результативності науково-методичної роботи з педагогічними кадрами. Цей об'єктивний процес став можливим завдяки значному розвитку і вдосконаленню основних функцій управління системою науково-методичної роботи педагогічних кадрів.

Визначення основних функцій управління системою науково-методичної роботи необхідно для вирішення теоретичних і практичних тенденцій, принципів, змісту і інших фундаментальних положень, без яких не може здійснюватися педагогічне управління системою науково-методичної роботи.

До основних функцій належать такі: *планування, організації, діагностична, прогностична, мо-*

делююча, компенсаторна, відновлювальна, корегуюча, координуюча, пропагандистська, контрольно-інформаційна.

Їх розгляд почнемо з тих, які є базовими для інших, а саме: діагностичної та прогностичної

♦ **Діагностична функція** — одна із основоположних функцій системи науково-методичної роботи з педагогічними кадрами в умовах оновлення освіти — вимагає поглиблення регулярного вивчення ступеню розриву між реальним рівнем компетентності учительських і керівних кадрів, що виявляється в узгодженні результату їхньої праці, та вимогами, що ставляться сучасним суспільством до якості діяльності конкретних працівників освіти в умовах розбудови національної школи і соціально-економічного розвитку України. Вивчення реального якісного стану педагогічних кадрів — необхідна умова для обумовленої розробки головних напрямків, змісту і методів організації удосконалення педагогічної майстерності. Здійснення діагностичної функції викликає необхідність оволодіння сучасними методами психолого-педагогічних досліджень та регулярного застосування їх для збору, обробки інформації про знання, вміння та навички вчителів та інших категорій працівників освіти.

Вивчення реального стану компетентності педагогічних кадрів є необхідною умовою для науково обгрунтованої розробки головних напрямів змісту й методів, організації підвищення їхньої кваліфікації на найближчу та далеку перспективу, удосконалення системи науково-методичної роботи. При цьому особлива увага приділяється знанням проблеми відродження і утвердження національної культури, духовної єдності українського народу.

На жаль, досі діагностична функція ще не дістала свого належного розвитку в системі організації науково-методичної роботи. Назріла настійна необхідність удосконалення роботи по озброєнню науково-методичних кадрів як загально-теоретичними, так і практичними знаннями, вміннями, навичками проведення соціально-педагогічних і психолого-педагогічних досліджень. Педагоги мають досконально оволодіти технологією кваліфікованого збору педагогічної інформації, її обробки, розбудови, групування, систематизації факторів, щоб за ними визначити характерні тенденції в процесах навчання, виховання учнів залежно від якості та рівня кваліфікації педагогічних кадрів. І на шляху здійснення в оптимальному варіанті функцій діагностування педкадрів — відсутність науково обгрунтованих критеріїв їх діяльності і не завжди високий науково-практичний рівень компетентності тих, хто діагностує. Проте відсутність науково обгрунтованих критеріїв оцінки діяль-

ності для кожної категорії педагогічних працівників і часто недостатній рівень компетентності тих, хто їх діагностує, — серйозна перешкода на шляху оптимального функціонування діагностичної функції системи науково-методичної роботи.

Діагностичний підхід до організації науково-методичної роботи в *Іллічівській школі Костянтинівського району Донецької області* проявляється у відпрацьованій системі вивчення якості викладання навчальних предметів та узагальненні відповідних результатів. Методична допомога педагогам надається на основі результатів діагностування. Результати діагностування враховуються при проведенні атестації вчителів. З допомогою діагностування педагогів *Голубівської школи Житомирської області* відбувається регулярне вивчення системи роботи вчителів, рівня їх компетентності. В *Лисівській школі Попільнянського району Житомирської області* діагностування відбувається шляхом анкетування педагогів. В *Червоноградській школі № 10 Львівської області* діагностування відбувається шляхом регулярного вивчення рівня компетентності педагогів, виявлення результативності їх праці, навченості і вихованості учнів. В *Луганській школі № 48* реалізується діагностична функція шляхом регулярного вивчення рівня компетентності педкадрів, ефективності уроків, навченості учнів. В *Декабристівській школі Миргородського району Полтавської області* науково-методична робота організується

**Чи знаєте ви,
що... саме
Іван
Пилипович
ЖЕРНОСЕК
заклав основи
підготовки
української
управлінської
еліти,
протягом
багатьох років
очолюючи
Центральний
інститут
удосконалення
вчителів**

**Підготовка до
адміністративно-
педагогічної
і вчительської
діяльності
в умовах початку
XXI століття
вже розпочалась**

на основі діагностування педагогів і учнів. В педколективі *Хорошівської школи Білогірського району Хмельницької області* науково-методична робота організовується на основі діагностики стану навчально-виховного процесу в школі, рівня професійної підготовки вчителів, рівня навчання, виховання і розвитку учнів. Змістовно організовує проведення тижнів діагностичних практикумів із виявлення теоретичних і практичних ускладнень у роботі вчителів методоб'єднання *Боярської школи № 3 Києво-Святошинського району Київської області*.

♦ **Прогностична функція** системи науково-методичної роботи, постійно розвиваючись, набуває особливо важливого значення в умовах перебудови освіти та підвищення майстерності педагогічних кадрів. Вона вимагає визначення знань та умінь, які будуть необхідні педагогічним кадрам у майбутньому. Прогнозування — наукове дослідження особливого роду, предметом якого є не тільки тенденції, а й перспективи розвитку того чи іншого педагогічного явища. При всій значимості функцій науково-методичної роботи не всі вони «працюють» на завтрашній день. Проте, як відомо, наукова інформація морально старіє й оновлюється кожні 5—6 років, одержані знання та вміння нашими керівниками освіти й вчителями в кращому разі відбивають сьогоднішній день науки і практики. Підготовка до адмі-

ністративно-педагогічної і учительської діяльності в умовах початку XXI століття має починатися сьогодні. Так, наприклад, враховуючи, що сучасні школярі житимуть в умовах ринкової економіки і демократії, яка розвивається, вчителів необхідно озброювати знаннями таких форм і методів національного виховання, які дають можливість виховати не просто виконавця, а творця, сміливого й рішучого учасника оновлення суспільного життя, здатного критикувати і пропонувати, сприймати критику, діяти для цілей колективу й українського суспільства. Реалізація прогностичної функції — це особливий вид умовного передбачення, спеціальних розробок на перспективу, що має за мету підвищити ступінь наукової обґрунтованості розвитку науково-методичної роботи.

Прогнозування, як особливий вид умовного передбачення, широко застосовується в плануванні, моделюванні, проектуванні, управлінні та ін. і має за мету підвищити ступінь наукової обґрунтованості, об'єктивності, ефективності планів, проектів і інших рішень.

Прогнозування науково-методичної роботи носить випереджальний характер. Плануючи науково-методичну роботу, необхідно на основі вивчення інтересів і потреб педагогічних кадрів, досягнень педагогічної науки і передового досвіду, передбачити проблеми, з якими зустрінуться педкадри в процесі реалізації плану.

Прогностична функція в діяльності педколективу *Іллічівської школи Костянтинівського району Донецької області* реалізується шляхом вивчення нових перспективних програм з навчальних предметів та нових шкільних курсів, що будуть впроваджуватися, в проведенні навчально-теоретичних конференцій, в роботі шкільних теоретичних семінарів; *Степінівської школи Костянтинівського району Донецької області* — в розробленні стратегічних напрямків діяльності педколективу, передбаченні тенденцій на основі всеукраїнських програм; *Голубівської школи Житомирської області* — шляхом визначення, які знання і вміння будуть потрібні педагогам у майбутньому, шляхом опрацювання оновленої наукової інформації; *Червоноградської школи № 10 Львівської області* — шляхом визначення, які знання і вміння потрібні педагогам у майбутньому. З цією метою проводяться анкетування, співбесіди з учителями; *Гребінківської школи № 4 Полтавської області* — шляхом вивчення нових програм, предметів, курсів, що будуть впроваджуватися. За характером та змістом науково-методичної роботи в педколективі *школи № 102 міста Кривий Ріг* тепер більше уваги приділяється вивченню комплексних інноваційних підходів до організації життєдіяльності сучасної школи. В педколективі *Березанської школи Миколаївської області* науково-методична робота будується на основі діагностики і прогнозування,

спрямована на забезпечення потреб вчителя, створення для підвищення професійної майстерності сприятливих умов. Впроваджуються нетрадиційні форми роботи: методичний лист, психолого-педагогічний семінар, творчий портрет вчителя, прем'єра методичної книги, клуб молодого вчителя.

Високий науковий рівень програм, методики викладання, індивідуальний підхід до учнів дають змогу кращим учням *Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка* в 10–11-х класах включитись у наукову роботу і прогнозування на кафедрах університету. Розроблена в *Саксаганському ліцеї міста Кривий Ріг* технологія креативної освіти за своєю суттю забезпечує прогнозування, виховання творчої особистості.

Система педагогічного прогнозування в науково-методичній роботі відіграє значну роль, тому що сама її суть має яскраво виражений прогностичний характер, бо вона спрямована певним чином випереджувати потреби педагогічної практики, сприяти запобіганню помилок та набуттю педагогічного досвіду. Педагогічне прогнозування — це інформаційний процес отримання та використання випереджуючої інформації про розвиток відповідних педагогічних і пов'язаних з ними об'єктів з метою оптимізації навчально-виховної діяльності.

ДАЛІ БУДЕ.

Педагогічне прогнозування — це інформаційний процес отримання та використання випереджуючої інформації з метою оптимізації навчально-виховної діяльності

ЯК ВИХОВАТИ ВЧИТЕЛЯ-МАЙСТРА?

Технологія залучення педагогів до пошукової науково-методичної роботи

Мій заступник

**Світлана
РУДАКОВСЬКА,**

заступник першого
проректора
з питань
довузівської
підготовки
Міжнародного
інституту
лінгвістики і права

В умовах швидкого зростання інноваційних процесів, подальшого проникнення нововведень у практику шкіл все гострішим стає питання становлення вчителя-майстра, здатного на впровадження інноваційних процесів, на самостійну творчість. Минув час, коли вчителі-новатори були поодинокими фігурами на педагогічному небосхилі. Настала доба, коли інноваційні процеси все глибше входять у практику не тільки гімназій, ліцеїв та інших типів інноваційних шкіл, а й загальноосвітніх шкіл у різних її проявах. Постає питання: *що сприяє становленню вчителя-майстра, як система освіти готує сьогодні або спонукає вчителя до самоудосконалення, до готовності сприяти впровадженню інноваційних процесів у свою педагогічну практику, до здатності створювати нове або оновлювати зміст своєї діяльності, її форми та методи?*

Але що саме потребує змін? Яке співвідношення у

школі між традиціями та новаторством? Що має залишатися незмінним, а що потребує докорінних змін? З чого має виростати нове? Адже коріння інновацій мають бути у традиційних формах та методах, у традиційному змісті? Який вчитель відповідає завданням сьогодення? Той, який бере гітару і грає чи співає на уроці фізики, чи той, хто безкінечно готує і ставить досліди? Що важливіше, зовнішня зацікавленість, інтерес до своєрідних шоу-програм чи завзята повсякденна робота вчителя? Що має вище оцінюватись директором, його заступниками, керівниками освіти різного рівня?

Зупинимось на одній з проблем становлення вчителя-майстра, педагогічна майстерність якого виражається у незмінному інтересі його учнів не тільки до знань, а й до нього, як до людини, до особистості.

Що стоїть на першому плані у такого вчителя-майстра? Самоудосконалення, постійна готовність до пізнання нового, переосмислення досвіду, постійний пошук ефективних прийомів та методів роботи, глибока увага до кожного свого учня, динаміки його розвитку, зростання,

© Світлана РУДАКОВСЬКА, 2000

аналізу перемог та розчарувань — і знову пошук.

Але натхненну імпульсуючу роль відіграє оточення — колектив школи, керівництво, створені традиції чи постійні новації — тобто умови життєдіяльності як окремого вчителя чи учня, так і колективу в цілому. Умови навчання і учіння, умови самоудосконалення, самоствердження, саморозвитку, самостійного пошуку.

Розглянемо педагогічну раду — традиційну форму аналізу результатів навчально-виховного процесу та розроблення перспектив, визначення завдань на майбутнє. Вона теж зазнала суттєвих змін як за змістом, так і за формою. Але не визначеною залишилась проблема: як впливає оновлена педагогічна рада на становлення вчителя-майстра? Чи не постає загроза захоплення інноваційними формами та методами без зрушення його важливих внутрішніх важелів? Адже і в загальній середній школі, де немає гучних показових «нових» форм та методів, а йде невпинна глибока внутрішня робота з вчителями, з учнями — є не менш ефективний результат за рахунок здатності до пошуку педагогічної істини.

Отже, проаналізуємо декілька схем підготовки до педагогічної ради, спробуємо виявити засоби залучення вчителя до пошукової науково-методичної діяльності.

Розглянемо на прикладі роботи Українського колежу ім. В.О.Сухомлинського:

- Як зробити навчання приємним, престижним, потрібним?
- Шляхи формування особистості колежанина.
- Радість пізнання як основа формування глибоких знань.
- Оновлення форм та методів навчання.
- Особистість — проблеми самовиховання та самореалізації.

За такою тематикою проходили педагогічні ради протягом декількох років. Їхня мета — змінити існуючу позицію вчителя як об'єкта аналізу та рекомендацій адміністрації, виробити нову, суб'єктну позицію. Це вимагає особливих вмінь, самостійності від учителя.

П'ять схем подають нам різну тематику педагогічних рад. Порівняємо їх за метою проведення, за результатом, на який вони розраховані, та за особистісним потенціалом вчителя, на який вони зорієнтовані.

Мета 1. Визначити внутрішні важелі особистості вчителя та учня, які виявляються у процесі навчання, проаналізувати його складові.

Мета 2. Окреслити шляхи формування особистості колежанина через піднесення особистості вчителя.

Мета 3. Дослідити вплив психо-емоційного стану учня

Люди вчаться,
коли вони навчають
інших.

Сенека

на результативність навчально-виховного процесу.

Мета 4. Виділити форми та методи навчання, у яких відбулися зміни з позицій особистісно орієнтованої діяльності вчителя та учня.

Мета 5. Проаналізувати, як розв'язуються проблеми самовиховання і самореалізації особистості не тільки учня, а й вчителя, їх взаємозбагачення у процесі співтворчості.

Зрозуміло, що без належного особистісного потенціалу жодна форма, навіть кваліфіковано проведена, не досягне своєї мети.

Як же цього досягти?

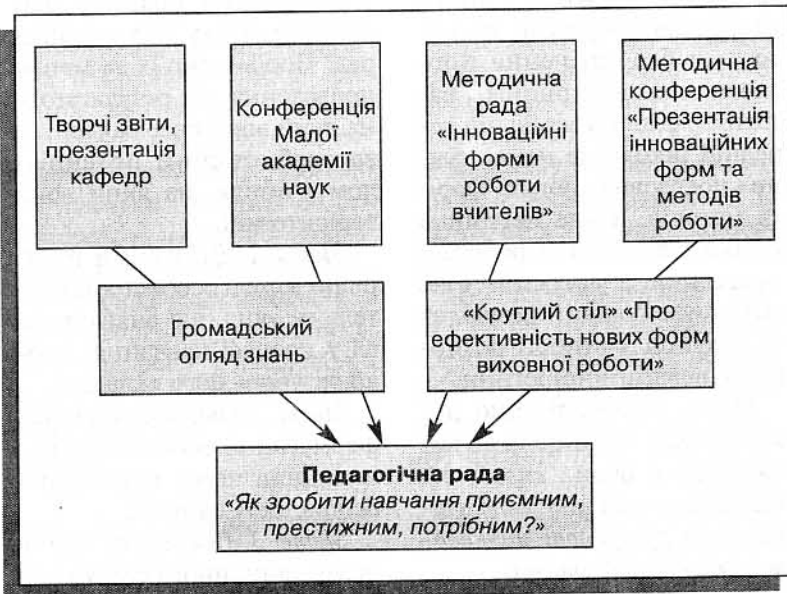
Розглянемо *схему 1*. Дослідимо, що участь у таких формах, як творчі звіти (презентація кафедр), конференція МАН, методична рада чи конференція, громадський огляд знань, «круглий стіл» тощо,

вимагає від вчителя таких знань та вмінь, визначення позиції суб'єкта, що приводить до стану, де вчителям не потрібні інструкції: вони готові до самостійної свідомої діяльності.

Схема 2 дає нам можливість простежити, як змінюється суб'єктна роль учителя від однієї форми науково-методичної роботи до іншої:

- педагогічна конференція — *вчитель-дослідник* поєднує теорію з практикою;
- творчі звіти кафедр — *вчитель-творець* — автор системи роботи;
- аукціон ідей — *вчитель-новатор*, вчитель школи інноваційного типу;
- методична рада — педагогічна діяльність *вчителя не обмежується суто предметними вимогами*;
- творчі звіти класних керівників — *вчитель-вихо-*

Схема 1

ватель, суб'єкт у співтворчості вчитель—учні;

□ методична рада — вчитель-керівник центру позакласної роботи, спрямованої на розвиток учнів.

Схема 3 визначає засоби залучення вчителя до пошукової діяльності через суб'єктну позицію в різних формах науково-методичної роботи (методична рада, психологіч-

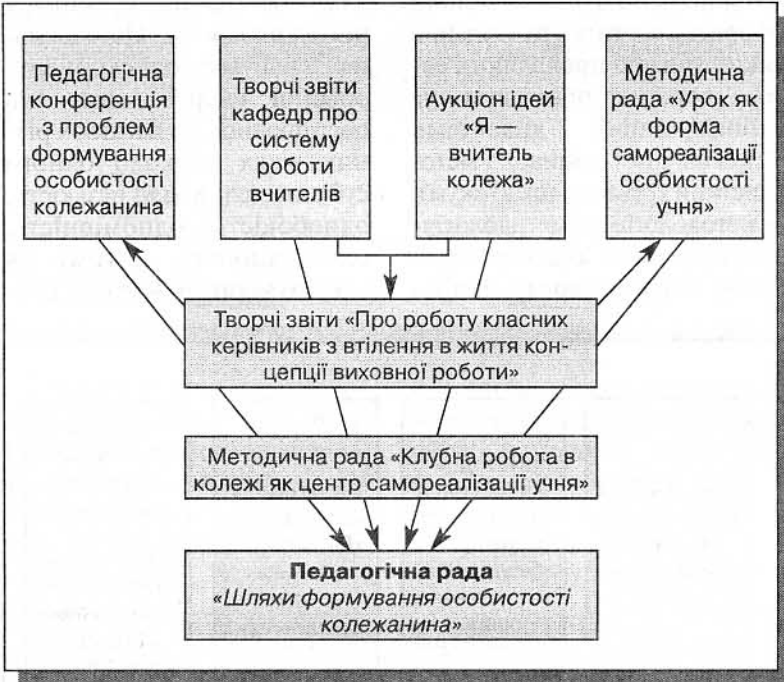

Схема 2

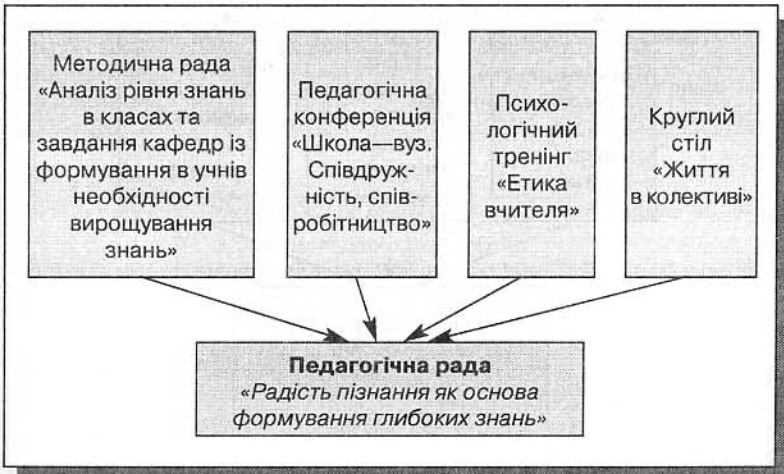

Схема 3

ний тренінг, педагогічна конференція, «круглий стіл»).

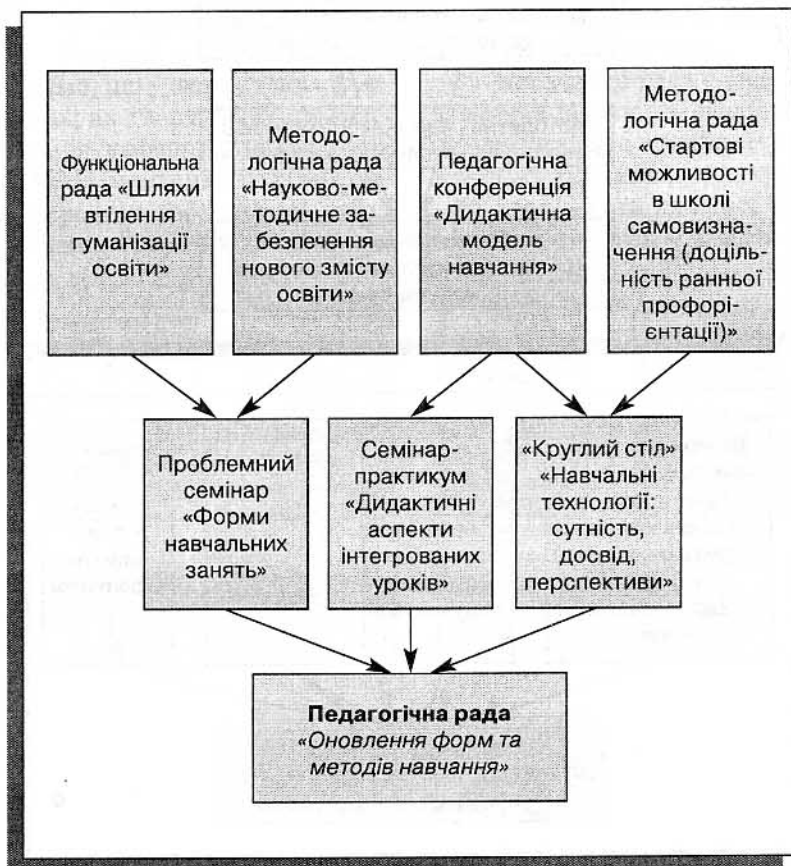
Наявність такої здатності, потреби у пошуку вважаємо за життєдайний імпульс у педагогічній діяльності вчителя.

Схема 4 поєднує індивідуальні, групові та колективні форми роботи з учителями, в яких учителі проявляють себе і теоретиками (педагогічна конференція), і дидактами (проблемний семінар), і методистами (семінар-практикум), і методологами (методологічна рада) тощо. Участь у «круглому столі» дозволяє «погра-

ти» у різних ролевих ситуаціях.

Таким чином, учитель стає суб'єктом педагогічної діяльності, який планує свою роботу не тільки в одному вимірі, а й уміє втілювати свої ідеї у багатовимірному просторі, у різних площинах. Його діяльність набуває тоді сконцентрованої енергії, тому що обертаючись по багатьох різних вісях навколо одного суб'єкта, він долає вузькість, односторонність, однолінійність, а тому ця енергія захищає його від роз-

Схема 4

паду, розпилу, тобто — діє набагато ефективніше, цілеспрямовано на своє ядро.

Схема 5 наочно демонструє сутність педагогічного діалогу у різних формах:

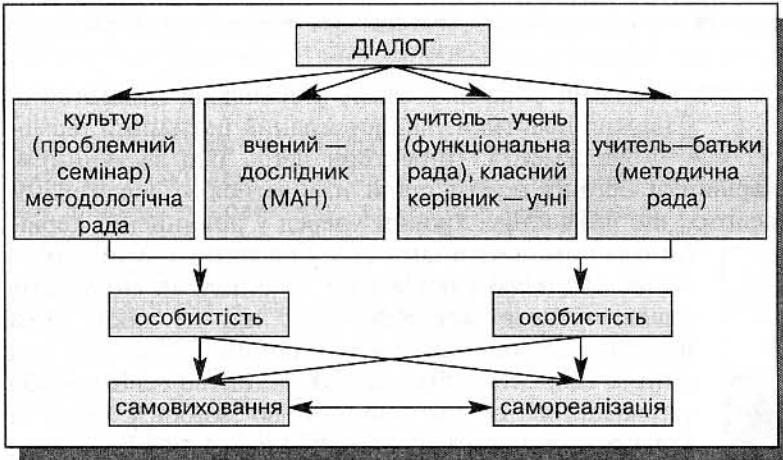

Схема 5

На наш погляд, педагогічний діалог (див. схему 6) у різних формах його прояву — найпридатніший вид педагогічної діяльності, спрямований не тільки на діалог із

зовнішнім світом, з оточуючими, а й на діалог із самим собою, а значить здатний і на полілог — модель попередньої схеми набуває іншого масштабу і прояву.

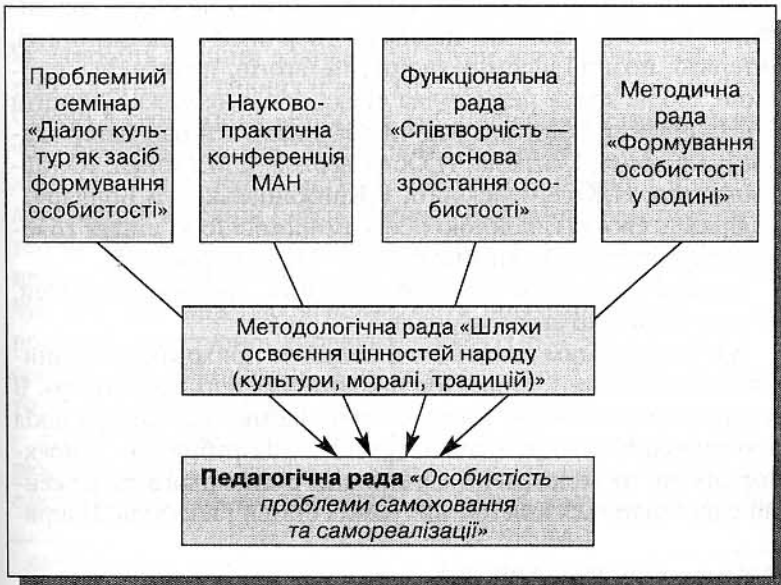

Схема 6

ДИРЕКТОР ШКОЛИ — МЕНЕДЖЕР ЧИ ЛІДЕР?

**Як педагогічна наука заблукала
в чужих поняттях та термінах**

Точка зору

Останніми роками у сферу української педагогічної науки і практики увійшов модний іноземний термін «менеджмент». Директори шкіл, їхні заступники, керівники органів освіти стали називатися «менеджерами освіти», що вважається кроком уперед у поліпшенні керівництва цими системами та й у розвитку науки управління. Ще кілька років тому я запитував ентузіастів «педагогічного менеджменту»: що це таке? Чим відрізняється принципово цей термін від звичних нам понять «директор школи», «керівництво освітою» або «управління», що він принципово змінює у змісті та структурі керівництва освітою? І ким тепер треба вважати А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, М.П.Гузика, В.А.Караковського та інших творчих, талановитих керівників шкіл — менеджерами? Але переконливих відповідей я не отримував та й думав собі: мабуть сам відстав, спеціалістам з питань управління видніше...

**Михайло
КРАСОВИЦЬКИЙ,**

доктор
педагогічних наук,
професор

Але нещодавно з великою зацікавленістю прочитав перший номер журналу «Директор школи, ліцею, гімназії» за 2000 рік. Головного редактора — Ольгу Виговську — я добре знаю і поважаю як творчу і освічену людину. Читаю на сторінках видання глибокі, насичені цікавими творчими думками статті, інтерв'ю, позиції відомих учених-педагогів, практиків і приємно, що не згасає педагогічна думка, ніщо не може зупинити її нескінчений пошук. Є над чим замислитися над матеріалами В.Кременя, І.Зязюна, Н.Островерхової, М.Гузика, Ю.Мальваного, Н.Коломенського, Р.Крижанівської, В.Бондаря.

Вражає своєю глибиною і безкомпромісністю стаття головного редактора Ольги Виговської «Місія директора».

Можна відзначити ще багато плідних, прогресивних ідей, якими насичено зміст журналу.

Але разом з цим впадає в очі нічим не прихована плутанина навколо понять «директор школи», «менеджер», «лідер». В журналі опубліковано низку статей відомих керівників шкіл або про їхній досвід, і кожна з них — під рубрикою «директор школи як менеджер». Сумнівний смисл цього твердження спростовується змістом цих самих статей і виступів. Напри-

© Михайло КРАСОВИЦЬКИЙ, 2000

клад, матеріал Руфіни Крижанівської названо так: «Директор як менеджер. Коли Лідер — жінка». Хто ж Ви є, Руфіно Іванівно, — директор, менеджер чи лідер? І Р.І.Крижанівська сама чітко відповідає на це питання: «Лідер не просто керівник, він ведуча особа, людина, яка йде попереду колективу, яка спроможна не тільки бачити перспективу розвитку, але чітко усвідомлювати можливості колективу, його проблеми, визначати реальні дії, створити команду однодумців, за допомогою якої реалізуються творчі плани... це авторитетний керівник, який не тільки керує, а перш за все створює умови для творчої діяльності колективу, вміло регулює людські відносини у колективі»¹.

Знаючи цю людину багато років, стверджую: так, Руфіна Іванівна — лідер, а не менеджер.

Отже, постає питання: що таке «лідер» і «менеджер», які функції керівника з них випливають, в якій мірі ці поняття стосуються директора школи?

Коли вже термін «менеджмент» запозичено з англійської мови, з практики США та інших країн, спробуємо спочатку розібратися, як його розуміють самі американці.

Слово «директор» походить від англійського слова «to direct» — спрямовувати, направляти, що має і рівнозначний термін «leadership» — лідерство, тобто роль ведучого, спрямовуючого суб'єкта. Термін «manager» походить від слова «manage» — управляти, отже, менеджер — це управляючий.

Провідні американські спеціалісти визначають лідерство як здатність людини впливати на групи або окремих осіб з метою досягнення певних цілей. Професор Стівен Кові (Stephen Covey) в своїй книзі «Principle — Centered Leadership» визначає таку різницю між лідерством і менеджментом. Функція лідера — вироблення мети та головних напрямів і шляхів її досягнення в певній галузі, системі. Для лідера властиве стратегічне бачення, що забезпечує високу результативність. Менеджер відповідно баченню і провідних ідей лідера забезпечує ефективність і досягнення мети шляхом створення відповідної структурної упорядкованості. Це — врешті-решт — організатор, виконавець. А якщо він до цього творча людина, то це тільки на користь справі.

Професор Джон Каттер підкреслює, що менеджмент створює регулярний результат, забезпечує (зберігає, підтримує) ефективність роботи, але ніколи не забезпечує значних, прин-

Я поважаю будь-які переконання, а насамперед ті, які несумісні з моїми.

С.Далі

¹ Директор школи, ліцею, гімназії. — 2000. — № 1. — С. 136.

ципових змін. Наприклад, в американських супермаркетах є менеджер, керівник, який організовує роботу персоналу, всієї складної системи цієї установи. Але концепцію компанії, її цільові установки, політику цін, рекламні ідеї і т.п. визначають інші люди — лідери.

В книжці професора Д.Каттера «John P.Katter. A Force for Change» («Рушійна сила змін») дається *порівняльна таблиця* відмінностей між функціями менеджменту і лідерства:

ЛІДЕРСТВО	МЕНЕДЖМЕНТ
<p>Визначення напрямів</p> <p>Наявність перспективного бачення і розробка стратегії необхідних прогресивних змін; генерація ідей для дальшого поступу. Продукує успішні зміни, стимулює процес</p>	<p>Планування і бюджет</p> <p>Здійснення необхідних кроків та забезпечення взаємодії елементів у системі, розміщення ресурсів, засобів для досягнення успіху</p>
<p>Мобілізація людей</p> <p>Комунікація з усіма установами, організаціями, людьми для кооперування у досягненні мети. Вплив на творчість груп, команд, коаліцій однодумців, тих, хто приймає стратегічне бачення лідера. Моделює шляхи досягнення мети</p>	<p>Організація діяльності персоналу</p> <p>Розробка організаційної структури, розстановка працівників для виконання визначених завдань. Делегування відповідальності; розробка правил і процедур; застосування методів, засобів, що забезпечують керівництво людьми</p>
<p>Мотивування і стимулювання</p> <p>Стимулювання (зараження енергією) людей на подолання бюрократичних, механічних, психологічних перешкод до прогресивних змін. Лідер дає поради, наводить на думки. Заохочує, викликає натхнення й мужність для досягнення мети</p>	<p>Контроль і розв'язання проблем</p> <p>Оцінка наслідків досягнення цілей. Визначення і аналіз відхилень. Організація розв'язання виникаючих проблем</p>

Виходячи з цих принципових теоретичних визначень понять менеджменту і лідерства, враховуючи джерела, з яких ці поняття запозичені, спробуємо проаналізувати деякі позиції і матеріали, що надруковані в журналі, зокрема розділ «Директор як менеджер». Теоретична суперечливість починається з статті

Н.Л. Коломинського «Директор школи як менеджер освіти», де автор наводить схему функцій директора як менеджера². Кожне положення (функція) є цікавим і змістовним само по собі, але в цілому викликає враження хаотичності. Наприклад, до сфери діяльності директора Н.Л. Коломинський відносить «Розробка стратегічних напрямків діяльності колективу» (це функція лідера!), а далі — «Оформлення управлінських рішень: планів, програм, термінів виконання, відповідальних тощо» (а це вже функції менеджера!). Чи забув Наум Львович, що в школі є заступники із навчальної, виховної роботи, завгосп тощо? А у завідуючого відділом освіти є штат саме виконавців, організаторів, контролерів? Проте, підемо далі.

Звертаємося до статті М.П. Гузика «Школа, якою керує Бог» (біля якої стоїть рубрика «Директор як менеджер»). При всій повазі до Миколи Петровича не розумію такої постановки питання. Але мене цікавить інше. «Директор школи, — пише М.Гузик, — виконує функції розроблювача стратегії діяльності в найбільш загальних галузях життя школи. Він є генератором найважливіших ідей у стратегії навчання, розвитку та вихованні дітей і співробітників школи. Він забезпечує її матеріальне та духовне благополуччя»³. Так! Це повністю зрозуміле і науково виважене визначення еталонної ролі директора школи. То який же він тоді до біса «менеджер»? М.П.Гузик абсолютно вірно характеризує його як лідера.

А ось як розуміють функції директора навчального закладу, хоч і приватного, Л.Калініна і Т.Цуканова (надаю скорочено):

- забезпечує навчально-матеріальну базу...;
- комплектує кадри...;
- призначає і звільняє своїх заступників, інших працівників...;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку і посадові обов'язки;
- комплектує контингент учнів...;
- визначає організаційну структуру;
- укладає угоди і т.п.⁴

Іншими словами, мова йде про менеджера і тільки про нього. Але навіщо такий директор потрібен сучасній школі? Далі автори, формулюючи вимоги до керівника школи, трохи підвищують його статус. Проте протиріччя в їхньому розумінні ролі директора школи залишаються: лідер чи менеджер?

Спробуємо визначити джерело цього протиріччя.

Уявіть собі,
яка була б тиша,
якби люди говорили
тільки те, що знають.

Карел Чапек

² Там само. — С. 111-112.

³ Там само. — С. 54.

⁴ Там само. — С. 118-119.

Наші шановні прихильники інновацій в педагогіці забувають про специфіку ролі директора школи, який має справу з унікальною системою, в якій все — від розробки стратегічних цілей до розкладу занять і організації життя школи має виховуючий, педагогічний характер. Отже, це — головний педагог, «головний вихователь» як називав його В.О.Сухомлинський. Тому в оптимальному плані він — лідер, а не менеджер, бо діє відповідно до своєї власної вистражданої педагогічної ідеї. Тому до А.С.Макаренка не підходить термін «менеджер», хоч він займався навіть одягом вихованців. Але все це було для нього — «педагогічною роботою».

До речі, сама Ольга Виговська, яка послідовно в журналі проводить думку «директор як менеджер», у своїй статті виокремлює лідерську функцію директора, використовуючи такі слова М.П.Гузика: «Директор, як батько в сім'ї, який впливає власною поведінкою, власним життям, ставленням до сім'ї, до школи. Це — той вихователь, який діє так само, як портрет батька — там, де він висить (портрет), не можу зробити щось погане»⁵. Ось вона специфіка діяльності і ролі директора школи! А наші вчені-«новатори» хочуть зробити з нього менеджера!

Інша справа, сучасна дійсність і бідність примушують директора виконувати менеджерські функції, які відволікають його від виконання своєї головної ролі — педагогічного лідера. Це особливо виявляється, коли заступники не на місці, коли немає кваліфікованого господарника-адміністратора, коли доводиться ремонтувати школу майже своїми руками. Можливо, хороших заступників директора школи можна називати менеджерами, але теж з великим припущенням.

Звертаюся знову до американських джерел, звідки прийшов підхоплений нашими дослідниками цей славнозвісний «педагогічний менеджмент».

Останнім часом я вивчаю програми педагогічної підготовки вчителів США і Канади, зокрема, таких відомих університетів як Колумбійський, Фордхеймський, Вашингтонський та багатьох інших, де велика увага приділяється питанням керівництва школою й освітою. Але лише в окремих випадках йдеться про менеджмент. В американських школах немає класних керівників, які б виконували функції виховання, а є так звані «counselor», що здійснює організаційно-бюрократичні функції (ведення журналу, передача інформації учням, батькам тощо). Таку діяльність іноді називають «менеджментом класу». Але, повторюю, дуже в рідкісних випадках.

⁵ Там само. — С. 158.

Так само час чільне місце у програмах займають розділи «Адміністрування освіти» та «Освітнє лідерство» (Leadership). Саме в такому аспекті, як показано в таблиці на початку статті. Жоден американський чи канадський університет не називає директора школи — менеджером. Для них це «Principal» — лідер, а не керівник супермаркету.

Хочу підкреслити: йдеться не про гру слів і термінів, не про суперечку — як кого називати і не тільки про внесення ясності у функції і зміст діяльності директора школи. Треба замислитися про необхідність подолання серйозних помилок у підготовці та підвищенні кваліфікації директора школи, які були допущені останніми роками.

«Менеджерський підхід» до керівника школи призвів до відриву його адміністраторських функцій від змісту його діяльності в процесі підготовки і післядипломної освіти. Тому і кафедра педагогіки не передбачена в структурі сучасного інституту післядипломної освіти педагогічних керівників, як і в багатьох обласних інститутах. Отже, навчають керувати невідомо чим.

І тут я хочу звернутися до думок В.І.Бондаря, з яким багато часу пропрацював у Центральному інституті удосконалення вчителів (стаття «Поєднати психолого-педагогічні знання з теорією управління»). В.І.Бондар пише: «Складність управлінської діяльності (керівника освіти) полягає в тому, що в ній містяться і знання теорії управління, і знання теорії освіти і навчання. Забезпечити оптимальну взаємодію ... двох підсистем знань — завдання післядипломної освіти...»⁶. Але це завдання, підкреслює В.І.Бондар, «не розв'язується». І далі: «Психолого-педагогічні знання, що окремо засвоюються без опори на теорію управління, спонтанно модифікуються в управлінські ... планування навчально-виховного процесу, організація педагогічного аналізу, вироблення управлінських рішень тощо. З позиції сказаного можна зрозуміти, чому окремі керівники шкіл недостатньо впроваджують в управлінську діяльність знання з дидактики, теорії виховання, психології та інших наук»⁷. Те саме можна сказати і про абстрактне засвоєння управлінських процедур без глибокого знання філософських, психологічних і педагогічних засад навчально-виховного процесу.

Історія з плутаниною навколо «педагогічного менеджменту» підтверджує думку І.А.Зязюна та Г.М.Сагач про те, що «недопустиме еkleктичне поєднання принципів і результатів різних,

Справжній філософ — той, хто не хвастаючись, володіє тією мудрістю, якою хвастаються ті, хто нею не володіє.

Ж. д'Аламбер

⁶ Там само. — С. 134.

⁷ Там само. — С. 134.

а часто-густо — різнорівневих наук. Слід враховувати три ключових моменти: вияснення співвідношень різних підходів, їхнього місця і ролі у вирішенні проблеми; встановлення характеру взаємозв'язку, способів включення результатів однієї науки в іншу; суміщення категоріальних апаратів, створення єдиних семантичних полів»⁸. Саме про це слід подумати, перш ніж проголошувати: «директор школи як менеджер»!

Від головного редактора:

Хочу висловити щиру вдячність Михайлу Юзефовичу Красовицькому за статтю, що примушує замислитись. Що ж до мене, то я особисто мрію про директора-лідера. Харизматичну особистість! І такі в Україні є. Але, на жаль, їх ще замало. За статистикою, не поділяють ідей своїх директорів 87% вчителів, тобто у більшості шкіл нашої країни директори не є справжніми лідерами.

Лідерів потрібно вирощувати — вміло і ретельно. Це проблема не лише освітянської галузі. Змінити структуру, механізми управління на основі особистісно орієнтованої технології — ось, що зараз на часі. Необхідно виробити систему пріоритетних вимог до особи директора, заснувати Інститут освітянських лідерів. Таким чином ми поступово перейдемо до розуміння того, що педагог, який отримує диплом про вищу освіту, — це людина, яка може відповідати за себе і свою навчально-виховну діяльність, досягати усвідомлених результатів, нести персональну відповідальність за них, самоатестуватися... Таким чином ми позбудемося величезної кількості контролюючих інстанцій, які за вчителя і директора визначають що, як і навіщо їм робити. Зміна умов праці, а головне: психології, спеціальна фахова підготовка в Інституті лідерів сформує тих директорів, яких так потребує освіта — **високоосвічених лідерів**.

Лідер може стати менеджером, але менеджер — може й не бути лідером. А чи всі директори повинні бути лідерами? Так все-таки — *менеджер чи лідер? Як думаєте Ви?* Напишіть нам. Ми чекаємо на Вашу власну думку, шановні директори...

⁸ Зязюн І.А., Сагач.Г.М. Краса педагогічної дії. — К., 1997.

ЕКСКЛЮЗИВ

**СУЧАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
В ДОКУМЕНТАХ І РЕКОМЕНДАЦІЯХ** с.134

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про Головне управління освіти і науки Київської
міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної,
Севастопольської міської державної адміністрації с.138

**ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОРЯДКУ ОТРИМАННЯ БЛАГОДІЙНИХ (ДОБРОВІЛЬНИХ)
ВНЕСКІВ І ПОЖЕРТВ ВІД ЮРИДИЧНИХ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ БЮДЖЕТНИМИ
УСТАНОВАМИ І ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ, ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я, КУЛЬТУРИ, НАУКИ,
СПОРТУ ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ЇХ ФІНАНСУВАННЯ
(постанова і коментар)** с.143

ПОЛОЖЕННЯ про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців)
у системі загальної середньої освіти с.145

ПОЛОЖЕННЯ про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні»
та срібну медаль «За досягнення у навчанні» с.150

СУЧАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ В ДОКУМЕНТАХ І РЕКОМЕНДАЦІЯХ

Роздуми про реформу, нову нормативно-правову базу, особу директора школи та фаховий журнал

Коментар

Необхідність реформування авторитарності нашої школи пов'язана із демократизацією всього суспільного життя, переходу суспільства до пріоритету цінностей сталого людського розвитку. Розглянемо систему оцінювання — один із важливих елементів педагогічної взаємодії учня та вчителя. Учителя поставлено в таку ситуацію, коли він, виставляючи оцінку дитині, фактично оцінює, ким вона є. Це завжди сприймається по-особливому. Якщо, наприклад, оцінка вчителя завищена, то це призводить до того, що дитина переоцінює себе і свої можливості. Занижена оцінка теж створює проблему: дитина вважає, що вона насправді набагато краще навчається, а вчитель її недооцінює. Так поступово може сформуватися комплекс неповноцінності.

Стара шкала оцінювання відчужена не Міністерством освіти і науки — вона відчужена життям. Тисячі загальноосвітніх навчальних закладів і в сільській школі, і в місті шукали і запроваджували власні системи оцінювання, а потім переводили свої оцінки в 4-бальну шкалу. Це створювало

певну проблему: дитина вчилася за одними оцінками, а в документі про освіту виставлялися інші. Тому, зрештою, проаналізувавши стан речей на практиці, ми пішли на крок, до якого нас спонукали об'єктивні обставини у системі загальної середньої освіти: вирішили змінити систему оцінювання: ланцюжок, що має вплинути на зміну педагогічного клімату в школі. Отже, це не просто зміна однієї кількості балів на іншу, а реформа філософії освіти, повернення до цінностей людського розвитку, до пріоритету людини. За системою оцінювання, як бачимо, стоять набагато глибші процеси і проблеми

● **Що я маю на увазі?** Перш за все, гуманізацію шкільного життя: ми повинні поважати особистість кожної дитини, шанувати в ній іншість. Не можна дитину підганяти під якийсь ранжир, стандарт; зрештою це нівелюватиме особистість. А дитина має бути особистістю. Вже змалечку, з перших кроків, вона повинна усвідомити свою певну автономність — у суспільстві, в якому живе, в родині тощо. Скажімо, чому дітей-близнят психологи радять одягати в різний одяг? Для того, щоб дитина усвідомлювала себе і відрізняла від собі подібного. Так і з особистістю кожного школяра: ми не можемо не бачити, що природа дала дитині певні таланти, нахили до тих чи

Віктор ОГНЕВ'ЮК,
заступник
Міністра освіти
і науки України,
кандидат
філософських
наук

© Віктор ОГНЕВ'ЮК, 2000

Директор школи, ліцею, гімназії №2-3'2000

інших наук, визначила їй певні вподобання, і, зрештою, інтелектуальні межі — фізіологічні та психологічні. Якщо дитині, скажімо, дано природою пізнати світ математики, вона, виявляючи свої здібності в математиці, менше захоплюється гуманітарними предметами. Гуманітарії ж від природи бояться математичних та фізичних завдань, хоча і витрачають на їх вирішення більшу частину свого часу.

Хочу навести такий приклад: у школах на Дошці пошани, як правило, вивішували фотографії «відмінників навчання». Це добра справа, однак у кожній школі є й кращі спортсмени, є діти, які гарно малюють, захоплюються туризмом, спортом, працею, переможці олімпіад, юні поети тощо. То чому б не відрізнити дітей і за цими — різноманітними — показниками? Ще одна проблема: існуюча система оцінювання не давала змоги враховувати особливості індивідуальної траєкторії розвитку і навчання. Тут важливим є не «проходження» програми, а індивідуальний поступ дитини, якщо потрібно, за індивідуальним графіком, у пізнанні власної сутності і природи, навколишнього природного і суспільного середовища. Вчитель вимагав від усіх одного — добре вивчити свій предмет. Вимагалось, щоб дитина могла на репродуктивному рівні, насамперед, прочитати і переказати. Можна переказати блискуче, але не розуміючи сутності. Тому ще раз хочу повернутися до проблеми сприйняття індивідуального в кожній дитині: є людська природа і її змінювати не варто, навіть шкідливо, їй потрібно допомогти розкритися. Ми повинні, враховуючи індивідуальні особливості дитини, об'єктивно підійти до того, що всі навчальні предмети діти не можуть вчити однаково. Якись предмети учень може вивчити на 12 балів, якись — на 7, а якись і на 3, але це — об'єктивно. Тобто нова система оцінювання дає змогу, по-перше, об'єктивно показати, на якому рівні перебуває дитина в пізнанні світу. Особливо важливо щоб будь-який здобуток, навіть, якщо дитина лише розрізняє об'єкт і може його позначити однослівно, тобто ідентифікувати, вважалось, хоч маленьким, але досягненням. Отже, потрібно дбати про розвиток особистості учня і забезпечення умов для того, щоб кожна дитина могла себе розкрити

максимально — це, власне, є тими загальнофілософськими, методологічними передумовами, якими керувалися розробники критеріїв оцінювання.

● Щодо тих проблем, які можуть виникнути і виникають у практиці застосування, то, звичайно, всі конкретні ситуації розробники не могли передбачити, тому що педагогічний процес є індивідуальним і творчим. Але для того і дано перше півріччя, щоб критерії оцінювання пройшли апробування, фахівці висловили свої побажання, зауваження, які, безумовно, будуть враховані при остаточному доопрацюванні цього документа.

● Важливо, щоб дітям не нав'язувалася така думка, з якою мені вже доводиться зустрічатися, що 12 балів — це оцінка недосяжна. Бо в одній школі учні навели мені сумний приклад розуміння нової системи: вчитель каже, якщо навчиш мене чомусь новому, то поставлю тобі 12 балів.

● Ні, сьогодні вчитель повинен кожну дитину окрилити вірою в її можливості, показати перспективу зростання: от, подивись, ти сьогодні вже досягнув певного рівня — це прекрасно, але в тебе є ще невикористані резерви; от, ти став сьогодні на перший шабель, завтра ти піднімешся на наступний, і у тебе є можливість послідовно рухатися вперед, самоудосконалюватися. Тому, говорячи про систему оцінювання, я хотів би сказати, що, звичайно, все буде залежати від того, як вона буде зреалізована: будь-яка ідея, якою б вона не була прекрасною, може бути спотворена в практичній реалізації. Але я вірю в те, що наші вчителі — талановиті люди, що вони зрозуміють зміст нових підходів, а, основне, те, що має змінитися і сам вчитель, його мислення і спосіб діяльності.

● Колись Іван Якович Франко, говорячи про сучасну йому систему оцінювання, висловився приблизно так: ми не можемо пропонувати багатобальну систему оцінювання, бо вчитель на Галичині ще не готовий до цього. Сьогодні, через сто років, більшість учителів (понад 80%) мають вищу педагогічну освіту, і на початку XXI століття ми переконані, що рівень нашого вчительства сьогодні дозволяє запроваджувати 12-бальну шкалу оцінювання.

● Найбільш в усіх сферах суспільного життя нам заважає сила традицій, в гіршому розумінні, сила наших стереотипів. Звичайно, вчителю, який пропрацював не один десяток років дуже важко перебудуватися. Тим більше, що на тлі низьких вчительських зарплат загострюється і проблема психологічного сприйняття: а для чого все це потрібно? Пересічний учитель може нас запитати і, до речі, дуже часто й запитують: «У нас, зрештою, така низька зарплата, навіщо ж у цих умовах ще якісь зміни запроваджувати?» Але ми сподіваємося, що вчительство в своїй більшості розуміє, що дитина не може чекати, поки зміняться умови оплати роботи вчителя і економічна ситуація в країні, що нове суспільство має творити нова людина, яку крім нас з вами виховувати нема кому.

Тепер про нормативну базу.

● Закон «Про загальну середню освіту» був прийнятий близько двох років тому. Сьогодні є нагальна потреба поновити всю освітянську нормативно-правову базу, бо вона не відповідає тим завданням, які стоять перед освітою нині.

● Візьмемо, наприклад, **управління освітою**. Знаєте, як раніше було — потрібно вийхати на місце, якомога більше взяти фактів з життя школи, бажано негативних, і показати, наскільки, скажімо, міністерство володіє ситуацією, що воно знає, що в от такій-то школі директор відвідав всього два уроки і не вмів їх проаналізувати, в тій-то школі не вивчався протягом останніх 5 років стан викладання математики, а в іншій — стан викладання української мови. Сьогодні до управлінців інші вимоги, бо в їхній діяльності змінюються акценти. Безперечно, що наявність інформації дає можливість завжди приймати правильне рішення, але, підкреслюю, інформація збирається не з метою покарати, а для того, щоб бути джерелом прийняття тих чи інших свідомих рішень, тобто, власне кажучи, для забезпечення управлінської діяльності.

● Органи управління освітою повинні стати партнерами для вчителя, випереджаючи ті проблеми і недоліки, які є. Тобто органи управління покликані прогнозувати і аналізувати розвиток освіти. Потрібно змінити акценти: контролювання не заради контролю, а для допомоги. Тому, коментуючи нове положення

про обласні управління освіти і науки, зауважу: це положення, спрямоване на корекцію освітянської управлінської діяльності.

● Тепер щодо статусу класного керівника. Так, попереднє положення про класного керівника було прийнято буквально декілька років тому. Але, якби якийсь класний керівник взявся б виконувати все те, що там було запропоновано, то йому б не вистачило не лише 18 годин педагогічного навантаження, а й усього життя. Нинішнє положення реальніше, тобто є гарантія того, що воно не буде виконуватися лише на папері.

● Положення про індивідуальне навчання знову ж пов'язане з розумінням нової функції освіти, її особистісної орієнтованості. Ми повинні враховувати особливості індивідуального розвитку, проблеми здоров'я тощо. Є діти різні за природою: одним потрібно більше подумати, але вони й усвідомлюють глибше, інші сприймають швидко, але поверхово. Тому Положення про індивідуальне навчання надає сьогодні дитині можливість здобувати загальну середню освіту індивідуально. Тим більше, що цей спосіб абсолютно легалізований, законний, передбачений законом «Про загальну середню освіту» і тепер нормативним документом — «Положенням про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти».

● Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у класах з малою наповненістю теж мають величезне значення в наших умовах, коли кількість таких шкіл значно зростає, а малокомплектність на селі стає все масовішою. Особливість навчального процесу в цій школі нашою наукою ще не пізнана. А в практиці, якщо вчителя переміщують з школи, де сиділо в класі за партами 30 учнів, в школу, де сидить 5 або 7 дітей, то навіть педагоги зі стажем розгублюються. Мені одна вчителька розповідала, що коли вона приїхала з Житомира працювати в малокомплектну сільську школу, прийшла в клас, де сиділо п'ятеро дітей, то дуже довго чекала, коли зійдеться решта. Вона не могла відразу збагнути, що це і є всі її учні. Одна справа, коли ти працюєш з комплектним класом, застосуєш різні форми роботи для того, щоб усіх учнів включити в навчальний процес, і зовсім інша — коли приходиш, а там 5 учнів. Учитель

дуже часто не готовий до цього. Наші педагогічні вузи, на превеликий жаль, ніяк не акцентують цю проблему і не готують учителя до роботи в такій сільській малокомплектній школі, а це надзвичайно важливо. Тут, до речі, відкриваються надзвичайно великі можливості для індивідуалізації навчання. Авжеж, можна вдумливо працювати з кожною дитиною, але вчителі мають опанувати методи такої роботи. Тому ми узагальнили все, що є, скажімо, в напрацюваннях нашої АПН, в практиці і видали рекомендації.

● Зауважу, що будь-який документ не може зразу бути ідеальним, досконалим і не треба боятися це визнати і виправити недоліки. Ми, взагалі, ведемо **відкритий діалог** з нашим учительством і нашим суспільством взагалі. Спілкуємось відверто і вже сьогодні бачимо зворотній результат, який перш за все, полягає в тому, що в країні змінюється ставлення до освіти. Суспільство все більше усвідомлює освіту як надзвичайно важливу сферу життєдіяльності. І ми впевнені: чим відкритішим буде діалог Міністерства, працівників Академії педагогічних наук із учительством, суспільством, чим відкритіше обговорюватимуться проблеми школи, тим досконалішою буде наша система освіти.

● Шановні шкільні директори! Мені випала велика честь пройти цю важливу ділянку роботи: працював директором восьмирічної сільської школи, потім директором середньої школи в Києво-Святошинському районі. І тому уявляю дуже добре, скільки залежить сьогодні від **керівника школи**. Аналізуючи діяльність директора школи з різних боків: як батько, вчитель, директор, завідувач райвно, начальник обласного управління, начальник Головного управління середньої освіти Міністерства, заступник міністра, я впевнений, що там, де є справжній директор школи, там є школа. Тобто там, де працює професіонал, знаходяться творчі особистості вчителів, панує творчий мікроклімат. У тій школі, не дивлячись на те, що сьогодні заробітна плата у всіх учителів невелика, люди підтримують один одного, у них зовсім інша атмосфера взаємовідносин. Приїжджаєш до іншої школи — там апатія, розпач, песимізм, глобальні претензії і звинувачення і тоді руки опускаються. А головне за

дітей боляче: вони вже ніколи не стануть оптимістами. Бо не можна ж виховувати віру в краще, сподівання на майбутнє з негативним світосприйняттям. Тому, підкреслю ще раз: **керівник школи — це ключова постать в нашій освіті**. Саме від нього залежить, які будуть створені психологічні та й матеріальні умови для ефективної педагогічної діяльності і для успішного учнівського навчання.

● Наступні кроки Міністерства освіти і науки передбачають системні дії щодо реформування **управління галуззю**. Тут застосовуватимуться різні підходи, насамперед, з використанням вітчизняного педагогічного досвіду. Наприклад, ми сьогодні напрацьовуємо ідею створення шкільних округів, куди будуть входити і дошкільні заклади, і початкова школа, і, скажімо, базова середня школа.

● Постає питання і **статусу директора школи**. Я маю на увазі його зарплату. Фактично різниці між зарплатою вчителя та керівника школи, який за все відповідає, нема. Нам здається потрібним виправити таку історичну несправедливість щодо директора школи. І зрозуміти наскільки важливо, щоб ця людина мала всі умови для того, щоб думати про благо дітей, педагогічних працівників, а не бути переобтяженою проблемами свого власного існування.

● Але всі наші плани і задуми ми можемо реалізувати тільки разом. Я завжди кажу, що будь-які зміни можуть закінчитись на шкільному порозі: коли їх не сприйме директор школи або учитель. Тому Міністерство освіти і науки планує долучити всіх бажаючих до партнерства. МОН прагне мати в особі вчителя, директора школи свого повноправного партнера. **Ми прагнемо йти назустріч директорам, учителям, і сподіваємось на такі самі підходи з їхнього боку.**

● Так і журнал «Директор школи, ліцею, гімназії» ми розглядаємо — як повноправного партнера із багатьох питань, засіб з обміну досвідом, дієвим знаряддям для спілкування з людьми. Журнал, його головний редактор, видавництво «Педагогічна преса» допомагають Міністерству у виробленні громадської думки, а також конструктивних підходів до реформ освіти.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Постанова
від 22 серпня 2000 р. № 1326
Київ

Про затвердження Типового положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Типове положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, що додається.

2. Визнати такими, що втратили чинність:

— постанову Кабінету Міністрів України від 18 березня 1996 р. № 327 «Про затвердження Типового положення про управління освіти обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації» (ЗП України, 1996 р., № 8, ст. 262);

— пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 1999 р. № 347 «Про внесення змін і доповнень до Типового положення про управління освіти обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації і затвердження Типового положення про відділ освіти районної, районної у м. Києві та Севастополі державної адміністрації» (Офіційний вісник України, 1999 р., № 10, ст. 394).

Прем'єр-міністр України

В. Ющенко

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 22 серпня 2000 р. № 1326

**ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ
про Головне управління освіти і науки Київської міської
державної адміністрації, управління освіти і науки обласної,
Севастопольської міської державної адміністрації**

1. Головне управління освіти і науки Київської міської держадміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської держадміністрації (далі — управління) є структурним підрозділом Київської міської, обласної та Севастопольської міської держадміністрації, підзвітним та підконтрольним голові відповідної держадміністрації та МОН.

2. Управління у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами МОН, розпорядженнями голови обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, а також цим Положенням.

У межах своїх повноважень управління організовує виконання актів законодавства

у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, а також з питань мовної політики та здійснює контроль за їх реалізацією.

3. Основними завданнями управління є:

□ участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності;

□ забезпечення розвитку системи освіти з метою формування гармонійно розвиненої, соціально активної, творчої особистості;

□ створення в межах своїх повноважень умов для реалізації рівних прав громадян України на освіту, соціального захисту дітей дошкільного та шкільного віку, студентської молоді, педагогічних, наукових, інших працівників закладів та установ освіти і науки;

□ створення умов для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти відповідно до освітніх потреб особистості та її індивідуальних здібностей і можливостей, реалізації їх права відповідно до законів України на здобуття вищої освіти;

□ забезпечення розвитку освітнього, наукового та науково-технічного потенціалу з урахуванням національно-культурних, соціально-економічних, екологічних, демографічних та інших особливостей області, міста;

□ здійснення контролю за дотриманням актів законодавства з питань освіти і науки, виконанням навчальними закладами усіх форм власності державних вимог щодо змісту, рівня та обсягу дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти;

□ координація діяльності навчальних закладів та наукових установ, що належать до сфери управління обласної, Київської, Севастопольської міської держадміністрації, організація роботи з їх кадрового, матеріально-технічного і науково-методичного забезпечення;

□ забезпечення моніторингу рішень у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в області, місті, захисту інтелектуальної власності;

□ формування регіональної наукової та науково-технічної політики, впровадження інноваційних заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток області, міста, держави;

□ сприяння функціонуванню системи науково-технічної інформації;

□ сприяння інтеграції вітчизняної освіти і науки у світову систему із збереженням і захистом національних інтересів.

4. Управління відповідно до покладених на нього завдань:

1) здійснює керівництво і контролює діяльність відділів освіти районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій;

2) координує роботу відділів освіти районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, а також підприємств, установ та організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності з питань навчання й виховання дітей дошкільного та шкільного віку, студентської молоді;

3) аналізує стан освіти і науки в області, місті, розробляє регіональні програми їх розвитку, а також науково-технічної та інноваційної діяльності, організовує і контролює виконання цих програм на місці;

4) прогнозує потребу області, міста у фахівцях різних спеціальностей для системи освіти і науки, формує регіональне замовлення на їх підготовку, координує роботу з укладення між професійно-технічними навчальними закладами та підприємствами, установами, організаціями договорів про підготовку кадрів;

5) організовує і контролює роботу державних і комунальних вищих навчальних закладів відповідно до делегованих МОН повноважень, а також закладів післядипломної освіти, що перебувають у його підпорядкуванні, керує в установленому порядку роботою з організації підвищення кваліфікації та передпідготовки педагогічних працівників;

6) сприяє розвитку мережі навчальних закладів в області, місті, утворює в межах своїх повноважень навчальні заклади або вносить в установленому порядку пропозиції щодо їх утворення, реорганізації та ліквідації;

7) вносить МОН пропозиції щодо впорядкування мережі навчальних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів;

8) організовує роботу з ліцензування та атестації навчальних закладів, їх державного інспек-

тування, проведення атестації педагогічних працівників і керівних кадрів навчальних закладів усіх форм власності, ведення обліку і складання звітів з цих питань у межах своєї компетенції;

9) співпрацює з керівниками науково-дослідних установ та науково-дослідних підрозділів вищих навчальних закладів, готує у межах своїх повноважень пропозиції щодо призначення їх на посади та звільнення з посад;

10) бере в установленому порядку участь у укладанні та припиненні дії контрактів з керівниками навчальних закладів, що перебувають у підпорядкуванні місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, в проведенні конкурсів на заміщення вакантних посад керівників вищих навчальних закладів I—II рівня акредитації, професійно-технічних навчальних закладів, що підпорядковані МОН і перебувають у державній власності, і подає МОН відповідні матеріали;

11) аналізує стан виконання керівниками вищих навчальних закладів I—II рівня акредитації, професійно-технічних навчальних закладів, що підпорядковані МОН, умов контрактів і вносить пропозиції щодо встановлення (скорочення, продовження) терміну дії або розірвання (припинення дії) укладених контрактів;

12) вживає заходів для забезпечення навчальними закладами належного рівня дошкільної, позашкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти, організовує їх навчально-методичне й інформаційне забезпечення, сприяє підвищенню кваліфікації і розвитку творчості педагогічних працівників;

13) забезпечує в межах своїх повноважень виконання актів законодавства щодо всебічного розвитку та функціонування української мови як державної та мов національних меншин, створення належних умов для розвитку національної освіти, зокрема освіти національних меншин; впроваджує в практику освітні та наукові програми відродження і розвитку національної культури, національних традицій українського народу і національних меншин України;

14) впроваджує в практику рекомендовані МОН нові освітні програми та інші педагогічні розробки, визначає регіональний компонент у змісті освіти;

15) вносить на розгляд МОН пропозиції щодо запровадження експериментальних навчальних закладів, нових освітніх програм, пе-

дагогічних новацій і технологій та надання навчальним закладам статусу експериментальних;

16) формує замовлення на навчально-методичну літературу, бланки звітності та документів про освіту;

17) організовує доставку підручників для забезпечення ними учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів;

18) залучає до реалізації освітніх програм творчі спілки, національно-культурні товариства, громадські організації (зокрема дитячі і молодіжні), що зареєстровані у порядку, визначеному законодавством;

19) проводить роботу, спрямовану на виявлення, підтримку і розвиток обдарованих дітей, організовує проведення серед учнів таких заходів, як олімпіади, конкурси тощо;

20) разом з органами охорони здоров'я здійснює загальний контроль за охороною здоров'я дітей і проведенням оздоровчих заходів, створенням безпечних умов для навчання і праці учасників навчально-виховного процесу;

21) вживає заходів до захисту прав та інтересів неповнолітніх, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що виховуються в сім'ях опікунів, школах-інтернатах, дитячих будинках незалежно від форм власності (зокрема сімейного типу), інших закладах;

22) сприяє відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та соціальним службам у запобіганні дитячій бездоглядності та правопорушенням серед неповнолітніх;

23) організовує діяльність психологічної служби та педагогічного патронажу в системі освіти;

24) розробляє пропозиції щодо встановлення нормативів бюджетних асигнувань на утримання навчальних і наукових закладів комунальної форми власності та соціальний захист учасників навчально-виховного та наукового процесу;

25) контролює використання капітальних вкладень і сприяє раціональному розміщенню нового будівництва об'єктів освіти, погоджує проекти будівництва навчальних закладів та наукових установ;

26) сприяє активізації винахідницької діяльності, охороні об'єктів інтелектуальної та промислової власності;

27) сприяє розвитку діючих та створенню нових форм науково-технічної, науково-техно-

логічної та інноваційної діяльності — науково-технологічних парків, інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів тощо;

28) бере участь за дорученням МОН у проведеному експертизи інноваційних пропозицій для включення їх до національних, державних та регіональних програм;

29) бере участь у визначенні доцільності виконання і фінансування інноваційних проектів у складі регіональних наукових і науково-технічних програм;

30) контролює роботу з усунення недоліків у науковій (науково-технічній) діяльності науково-дослідних установ області, міста, які повністю або частково фінансуються за рахунок державного бюджету, виявлених під час комплексних перевірок, проведених відповідними органами державної влади;

31) вживає у межах своєї компетенції заходів до поліпшення матеріальних та житлових умов студентів, працівників освіти і науки, організації їх медичного та побутового обслуговування;

32) розглядає питання та вносить МОН в установленому порядку пропозиції щодо відзначення працівників освіти і науки державними нагородами, запроваджує інші форми морально-і матеріального стимулювання їх праці;

33) забезпечує розгляд звернень громадян з питань, що належать до його компетенції, у разі потреби вживає заходів до усунення причин, що зумовили їх появу;

34) готує та в установленому порядку подає статистичну звітність про стан і розвиток освіти і науки в області, місті;

35) виконує інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

5. Управління має право:

□ одержувати в установленому порядку від місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також від підприємств, установ та організацій інформацію і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

□ вносити до МОН пропозиції з питань удосконалення законодавства та змісту освіти, організації навчально-виховного процесу, поліпшення навчально-методичного забезпечення навчальних закладів;

□ за дорученням голови відповідної державної адміністрації утворювати координаційні

комісії, експертні та робочі групи для науково-організаційного супроводу виконання державних програм і проєктів, залучати (з укладенням контрактів, договорів) спеціалістів до роботи в цих комісіях (групах), а також для надання консультацій, проведення аналізу стану і складання прогнозів розвитку освітнього, наукового і науково-технічного потенціалу області, міста;

□ створювати авторські колективи для підготовки регіональних посібників і за погодженням з МОН впроваджувати їх у практику; організувати випуск видань інформаційного та науково-методичного характеру;

□ залучати працівників інших структурних підрозділів держадміністрації, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції;

□ укладати в установленому порядку угоди про співпрацю, встановлювати прямі зв'язки з навчальними закладами і науковими установами зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами тощо;

□ організувати і проводити в установленому порядку конференції, семінари, наради тощо з питань, що належать до його компетенції.

6. Управління в процесі виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими структурними підрозділами держадміністрації, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян.

7. Управління в межах своїх повноважень та на основі виконання наказів МОН, розпоряджень відповідної обласної, міської держадміністрації видає накази, організовує і контролює їх виконання.

Управління проводить в разі потреби спільні заходи з органами місцевого самоврядування та видає відповідні акти.

Рішення управління, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання районними, міськими, районними у м.Києві та Севастополі відділами освіти.

8. Управління очолює начальник, якого призначає на посаду та звільняє з посади відповідно голова Київської міської, обласної, Севастопольської міської держадміністрації за погодженням з МОН.

Начальник управління має заступників,

яких призначає на посаду та звільняє з посади відповідно голова Київської міської, обласної, Севастопольської міської держадміністрації за погодженням з МОН.

9. Начальник управління повинен мати повну вищу педагогічну освіту і стаж керівної роботи у навчальних закладах та місцевих органах управління освіти або наукових установах не менш як 5 років.

10. Начальник управління:

□ здійснює керівництво діяльністю управління, несе персональну відповідальність перед головою відповідної держадміністрації за виконання покладених на управління завдань;

□ спрямовує і координує діяльність підпорядкованих управлінню відділів освіти районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій з питань, що належать до його відання;

□ особисто відповідає за виконання покладених на управління завдань з реалізації державної політики у сфері освіти і науки;

□ затверджує положення про структурні підрозділи управління і посадові обов'язки працівників управління;

□ розпоряджається коштами в межах затверженого кошторису витрат;

□ подає на затвердження голови обласної, міської держадміністрації кошториси доходів і видатків та штатний розпис управління в межах граничної чисельності та фонду оплати праці його працівників;

□ призначає на посади та звільняє з посад працівників управління;

□ погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників відділів освіти районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, інститутів вдосконалення вчителів (післядипломної педагогічної освіти), навчальних закладів;

□ розподіляє обов'язки між його заступниками, визначає ступінь відповідальності заступників та керівників структурних підрозділів управління.

11. Для узгодженого вирішення питань, що належать до компетенції управління, в управлінні утворюється колегія у складі начальника управління (голова колегії), заступників начальника (за посадою), а також інших відповідальних працівників управління, керівників районних відділів освіти,

наукових установ, інститутів вдосконалення вчителів (післядипломної педагогічної освіти), навчальних закладів.

До складу колегії можуть входити керівники інших місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління обласної, Київської, Севастопольської міської держадміністрації, а також вчені і висококваліфіковані спеціалісти.

Склад колегії затверджується відповідно головою обласної, Київської, Севастопольської міської держадміністрації за поданням начальника управління.

Рішення колегії проводяться в життя наказами начальника управління.

12. Виходячи з потреб забезпечення належного функціонування закладів та установ науки і освіти, при управлінні можуть утворюватися підрозділи (творчі лабораторії, видавничі центри, інші підрозділи, які функціонують у тому числі на госпрозрахунковій основі).

13. Для розгляду наукових рекомендацій та пропозицій щодо визначення реалізації основних напрямів діяльності управління, обговорення найважливіших програм і вирішення інших питань при управлінні можуть утворюватися: наукова рада та комісії у складі учених і висококваліфікованих спеціалістів.

Склад ради і комісій та положення про них затверджує голова відповідної держадміністрації за поданням начальника управління.

14. Управління утримується за рахунок коштів державного бюджету.

Граничну чисельність, фонд оплати праці працівників управління та видатки на їх утримання визначає голова відповідної держадміністрації в межах виділених асигнувань та затвердженої для держадміністрації граничної чисельності працівників.

Кошторис доходів і видатків, штатний розпис управління затверджує голова відповідної держадміністрації після проведення їх експертизи обласним, Київським, Севастопольським міським фінансовим управлінням.

15. Управління є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в установах Державного казначейства, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Постанова

Від 4 серпня 2000 р. № 1222

м.Київ

Про затвердження порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування

Відповідно до статті 67 Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» Кабінет Міністрів України постановляє:

Затвердити Порядок отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і за-

кладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування, що додається.

Прем'єр-міністр України

В.Ющенко

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 4 серпня 2000 р. № 1222

Порядок отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування

1. Цей Порядок визначає вимоги до отримання, використання та обліку благодійних (добровільних) внесків і пожертв (далі — благодійні внески) від юридичних та фізичних осіб — резидентів і нерезидентів (далі — благодійники) безпосередньо бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання (далі — набувачі).

2. Благодійні внески можуть надаватися благодійниками набувачам у грошовій формі для потреб їх фінансування за напрямками видатків, визначеними благодійником, а також як товари, роботи, послуги. Якщо благодійником конкретні цілі використання коштів не визначено, шляхи спрямування благодійного внеску визначаються керівником установи, закладу — набувачів відповідно до першочергових потреб, пов'язаних виключно з основною діяльністю установи, закладу.

Кошти благодійних внесків не можуть спрямовуватися на виплату заробітної плати працівникам установ і закладів освіти, охорони здо-

ров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання.

3. Благодійні внески не можуть замінити плату за надання установами і закладами платних послуг за переліками, визначеними в установленому порядку.

4. Благодійні внески у грошовій формі зараховуються на рахунок «Суми за дорученням». Облік товарів, робіт і послуг, отриманих як благодійна допомога, ведеться згідно з Порядком, визначеним постановою Кабінету міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1295 «Про затвердження Порядку розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт (Офіційний вісник України, 1998 р., № 33, ст.1238, № 46, ст.1688).

Після надходження благодійного внеску набувач вносить зміни до спеціального фонду кошторису за напрямками видатків, що визначаються відповідно до пункту 2 Порядку, визначено-

Директор школи, ліцею, гімназії №2-3'2000

го постановою Кабінету Міністрів України від 9 січня 2000 р. № 17 «Про Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги щодо виконання кошторисів доходів і видатків бюджетних установ та організацій» (Офіційний вісник України, 2000 р., №2, ст.40).

5. Бухгалтерський облік благодійних внесків ведеться відповідно до Порядку бухгалтерського обліку та звітності в бюджетних установах гуманітарної допомоги, затвердженого наказом Головного управління Державного казначейства від 10 грудня 1999 р. № 113.

Коментар редакції.

На прохання редакції член Редакційної ради нашого журналу, директор ЗНЗ № 207 м.Києва **Оксана ПЕЧУРА** взяла інтерв'ю-коментар у проректора з навчальної роботи Київського інституту удосконалення вчителів ім. Бориса Грінченка **Олега СТЕШУКА**, який намагається відповісти нашим читачам на запитання: «У який спосіб «виживати» навчальним закладам?».

Справді, — сказав Олег Іванович, — після прийняття даної Постанови у директорів шкіл з'явилося безліч проблем з використанням позабюджетних коштів через те, що ці кошти раніше можна було використати на виплату заборгованості по заробітній платні; на поточний ремонт (у той час, коли у бюджеті на це вже були закладені певні кошти); на придбання обладнання для покращення навчального процесу.

Таким чином суми, що були на позабюджетних рахунках навчальних закладів, виявилися замороженими.

Уважно читаючи Постанову, звертаєш увагу, що даний документ блокує можливість збільшення заробітної платні із позабюджетних коштів, а акцент робиться на тому, що облік благодійних внесків – аналогічний обліку гуманітарної допомоги.

Таким чином, на сьогоднішній день директору навчального закладу економічно не вигідно приймати кошти на позабюджетний рахунок свого навчального закладу, бо він не зможе використати ці гроші ні на виплату стипендій кращим учням, ні на преміювання кращих учителів тощо.

Тому є сенс активніше створювати благодійні фонди закладів або фонди об'єднань бюджетних організацій. У такому випадку благодійником виступає Фонд. А це і доплати педагогам, керівникам гуртків, і матеріальне заохочення тощо. Таким чином у керівника з'являється реальний фінансовий важель (за умов співпраці з Фондом!), який крім морального заохочення працівників, ще й допомагає вирішити проблеми матеріального забезпечення.

Отже, читаймо документи уважно, шукаємо і знаходьмо вихід з будь-якої складної ситуації, навіть, якщо вона не педагогічна, а фінансова!

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ДЕРЖАВНУ ПІДСУМКОВУ АТЕСТАЦІЮ УЧНІВ (ВИХОВАНЦІВ)
У СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (далі — атестація) — це форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів навчальним програмам. Атестація проводиться відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», Постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Зміст, форми й терміни атестації щорічно визначаються Міністерством освіти і науки України.

Перелік предметів, з яких здійснюється атестація, та порядок звільнення від неї визначаються цим Положенням.

Учням, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад певного ступеня, видається про це відповідний документ:

□ по закінченні початкової школи — таблиць успішності;

□ по закінченні основної школи — свідоцтво про базову загальну середню освіту (за бажанням учнів);

□ по закінченні навчального закладу системи загальної середньої освіти — атестат про повну загальну середню освіту.

Особам, які закінчили основну школу з навчальними досягненнями високого рівня (10, 11, 12 балів), видається свідоцтво про базову загальну середню освіту особливого зразка.

Особам, нагородженим золотою або срібною медалями, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.1997 № 1260 видається документ про повну загальну середню освіту особливого зразка.

1. ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ

1.1. Атестація проводиться в навчальних закладах системи загальної середньої освіти з навчальних предметів інваріантної частини Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.2. Атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти може за їхнім бажанням проводитися на базі вищих навчальних закладів (для випускників, які вступатимуть до ВНЗ), за умови, що випускник має навчальні досягнення на достатньому та високому рівні, та за згодою педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу.

1.3. Завдання та збірники завдань для атестації розробляються й затверджуються Міністерством освіти і науки України.

1.4. Результати атестації оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.5. Річні оцінки з предметів, з яких учень не проходить атестацію, є підсумковими.

1.6. Підсумкові оцінки з предметів, з яких учень проходить атестацію, виставляються на підставі атестаційних та річних оцінок з урахуванням оцінок за семестри.

1.7. Учні мають право на повторну атестацію з метою підвищення оцінки.

Повторна атестація може проводитися у будь-який час, але не раніше, ніж через 10 днів після закінчення атестації, і не пізніше початку нового навчального року.

Конкретні строки повторної атестації встановлюють Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Матеріали й завдання для повторної атестації розробляє Міністерство освіти і науки України.

1.8. Учні (екстерни), які хворіли під час проведення атестації і видужали до її закінчення, зобов'язані подати медичну довідку, на підставі якої їм надається право продовжити атестацію у поточному навчальному році.

1.9 Атестація вводиться у структуру навчального року.

2. ДЕРЖАВНІ АТЕСТАЦІЙНІ КОМІСІЇ

2.1. Для проведення атестації не пізніше, ніж за два тижні до її початку, в навчальних закладах місцевим органом управління освітою створюються державні атестаційні комісії (далі — комісії) у складі:

□ голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, у виняткових випадках — учитель) та членів комісії: учитель, який викладає предмет у даному класі, асистент-учитель цього ж циклу предметів — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (відповідного класу гімназії, ліцею, коледжу);

□ голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи або представник відповідного органу управління освітою та членів) та комісії: учителя, який викладає предмет у даному класі, та не менше двох інших членів комісії — у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня.

2.2. При проведенні атестації у вищому навчальному закладі, як це передбачено у пункті 2.1, ректор вищого навчального закладу, на базі якого проходить атестація, призначає голову комісії та затверджує її склад.

2.3. На голів комісій покладається відповідальність за об'єктивність проведення атестації та дотримання порядку її проведення.

2.4. Головою комісії не може бути керівник навчального закладу (його заступник), який викладає у даному класі предмет, з якого проводиться атестація.

2.5. За наявності паралельних класів (груп) у навчальному закладі може бути створено кілька комісій з предмета.

2.6. У випускних класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти комісії можуть створюватися спільно з вищими навчальними закладами.

2.7. За рішенням місцевого органу управління освітою до складу комісії понад визначену в п. 2.1 норму можуть входити учителі інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, науковці, представники професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

2.8. Під час проведення атестації можуть бути присутніми лише особи, уповноважені органами управління освітою.

2.9. Втручання у проведення атестації та визначення її результатів з боку осіб, які не є членами комісії, не допускається. Зауваження та пропозиції щодо процедури проведення атестації можуть подаватися у письмовій формі до районної апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після проведення атестації.

2.10. Результати атестації вносяться до протоколу встановленого зразка.

2.11. Звіти комісій про результати атестації та матеріали атестації зберігаються відповідно до вимог Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 № 240.

3. АТЕСТАЦІЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

3.1. У початковій школі атестації підлягають результати навчальної діяльності учнів третій (четвертій) класів з державної мови (українська мова і читання) та математики. У навчальних закладах з мовами навчання національних меншин можуть підлягати атестації результати навчальної діяльності з мови навчання.

3.2. Атестація результатів навчальної діяльності учнів з державної мови, якщо вони вивчали її лише у двох останніх класах початкової школи, здійснюється за бажанням учнів, їхніх батьків (осіб, які їх замінюють).

3.3. Оцінка за атестацію з цих предметів виставляється за результатами річного оцінювання, яке здійснюється на підставі оцінок за підсумкові письмові роботи з урахуванням семестрового оцінювання навчальних досягнень учнів.

3.4. У загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня проведення підсумкових письмових робіт відбувається за участю осіб, уповноважених відповідними органами управління освітою, та фахівців.

3.5. Педагогічна рада навчального закладу на підставі результатів навчальної діяльності учня

ухвалює рішення про переведення його до основної школи або дає рекомендації щодо доцільності підвищення учнем рівня його результатів з окремих предметів та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють, вирішує питання про залишення учня на повторний курс навчання.

4. АТЕСТАЦІЯ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

4.1. Атестація в основній школі проводиться з державної мови (письмово), математики (письмово), географії, біології, а також іноземної мови чи іншого гуманітарного предмета за вибором навчального закладу (у навчальних закладах з мовами навчання національних меншин атестація може проводитись з мови навчання) у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України: усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

4.2. Випускники основної школи, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5. АТЕСТАЦІЯ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

5.1. Атестація у старшій школі проводиться з державної мови (письмово), історії України та трьох предметів (у тому числі в навчальних закладах з мовами навчання національних меншин — з мови навчання) за вибором учнів.

5.2. Випускники, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5.3. У загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, класах з поглибленим вивченням окремих предметів перелік предметів за вибором може бути доповнений навчальними предметами варіативної частини навчальних планів.

5.4. Атестація з кожного з предметів проводиться у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України (усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України).

5.5. У навчальних закладах системи загальної середньої освіти, що працюють з вищими на-

вчальними закладами у складі навчальних або навчально-науково-виробничих об'єднань або за угодами з ними, дозволяється поєднувати атестацію зі вступними іспитами до вищого навчального закладу.

У такому разі за погодженням з Міністерством освіти і науки України завдання для атестації з профільних предметів можуть бути доповнені (з обов'язкових для атестації предметів) або замінені (з предметів, які учень сам обирає на атестацію) завданнями вищого навчального закладу та зачасно доведені до відома випускників.

5.6. Атестація випускника відбувається лише в конкретному вищому навчальному закладі, до якого він вступає, і лише з профільних для цього ВНЗ предметів.

За терміном така атестація повинна відбуватися раніше за атестацію в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

5.7. Результати атестації у вищому навчальному закладі є одночасно результатами атестації за підсумками навчання випускника в навчальному закладі системи загальної середньої освіти.

Результати повідомляються у письмовій формі директору навчального закладу, де навчається випускник. Вони виставляються в атестат про повну загальну середню освіту й заносяться як результати вступних іспитів до вищого навчального закладу.

5.8. Випускник навчального закладу системи загальної середньої освіти подає заяву (анкету) на ім'я керівника навчального закладу, де він навчається, із зазначенням повної назви вищого навчального закладу, де він має намір проходити атестацію.

Заяву (анкету) такого самого змісту, а також витяг із рішення педагогічної ради навчального закладу про згоду на проходження атестації випускником у вищому навчальному закладі, випускник повинен подати до вищого навчального закладу.

5.9. Випускникові видається атестаційний лист за підписом голови комісії, завірений печаткою вищого навчального закладу, де випускник проходив атестацію.

5.10. Педагогічна рада навчального закладу, де навчається випускник, на підставі отриманого повідомлення про результати атестації у вищому навчальному закладі, приймає рішення про здобуття випускником повної загальної середньої освіти.

6. АТЕСТАЦІЯ ЕКСТЕРНІВ

6.1. Екстернат у системі загальної середньої освіти є різновидом індивідуальної форми навчання, що забезпечує гарантоване Конституцією України право громадян на здобуття повної загальної середньої освіти й організовується відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, цього Положення.

6.2. Екстерн — особа, яка самостійно опановує навчальні програми і якій надається можливість проходження підсумкової та державної підсумкової атестації в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

6.3. Здобуття базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти у формі екстернату не обмежується віком.

6.4. Відмова керівників навчального закладу, а також місцевих органів управління освітою в атестації екстернів з метою здобуття базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти не допускається.

6.5. Громадяни України, які навчалися й отримали документ про відповідний рівень освіти за кордоном, з метою отримання документа державного зразка про базову або повну загальну середню освіту зобов'язані пройти атестацію екстерном.

За наявності міждержавної угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту атестація екстерна не здійснюється, крім випадків, коли на атестації наполягає екстерн.

6.6. Можливість пройти атестацію й отримати відповідний документ про освіту мають екстерни, які:

з будь-яких причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі;

навчаються за індивідуальною формою;

отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном;

прискорено опанували програмовий матеріал відповідного класу, ступеня навчання;

не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти;

є іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

6.7. Зарахування повнолітніх громадян до навчального закладу на екстернат здійснюється за їх

особистою заявою, а неповнолітніх громадян — за заявою батьків або осіб, які їх замінюють, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом керівника навчального закладу.

6.8. Приймання заяв від екстернів на проходження атестації починається з жовтня місяця поточного навчального року й закінчується, як правило, не пізніше ніж за три місяці до початку атестації.

6.9. Атестація проводиться в навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання екстернів або в навчальному закладі, визначеному відповідним органом управління освітою.

6.10. До атестації за курс повної загальної середньої освіти допускаються екстерни, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту.

6.11. Адміністрація навчального закладу, в якому здійснюється атестація, зобов'язана ознайомити екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з цим Положенням, порядком проведення атестації.

6.12. Перед атестацією проводиться підсумкова атестація з предметів інваріантної частини навчального плану.

Проходження підсумкової атестації є передумовою для проходження екстерном атестації.

6.13. Рішення про допуск екстерна до атестації приймається педагогічною радою навчального закладу, затверджується наказом директора.

6.14. Підсумкову атестацію та атестацію екстерн проходить в одному навчальному закладі.

Підставою для завершення атестації в іншому навчальному закладі є довідка з попереднього місця її проходження, що підписується керівником навчального закладу, головою Комісії і завіряється печаткою навчального закладу.

6.15. У разі незгоди екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з результатами підсумкової атестації чи атестації їм надається право оскаржити їх на загальних підставах.

6.16. Результати атестації екстерна фіксуються в окремому протоколі, в правому горішньому кутку якого зазначено: «Екстернат».

6.17. За результатами атестації на підставі рішення педагогічної ради, яке оформлюється наказом керівника навчального закладу, екстернам видається свідоцтво про базову загальну середню освіту, атестат про повну загальну середню освіту.

6.18. Видача свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту реєструється у книзі обліку цих документів. Запис про видачу свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту вноситься у книгу в графі «Рік вступу до даного закладу» — «екстерн».

6.19. Екстерни, які пройшли атестацію на атестат про повну загальну середню освіту, золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» не нагороджуються.

7. АТЕСТАЦІЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ

7.1. Атестація учнів загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів для хворих дітей у період їх перебування у цих закладах, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, складними порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, глухих і зі слабким слухом, сліпих і слабкозорих, а також учнів вечірніх (змінних) спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих і слабкозорих, глухих і зі слабким слухом здійснюється на основі річного оцінювання у випускному класі.

7.2. Учні, які за станом здоров'я звільняються від атестації, мають право атестуватися за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Для проходження атестації в цьому випадку необхідно подати до комісії такі документи:

- 1) заява батьків учня або осіб, які їх замінюють;
- 2) довідка лікарсько-контрольної комісії, завірена печаткою лікувальної установи.

7.3. За рішеннями Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки, охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій учні, які проживають (проживали) у зонах безумовного чи гарантованого добровільного відселення у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС та зонах стихійного лиха, можуть бути атестовані за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Підставою для звільнення від атестації є рішення педагогічної ради — видається наказ керівника навчального закладу.

7.4. Учні випускних класів, які беруть участь у міжнародних олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах, виставках, що мають статус міжнародних і проходять у період атестації, атестуються за результатами річного оцінювання.

7.5. Учасники міжнародних олімпіад, спортивних змагань, конкурсів, призери III та учасники IV етапів всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсів-захистів науководослідницьких робіт Малої академії наук, звільняються від атестації з предметів, з яких вони стали призерами. До атестату про повну загальну середню освіту виставляється з цих предметів підсумкова оцінка 12 балів.

7.6. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до олімпіад, змагань, конкурсів, які мають статус міжнародних, звільняються від атестації; підсумкові оцінки їм виставляються за результатами річного оцінювання.

8. АПЕЛЯЦІЙНІ КОМІСІЇ. ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯД АПЕЛЯЦІЙ

8.1. Для забезпечення об'єктивного проведення атестації відповідними органами управління освітою створюються апеляційні комісії з кожного предмета.

8.2. Чисельність і склад апеляційних комісій затверджуються відповідними органами управління освітою органів місцевого самоврядування або виконавчої влади.

8.3. Результати атестації можуть бути оскаржені до апеляційної комісії зчіннями, їхніми батьками або особами, які їх замінюють, протягом 10 днів після її проведення.

9. КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ВИМОГ ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ

9.1. Контроль за дотриманням вимог організації та проведення атестації покладається на відповідні органи управління освітою.

9.2. Наслідки проведення атестації щорічно до 15 липня узагальнюються та аналізуються відповідними органами управління освітою.

9.3. Узагальнена інформація Міністерству освіти і науки України подається відповідними органами управління освітою до 1 серпня.

*Начальник Головного управління
змісту освіти*

П.Б.ПОЛЯНСЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**НАКАЗ**

м. Київ
13.12.2000 р.

№ 584

**ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ЗОЛОТУ МЕДАЛЬ «ЗА ВИСОКІ ДОСЯГНЕННЯ У НАВЧАННІ»
ТА СРІБНУ МЕДАЛЬ «ЗА ДОСЯГНЕННЯ У НАВЧАННІ»**

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про загальну середню освіту» та з метою забезпечення належної організації та проведення нагородження випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні»

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» (додається).

2. Визнати таким, що втратило чинність, Положення про золоту медаль «За особливі успіхи у навчанні» та про срібну медаль «За успіхи у навчанні», затверджене Наказом Міністерства освіти України від 03.02.98 № 33 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 04.02.98 за № 71/2511.

3. Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» до відома місцевих органів управління освітою та керівників навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності і забезпечити виконання вимог цього Положення.

4. Надрукувати даний наказ в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки».

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

В.Г.КРЕМЕНЬ

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ЗОЛОТУ МЕДАЛЬ «ЗА ВИСОКІ ДОСЯГНЕННЯ У НАВЧАННІ»
ТА СРІБНУ МЕДАЛЬ «ЗА ДОСЯГНЕННЯ У НАВЧАННІ»
(витяги)**

1.3. З метою стимулювання випускників навчальних закладів, здійснення контролю щодо об'єктивності оцінювання їх досягнень за підсумками навчання у 10 (11)-х класах рішенням педагогічної ради визначаються претенденти на нагородження Золотою або Срібною медалями.

2. ВИМОГИ ДО ПРЕТЕНДЕНТІВ НА НАГОРОДЖЕННЯ ЗОЛОТОЮ АБО СРІБНОЮ МЕДАЛЯМИ

2.1. Золотою медаллю нагороджуються випускники навчальних закладів, які за період навчання у 10, 11 (12)-х класах досягли високих успіхів у навчанні і за результатами семестрового, річного оцінювання та державної підсумкової атестації мають досягнення у навчанні (10, 11, 12 балів) з предметів навчального плану.

2.2. Срібною медаллю нагороджуються випускники навчальних закладів, які за період навчання у 10, 11 (12)-х класах досягли високих успіхів у навчанні і за результатами семестрового, річного оцінювання та державної підсумкової атестації мають досягнення у навчанні (10,11,12 балів) та достатній рівень (не нижче ніж 8 балів) не більше ніж з двох предметів навчального плану.

2.3. Рішення про представлення випускників загальноосвітніх навчальних закладів до нагородження Золотою або Срібною медалями приймається на спільному засіданні педагогічної ради та ради навчального закладу, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом директора навчального закладу.

Спільне засідання вважається правомочним, якщо в ньому бере участь не менш як половина від кількісного складу педагогічної ради й ради навчального закладу.

2.4. Учні, які продовжують здобувати повну загальну середню освіту в професійно-технічних та вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, за умови дотримання п. 2.1, 2.2 цього Положення, нагороджуються Золотою та Срібною медалями.

Рішення про представлення випускників професійно-технічних та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації до нагородження Золотою або Срібною медалями приймається педагогічною радою, погоджується з відповідним органом управління освітою й затверджується наказом директора навчального закладу.

2.5. Підвищення результатів семестрового та річного оцінювання шляхом переатестації не дає підстав для нагородження випускників Золотою або Срібною медалями.

2.6. Претенденти на нагородження Золотою або Срібною медалями не можуть бути звільнені від державної підсумкової атестації.

2.7. Особи, які державну підсумкову атестацію здійснювали екстерном, не можуть нагороджуватися Золотою або Срібною медалями.

3. ОСОБЛИВІ УМОВИ НАГОРОДЖЕННЯ

За рішенням Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій за умов дотримання вимог пунктів 2.1, 2.2 цього Положення можуть

нагороджуватися Золотою або Срібною медалями випускники, які:

□ звільнені за станом здоров'я від занять з фізичної культури, трудового навчання, допризовної підготовки або зараховані до спеціальної групи занять з фізичної культури;

□ згідно з наказом Міністерства освіти і науки України під час проведення державної підсумкової атестації брали участь у міжнародних заходах: олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах або у весняних відбірково-тренувальних зборах для підготовки до олімпіад;

□ звільнені від державної підсумкової атестації з відповідного предмета як призери IV етапу всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт Малої академії наук;

□ перебували на навчанні за індивідуальною формою і прискорено опанували програмовий матеріал за курс повної загальної середньої освіти.

4. КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ВИМОГ ЩОДО ПРИСУДЖЕННЯ МЕДАЛЕЙ

Контроль за правильністю присудження Золотої та Срібної медалей покладається на Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, які здійснюють:

о вибіркові перевірки документації навчальних закладів щодо виконання навчальних планів і програм та відповідності оцінювання досягнень у навчанні претендентів на нагородження згідно з вимогами пунктів 2.1, 2.2 цього Положення;

о організацію перевірки письмових робіт претендентів на нагородження Золотою або Срібною медалями.

5. НАГОРОДЖЕННЯ ВИПУСКНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Випускникам навчальних закладів, нагородженим Золотою або Срібною медалями, на урочистих зборах із залученням представників громадськості вручаються документ про повну загальну середню освіту особливого зразка та відповідна медаль.

Начальник Департаменту розвитку дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти

В.П.РОМАНЕНКО

ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ

Наука
Досвід
Інновації
Ексклюзив

Микола ШКІЛЬ,
ректор
Національного
педагогічного
університету
ім. М. П. Драгоманова,
керівник,
який вміє
знаходити вихід
із складної ситуації

ВІТАЄМО З ДЕРЖАВНИМИ НАГОРОДАМИ!

Напередодні професійного свята – Дня працівника освіти – Президент України Леонід Кучма привітав педагогів і науковців і вручив багатьом працівникам освіти і науки державні нагороди та посвідчення про присвоєння почесних звань. Указом глави держави їх нагороджено за значний внесок у розвиток духовності, освіти і науки та вагомі здобутки у професійній діяльності і плідну працю. Саме через виховання дітей та молоді вчитель передає у майбутнє неоціненний скарб народної духовності, традицій і вищих чеснот, який матеріалізується у прагненні змінювати на краще своє життя і долю країни, – сказано у привітанні. Редакції нашого журналу і колективові видавництва «Педагогічна преса» особливо приємно відзначити, що серед нагороджених директори шкіл з різних регіонів України, а також головний редактор газети «Освіта України» Юрій Кузнецов.

На фото В. Соловйова – церемонія нагородження в Адміністрації Президента

ЗУСТРІЧ

З АВТОРСЬКОЮ

ШКОЛОЮ

Чому
школа-
комплекс №3
м. Южне
Одеської
області,
очолювана
Миколою
ГУЗИКОМ,
вважається
однією
з 26 кращих
шкіл світу?

Дізнайтеся
про це
в цьому та
наступних
номерів
нашого
журналу!

На запитання
головного
редактора
журналу
«Директор
школи,
лицею,
гімназії»:
— Що є
умовою для
існування
справжньої
авторської
школи?,

Микола
ГУЗИК
відповів:
— Найкраща
матеріальна
база
і геніальні
вчителі...